

Bertrand Lavier, „5/9“, 1986

Jeff Koons, Růžový panter (porcelán), 1988

Radit, či neradit

v manželském poradenství, a když přece jen radit, tak co radit

TOMÁŠ NOVÁK

Věnováno nedožitém 65. narozeninám PhDr. Věry Capponi (1946-1998). Krajskou manželskou a předmanželskou poradnu v Brně vedla v období 1979-1989 jako „pověřená prozatímním zastupováním doposud neurčené vedoucí poradny“. Onen titul byl pro její post určen, aby mohla pracoviště řídit, i když odmítla vstup do KSČ a SČSP.

Text by měl být i vzpomínkou na MUDr. Miroslava Plzáka (1925-2010)

Radit, či neradit není dilema manželského poradenství od pradávna. Analýza několika zachovaných spisů první instituce tohoto typu u nás – Poradny pro manželské rozkoly v Praze – ukazuje, že v časech před 2. světovou válkou se radilo rázně a jednoznačně. Obdobně bylo poradenství koncipováno i na sklonku padesátých let v Brně. Tuto aktivitu zde např. reprezentovali psychiatři (doc. Bouchal, primář Žalman) nebo gynekolog MUDr. Koukal. Všichni poplatní stylu „lékař radí.“

Jako zjevení zapůsobil v matematické psychologii od šedesátých let minulého století primář Plzák. Byl vtipný, šarmantní, nementorující, schopný nadhledu, vcítění, empatie přinejmenším do potenciálních trápení mužů. Jeho přístup byl poměrně direktivním poradenstvím. Imago autority bílého pláště se v jím zastávané koncepci mísilo s přístupem sice humorného, ale přece jen učitele. Jinými slovy: „Řeknu vám, co máte dělat, jak se chovat, jak na situaci reagovat. Když mé rady budete respektovat, dobře se vám povede. To v rámci možnosti.“

Jeho kritici poukazovali na to, že radí jen, jak manželství přežít. Ne, jak v něm žít.

V osmdesátých letech minulého století byly publikovány výzkumy ukazující, kdo je habitem optimálně disponován k podávání direktivních rad. Onen přístup je klientem nejlépe akceptován, je-li poradce pyknického typu, blahobytné výživy, s brýlemi a počínající pleší, tj. muž, typově připomínající mj. M. Plzáka.

Zhruba od sklonku sedmdesátých či spíše od počátku osmdesátých let minulého století se prosazuje odlišný přístup. Řada manželských poradců procházela výcvikem v psychoterapii, a to i v její nedirektivní podobě. Navíc poradců, respektive ve feminizovaném oboru poradkyň, přibývalo. Zvláště mladým kolegyním nebylo direktivní poradenství vlastní. Prosazovaly nedirektivní přístup. Slovní hříčka s lehkým cynismem hovořila o „poradenství

bezradném“, ale přesněji šlo o poradenství jednoznačné rady neposkytující. Zastánci nedirektivní psychoterapie C. R. Rogerse kriticky hodnotili konzervativce stále ještě zpozdíle radící. Poradenský dialog, pokud byl, dnes by se řeklo „in“, probíhal např. takto:

Klient: *Pani doktorko, tak já už sám nevím. Mám se rozvádět, nebo ne, co myslíte?*

Poradkyně ze všech sil se vřele, opravdově a empaticky usmívající: *Vaším problémem tedy je, zda se rozvádět, či zůstat.*

Klient: *Nerad bych přišel o děti. Soud, jak je u nás zvykem, je dá matce a žena mně již teď říká, že když odejdu, tak děti už nevidím. To je hrozné! Mohl bych si ale sám sebe vážit, kdybych se nerozvedl a měl parohy, že s nimi neprojdou dveřmi? No řekněte sama.*

Empaticky, vřele a opravdově se projevující poradkyně: *Hm.*

Klient: *Rodina bude fuč, děti budou u matky, rozvodem přijdu o všechno, o co jsem se snažil. Já vůbec nevím, jestli se dá takový krach přežít. Mám strach, abych se z toho nezbláznil. Jak to mám vydržet?*

Poradkyně ze všech sil se stejně jako předtím vřele, opravdově a empaticky tiše usmívá: *Zkuste popsat ten pocit strachu!*

Klient: *No bojím se hlavně, co bude s dětmi, a šťve mě to. Nevím, jestli mám plakat nebo zuřit. Všechno, o co jsem se snažil, půjde do háje. Kvůli blbosti. Manželka je pod vlivem své kamarádky, co se nedávno rozvedla, a ta chce, aby má žena dopadla stejně. Má na ni velký vliv. Seznámila ji se svým třikrát rozvedeným bratrem. Kvůli němu se žena rozvádí, a přitom do návrhu napsala, že máme rozdílné zájmy. Dá se proti tomu něco dělat?*

Poradkyně stejně jako předtím vřelá, opravdová a empatická tiše dí: *Co myslíte, dá se něco dělat?*

Klient si nadále zoufá.

V rámci odborné korektnosti lze načrtnout i „dialog s radou“, jejíž využití klientkou se nejeví jako optimální.

Klientka: *Pane doktore, ta čúza je o dvacet let mladší než on a asi jí dělá radost odtáhnout mého chlapa od rodiny. Myslíte, měla bych za ní zajít a říci jí, co si o takové krutě myslím?*

Poradce: *Ne, raději ne. Ona se nezmění, jen si bude vašemu muži stěžovat, jak jste jí nadávala, a jaká je proto chudinka.*

Za týden nato:

Klientka: *Tak jsem to, pane doktore, udělala přesně, jak jste říkal: Zašla jsem za tou jeho pipinou do práce a říkám jí: ...Ty ludro, normální, svobodnej chlap by si o tebe neopřel ani kolo. Tak musíš svádět ženatý děd-*

ky nebo co? To se nestydíš? Být tvoje máma, tak raději porodím ježka než takovou ku...

Poradce vřele, opravdově ani empaticky se neusmívající, spíše jen v duchu počítající do deseti: *Hm*.

Jistým východiskem v hledání přijatelné formy poradenství měl být přístup vycházející z modelu „*když uděláte x, stane se asi y*“. Obdobně „*pokud budete jednat tímto způsobem, očekávejte od partnera, že bude jednat tak a tak*“. Pověstná chybička se ovšem mnohdy vloudí v souvislosti se složitostí prognózování. V každé manželské poradně znají desítky lidí, kteří na nevěru partnera reagovali vzorně podle doporučení „ochranného systému“ podle Plzáka, „tj. vyčkávali, nevyčítali, dbali na pohodu a útulnost domova“ ... a dnes jsou rozvedeni. Znají tam ovšem i klienty, kteří partnerovu nevěru řešili vyhozením jeho kufrů za dveře a zcela nezákonnou výměnou zámku. Dnes žijí opět ve spokojeném manželství samozřejmě s oním protějškem.

Nezbývá než ponechat dilema „radit, či neradit“ na zaměření a stylu každého poradce. Přesto existují určité univerzální rady, které by situaci se zárukou a s jistotou samy o sobě nevyřeší, chybu jimi neuděláme. Naplňují klasické Hippokratovo „*primum nihil nocere*“ ... a občas i pomohou.

Rady „především neškodící“

Vyvarujeme se proto obecně platných rad o nutnosti tolerance, ohledu na děti, vzájemného respektu ba i toho, že „není kostelíčka, aby v něm nebylo kázáníčka“. Uvedu zde několik rad, jejichž platnost jsem si ověřil v rámci více než čtyřicetileté poradenské praxe. Střídmě je lze použít i v rozhovoru laického poradenství.

- *Dělej, co funguje, nedělej, co nefunguje. Když to nefunguje, dělej něco jiného*

Pokud jsme protějšku něco určitým způsobem vytkli, dejme tomu pětkrát a marně, v budoucnu to jiné nebude. Zřejmě vznikne pouhé ověřené téma sporu, kdy se zaručeně znovu a znovu pohádáme. Nezbývá než se s tím smířit, působit zcela jinak, eventuálně, pokud jde o něco zcela nenesitelného, odejít.

- *O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet*

Název je úplným textem jedné z esejí postmoderního filozofa Ludwiga Wittgensteina. Představa „*jednou se domluvit musíme*“, „*musí mne přeče pochopit*“, je mylná.

- *Uražené mlčení nic neřeší*

Mlčet, ale nelze nekomunikovat, třeba mimoslovně. Vzniká pak uražený myšlenkový dialog beze slov. Ten situaci výrazně komplikuje. Nemluvit s partnerem půl dne je hodně.

- *Závislost prohrává*

Situaci naopak často zlepší změna závislosti na nezávislost. Závislý dítě: „*Nemohu bez tebe žít!*“ Chová se jako odkopnutý a zoufale kňučící pes. Nezávislý jedná stylem: „*Mám tě rád a chci s tebou žít, ovšem za určitých podmínek. Jinak to nejde. Ač nerad(a), musel(a) bych odejít.*“

- *Esemesky věc veřejná*

Partner, byť i technický antitalent, si dřív nebo později pod různými více či méně nejasnými výmluvami přečte to, co máte uloženo v mobilu. Samozřejmě, pokud si je uložíte. Totéž platí pro mailovou komunikaci.

- *Ptát se můžeme na cokoli, ale musíme snést kladnou i zápornou odpověď*

Jinak se raději neptejme. Výbušné otázky např. jsou: *Máš mne rád? Jsi mi věrný? Sluší mi to? Je vidět, že jsem zhubla? S kým jsi byl šťastnější, se mnou, nebo s ní? Těšíš se, že přijede moje matka? Těšíš se, že na Vánoce opět pojedeme k mé matce? Líbí se ti XY? Nejsi se mnou nakonec jen kvůli dětem (matku)? Na co teď myslíš? Bylo to pěkné? atd.*

- *Jsem s tebou jen kvůli dětem*

Zní to sice strašně, ale dojem bývá horší než realita. Manželství není určeno k permanentnímu milování, ale právě k výchově dětí. Zůstat spolu „kvůli dětem“, pokud dokážeme jednat korektně, má smysl. Navíc vysoká rozvodovost manželství i s dětmi ukazuje, že ony samy soužití rodičů neudrží. Musí tu být i další důvody.

- *Snášet peklo kvůli dětem není rozumné*

Vyrůstat v pekle je traumatizující. Přes všechnu kritičnost a jistý posun daný společenským vývojem mají dcery sklon volit podobného partnera jako matka, synové pak zejména v zátěži jednají jako otec. „Peklem“ připravujeme „peklo“ budoucím generacím.

- *Bez dcerky neodejdu*

...je název knihy a filmu z arabského světa. Odejít z rodiny, nechat protějšku děti do doby, než si pro sebe i pro ně vybudují nové zázemí, je velmi riskantní i v našich poměrech. Druhý z partnerů může u dítek poměrně rychle na bázi vymývání mozku vytvořit tzv. syndrom zavrženého rodiče. Namluví jim zjevné nepravdy, což může vést k jednoznačnému odmítání toho, kdo odešel.

- *Jak se do lesa volá...*

Když někoho chválíme, je určitá naděje, že nás pochválí také. Pokud někomu třeba i zaslouženě káráme, je jistota, že nás pohaní též. Může to být i po chvíli a zdaleka ne jen slovně. Káráním a výčitkami si nelze zajistit klidný, ale ani tzv. hezký večer. Mimo jiné navíc platí asertivní doporučení „ironicky to nejde“.

- *Dbej na svoji zakázku*

Nedávej „*kufry za dveře*“, chceš-li, aby se protějšek „*chytil za nos*“ a zůstal. Mohl by odejít.

- *Když vám nevěrný(á) doporučí „také si někoho najdi“,*

není to hodno obdivu a následování. Obvykle jde o past. Dotyčný chce přehodit vinu za rozpad vztahu na vás.

- *Sex ex?*

Samozřejmě nikdo nemůže nikoho nutit k pohlavnímu styku s nevěrníkem. Nicméně, budeš-li jej odmítat, vytvoříš sexuální tenzi nahrávající nelegálnímu protějšku. Partnerský konflikt je zdrojem úzkosti. Podle profesora H. J. Eysencka úzkost redukuje sex, jídlo a autogenní trénink. Mimochodem v partnerské krizi se obvykle hubne a na AT nebývá nálada.

- *Po překonání krize nelze očekávat poryvy sentimentálně romantické lásky*

Mnohdy stavěj spíše prostor, v němž byl uhašen požár. Náprava chce čas. Nečekejte zázraky na počkání.

Závěrem dodávám ještě varování před nejhorší radou v manželském a rodinném poradenství. Zní: „*Když se vám ve vztahu něco nedaří a máte konflikty, musíte si to vyřkat. Uvařte si kávu, v klidu se posaďte. A to by v tom byl čert, aby se dva rozumní, inteligentní lidé nedokázali domluvit!*“

Zmíněný čert v tom je, neboť bez ohledu na výši IQ aktérů „vyřkávání“ větších sporů nefunguje. Přesněji řečeno, situaci zhoršuje. Platí: Chcete-li si vztah zachovat, nerozpitvávejte ho.

Literatura

Kratochvíl, S.: *Manželská a párová terapie*. Praha, Portál 2009, str. 280.

Novák, T., Průchová, B.: *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha, Grada 2005.

Novák, T., Drinocká, H.: *Partnerské a rodinné poradenství*, Práce s klienty. Praha, Grada 2006.

Novák, T.: *Manželské a rodinné poradenství*. Praha, Grada 2006, str. 108.

Aktivní formy dopravy – přirozená forma udržování a rozvoje tělesné zdatnosti

ALES SEKOT

Pravidelný dokument české veřejnoprávní televize „Ta naše povaha česká“ se ve svém únorovém vydání roku 2011 zaměřil na úroveň výuky tělesné výchovy na našich školách. Ústy učitelů, trenérů a bývalých vrcholových sportovních reprezentantů byla veřejnost informována o klesajícím zájmu naší nejmladší generace o hodiny tělesné výchovy, o snižující se úrovni tělesné kondice našich dětí a mládeže, o růstu obezity žáků a studentů a o celkové nechuti mládí k pravidelné fyzické aktivitě. Roste počet mladých lidí vyhýbajících se pohybovým aktivitám, klesá zájem o sportování jako přirozené formy volnočasových aktivit; pohodlnost se projevuje nejen odporem ke kondičně podpůrné fyzické zátěži, ale i v nechuti k aktivním cestám dopravy, k chůzi, jízdě na kole, plavání. Přitom jsme svědky růstu počtu a kvality různých kondičních zařízení, fitness center, wellness zařízení, aqua parků či cyklostezek. Na jedné straně tak figuruje poměrně konzistentní nevelká skupina systematicky sportujících jedinců využívajících především komerčně zaměřená sportovní zařízení, na druhé straně narůstá počet těch, kteří jsou fyzicky aktivní pouze v případě nezbytnosti a pod tlakem okolí. Pasivní, sedavé, konzumní trávení volného času převažuje nad jeho aktivními, individuálně všestranně harmonizujícími kreativními formami: I mladí lidé chápou sport spíše jako vrcholnou podívanou masových forem zábavy než jako integrální, nezastupitelnou a životadárnou formu osobního rozvoje, zvyšování fyzické kondice, jako cesty k upevnění zdraví a navozování přátelských vztahů a pocitů celkové osobní pohody.

Jsme svědky rostoucí fyzické pasivity lidí, sledujeme nárůst pohodlnosti a nechuti vydávat „zbytečně“ fyzickou sílu všude tam, kde je možné přizpůsobit se obecnému klimatu sedavého způsobu života. Raději postojíme deset minut na zastávce městského autobusu, než abychom došli do kilometr vzdáleného cíle pěšky. Přitom většinou lidé dobře vědí, že fyzický pohyb tvoří nedílnou součást zdravého osobnostního vývoje. Stejně je všeobecně známá nízká hladina tělesného pohybu ve většině zejména bohatých technologicky vyspělých zemí. A to vzor tomu, že zdravé, krásné a fyzicky přitažlivé tělo vypěstované pravidelným pohybem a správnými stravovacími zvyklostmi je ideálem často zdůrazňovaným nejen v praktickém životě každodennosti, ale i na půdě reklamního vytváření image úspěšného a obdivovaného jedince.

Je všeobecně známým faktem, že dnešní člověk vede v naší kulturní sféře výrazně odlišný způsob života než generace jeho rodičů či prarodičů. Je zpravidla vzdělanější, zámožnější, mobilnější a informovanější. Transformace industriální společnosti směrem ke společnosti informací od počátku osmde-

sátých let minulého století „velkou vlnou změn“ díky obrovskému nárůstu sofistikované počítačové technologie vyústila v dnešní dramatické proměny společnosti a světa. Ty spočívají zejména v posunu od bezprostřednosti mezilidských kontaktů k elektronické zprostředkovanosti, ve změnách v povaze práce, forem a objemu volného času a souvisejí s proměnami ekonomických rolí mužů a žen. A v důsledku těchto procesů i ve vytěsnění těžké fyzické námahy ze života mas lidí a následněm dramatickým snížení celkového objemu pohybových aktivit v životě většiny současníků v naší kulturní sféře.

Dynamika sociálních a kulturních změn se zcela přirozeně odrazila i v oblasti lidského zdraví a kvality lidského života. Zvyšuje se objem času stráveného v dopravních zácpách při současném snižování času věnovaného přípravě domácích jídel. Vyšší konzumace polotovarů, růst spotřeby cukru a tuku přináší nadváhu dětí i dospělých. Roste kalorický přísun ve struktuře stravovacích zvyklostí při současném sedavém způsobu života. Nižší nároky na fyzický pracovní výkon nejsou zdaleka kompenzovány přiměřeným nárůstem sportovně pohybových aktivit. Stres pracovního vypětí a psychické nároky na dopravu do práce vyúsťují mnohdy v „relaxaci“ před televizní obrazovkou. Bludný kruh sedavého způsobu života – v zaměstnání, dopravě a doma – je uzavřen: *Sedavý způsob života* se postupně stává jedním z nejvýrazněji zdraví ohrožujících faktorů příslušníků soudobé moderní společnosti.

Doporučení pohybové aktivity pro zdraví veřejnosti směřují k běžným pohybovým činnostem, zejména k chůzi a jízdě na kole jako k prostředku aktivní dopravy. *Aktivní doprava* je považována za důležitý zdroj přirozené fyzické aktivity ve všech fázích života – zejména v mladém věku a ve stáří, kdy jsou pro to vytvořeny i vhodné ekonomické a právní podmínky: Děti a mládež ještě nejsou jako řidiči zpravidla součástí každodenní individuální dopravy a pro seniory je *chůze* jednou z nejprospěšnějších forem pohybu. I českým žákům a studentům je tak doporučována chůze jako důležitá forma dopravy do školy za situace, kdy náš průměrný student by měl denně ujit zhruba 10-11 tisíc kroků. Chůze tvoří nejvýznamnější součást pohybových aktivit ve věku adolescence (zhruba v 60%) a je považována za činnost hodnou podpory ze strany tvorby přátelského „chodeckého prostředí“. To je nesporně neúčinněji utvářeno rozmanitostí krajiny, blízkostí příležitostí pro chůzi (jak v každodenním rituálu cesty do práce, tak za nákupy či zábavou). Zejména blízkost příjemných, bezpečných a smysluplně vedoucích chodeckých tras v řádu 5-10 minut od místa bydliště je výrazným předpokladem podpory této aktivní formy dopravy a fyzické aktivity.

Rostoucí popularitu v našem kulturním prostředí získává především *jízda na kole*. U nás spíše jako volnočasová rekreační víkendová forma sportování, na západ od našich hranic tradičně i jako praktická aktivní forma dopravy do školy, zaměstnání, na návštěvy přátel, nákupy, za zábavou. Celkový komfort cyklistických tras je zejména v zemích jejich značného rozsahu stále více zvyšován i důrazem na imperativ bezpečnosti, zajišťující bezproblémový provoz širokému spektru pravidelných uživatelů. Zejména dostatečné množství dosa-

žitelých „zelených cyklistických tras“ je významným faktorem masové cyklistiky jako aktivní formy dopravy. Cykloturistika se stala i hlavním tématem tzv. Evropského týdne mobility pořádaného v září 2010 v Dánsku, které jako vůdčí země evropské cyklistiky pod heslem „*Prodluž si život aktivním pohybem*“ je i pro nás významně inspirativní na poli zdravého životního stylu cestou pravidelného pohybu. I ve Velké Británii jsou v kontextu akce ECDT (England's Cycling Demonstration Town) zaznamenávány počátky zvýšeného zájmu o cyklistiku jako formu aktivní dopravy zejména do školy a zaměstnání. Česká odborná produkce v této souvislosti upozorňuje na zvýšenou popularitu cyklistiky zejména jako formy rekreační víkendové aktivity a soutěžního sportu; masové rozšíření jako aktivní formy dopravy nás v kontextu enormní individuální automobilové dopravy snad čeká již v blízké budoucnosti. Tím spíše, že rámec systematických programů aktivního životního stylu dokládá vysoce efektivní podporu motivace pohybovým aktivitám cestou otevřeného přístupu právě k cyklostezkám, chodeckým trasám a místním sportovním aktivitám. Cykloturistické trasy jsou u nás užívány primárně pro rekreační sportování, zatímco cyklistické stezky slouží spíše každodennímu praktickému využití jako aktivní forma dopravy. Věřme, že zvýšenou bezpečností (jako je jasně prostorově oddělený dopravní pás od silnic) se vbrzku stanou ekonomicky nenáročnou, ekologicky šetrnou a zdraví prospěšnou každodenní aktivitou co nejširšího spektra naší společnosti.

Do spektra dosud spíše kusých informací a zjištění o využití kola jako aktivní formy dopravy přispěla i účast Masarykovy univerzity v Evropském koordinačním projektu Rámcového programu Evropské komise 2007-2010 uskutečněného konsorciem EURO-PREVOB a sestaveného ze 14 účastníků z 11 evropských zemí. *Cíle projektu EURO-PREVOB* se zaměřily mj. i na lepší porozumění různých determinant masového rozšíření aktivních forem dopravy a vytvoření společného nástroje, který by na národní, ale také mezinárodní úrovni umožnil pokud možno jednotným způsobem posouzení příslušné podpory politiky aktivních forem dopravy. Masarykova univerzita jako instituce zastupující v projektu Českou republiku, potažmo středoevropský subregion, tak zkoumala vliv materiálního prostředí na možnosti a meze sportovní pohybových aktivit v českém kontextu v případě Brna. V tomto kontextu se testovalo několik hypotéz, první se zaměřila na *existenci a kvalitu cyklostezek*. Vzdor očekávání se nepotvrdil předpoklad o vyšší frekvenci a kvalitě stezek pro cyklisty v bohatších oblastech a ukázalo se, že jde spíše o nepřímou závislost. Cyklistické stezky jsou totiž u nás zpravidla konstruovány nikoli jako místně významná forma aktivní dopravy, ale jako převážně v souladu s možnostmi daného terénu a pozemkovým vlastnictvím koncipovaná *rekreační zařízení* procházející krajinou bez přímé závislosti na sociálně kulturním prostředí. A jako taková jsou také využívány nikoli primárně místními občany, ale spíše zájemci o tuto atraktivní formu sportování (sdílenou zpravidla nikoli bezproblémově s vyznačiči in-line bruslení, či dokonce chodci). Jde zejména o aktivně sportující s vysokou úrovní zájmu o zdravý aktivní životní styl a se

schopností smysluplně trávit volný čas. Přitom budoucí výzkum může přinést další užitečné informace v případě bližších a detailnějších údajů týkajících se především motivů a intenzity sportovně pohybových aktivit, a to i mimo rámec samotných cyklostezek. Přitom lze předpokládat dvě základní kategorie jejich uživatelů: Pravidelní uživatelé motivováni primárně pozitivním smyslem sportování, kdy cykloturistika je primárně cílem aktivity a prostředkem utužení kondice, zdraví, nástrojem účinné relaxace. Vedle této skupiny existuje i zpravidla spektakulárnější kategorie cyklistů, kteří tuto formu sportovní aktivity využívají (zpravidla za významné pomoci nákladné sportovní výstroje a výstroje) pro utváření atraktivního image, bez hlubších motivačních kořenů pravidelných pohybových aktivit jako integrální součásti každodennosti.

K nesporně specifickým rysům cyklostezek v českém prostředí patří, že jsou zpravidla konstruovány jako rekreační trasy bez možností praktického využití jako efektivní forma aktivní dopravy, kupř. v centru měst nebo jako spojnice mezi důležitými body místní občanské infrastruktury. To přirozeně spoluurčuje i možnosti a meze jejich využití a předurčuje do značné míry i motivačně specifické typy participantů, rekrutujících se zpravidla ze sféry aktivních volnočasových aktivit. Cyklostezky tak zpravidla neslouží jako forma dopravy do práce, přesunu při řešení občanských záležitostí či při nákupu. O to více jsou jejich uživatelé motivováni volnočasovým směřováním k vyšší fyzické kondici, psychické pohodě a k zážitkovým aktivitám.

Chůze, jako jedinečná a nejrozšířenější forma pohybu a aktivní dopravy, je rytmická, dynamická, aerobní aktivita široké škály kosterního svalstva přispívající k mnohazměrné podpoře fyzické zdatnosti při minimu případných nepříznivých účinků. Pravidelná a intenzivní chůze je při využití alespoň 70 % srdeční kapacity účinnou „tréninkovou zónou“ pro budování a udržování žádoucí fyzické kondice přispívající k fyzické vytrvalosti, zaručující v každodenním životě její dostatečnou zásobu v případě mimořádných nároků.

Chodíme zpravidla proto, abychom se dostali z místa A do místa B; často je však chůze sama o sobě nikoli nejelementárnějším prostředkem změny pozice jedince, ale jedinečným zdrojem příjemného prožitku, kompenzací sedavého způsobu života, příležitostí k sdílení přátelských vztahů, smysluplnou náplní volného času, zklidnění nervového systému, cestou k „vyčištění hlavy“, pozvednutí nálady, formou kondiční pohybové aktivity a zlepšení fyzického stavu a duševní pohody. Pozitivní dopady relaxační chůze jsou zvláště blahodárné v kontextu pěstování sociálních vztahů a prevenci proti osobní izolaci seniorů při souběžném zlepšování zdravotního stavu a odolnosti srdečním onemocněním, nadváze a obezitě.

Chůze může sehrát důležitou klinickou úlohu při rehabilitaci pacientů, zvláště starších osob, a jedinců fyzicky či psychicky znevýhodněných. Benefity pravidelné chůze se projevují i na půdě profesí – poštovní doručovatelé mají mnohem menší výskyt srdečních onemocnění a vysokého krevního tlaku než kupř. představitelé typických sedavých zaměstnání jako úředníci nebo pracovníci pásové výroby.

Chůze se přímo podílí na udržování dobré fyzické kondice především v oblasti kardiovaskulární kapacity a vytrvalosti. Pro každodenní život je tak zdrojem fyzické odolnosti a rezervy v situacích mimořádné tělesné zátěže. V tomto smyslu není nepatřičné připomenout téměř sto let staré a přitom stále vtipné a moudré rčení: „Mám dva lékaře – svou levou a svou pravou nohu“. Chůze je v každém případě přirozená běžně a snadno dosažitelná forma fyzického pohybu. Zejména k seniorům je pak směřována informace: „Na rozdíl od běhu je při chůzi vždy jedna noha na zemi a je tak výrazně sníženo případné riziko zranění či možnost poškození kloubů. Vedle plavání a jízdy na kole je chůze vysoce účinnou a masově dostupnou formou pohybu přinášející procvičování kosterních svalů a posilování srdeční činnosti a dechové kapacity. V této souvislosti pak přirozeně zejména dlouhodobost, pravidelnost, postupné zvyšování „tréninkových dávek“ přináší výrazně kondiční a zdravotní zlepšení. Chůze je jednou z nemnohých forem nenáročného fyzického pohybu, který při dostatečné úrovni pravidelnosti a intenzity přináší zlepšení fyzické kondice a snížení nadváhy či obezity, a navíc není vystavena případným zraněním jako kupř. aerobik či jogging. Proto je, jak již bylo naznačeno, zvláště blahodárná pro seniory či osoby se sníženou možností jiných forem sportovních pohybových aktivit.

Chůze ve všech úrovních intenzity přináší energetický výdej a je tudíž neselehávajícím prostředkem snižování nadváhy a obezity. Je navíc nejpřirozenějším zdrojem dobrého fungování a udržování kosterní síly a hybnou silou energetické výměny. Přitom se aktualizuje dvojitý způsob fungování tohoto principu: 1. aktuální, krátkodobé účinky, 2. dlouhodobé účinky kumulující pravidelné navyklé formy fyzické činnosti v řádu týdnů, měsíců či roků.

Chůze je zpravidla uváděna jako přirozená pohybová forma prevence řady onemocnění a přitom zde neexistuje mnoho empiricky laboratorně ověřených výzkumů. Existuje však dostatek důkazů o pozitivním významu pravidelné chůze při prevenci srdečních infarktů a dýchacích potíží, o blahodárných účincích ve snižování vysokého krevního tlaku a svalových onemocněních a v procesu rehabilitace srdečních a dýchacích onemocnění. Novější odborná doporučení vyžadují od chlapců ve věku 6-17 let 13 000 kroků denně, od stejně starých dívek 11 000 kroků. Pro dospělé se doporučuje 10 000 kroků denně. U lidí dosahujících v denním režimu 130-150 minut chůze nebo 90 minut rekreačního běhu nebo aerobního cvičení obdobného rozsahu se pozoruje významné snížení úmrtnosti. U starších lidí takto zdravotně blahodárně působí denní dávka chůze již v rozsahu 2,5 kilometru. V tomto kontextu jsou dále doporučovány i takové pohybové aktivity, které jsou součástí každodennosti: domácí práce, procházka se psem, chůze do schodů.

Chůze je *nejpřirozenější pohybová aktivita*, kterou je možné praktikovat v běžném každodenním režimu, a to bez potřeby zvláštních dovedností, organizačních příprav a výbavy. Chůze může být vhodně praktikována v domácím i profesním režimu: Připomeňme si dlouhé pomalu se vlekoucí řady aut s jedním pasažérem v dopravních špičkách, kdy v řadě případů ekonomicky, eko-

logicky a zdravotně prospěšnější půlhodina chůze ze zaměstnání stojí před stresujícím a nákladným zmarněním času v autě či čekáním na veřejnou dopravu. Chůze – na rozdíl od řady jiných forem dopravy – jako její *aktivní forma* – umožňuje snadnou individuální regulaci intenzity, trvání a frekvence, a to za situace, kdy patří nesporně k nejbezpečnějším formám dopravy. A na rozdíl od řady dalších pohybových aktivit není výrazněji omezována postupujícím věkem: Je lehce přizpůsobitelná sezonním výkyvům roku, není závislá na vůli okolí, je jí téměř kdykoli a kdekoli možno snadno praktikovat a působí osobně integrujícím a z hlediska habituálního formativním způsobem. Stane-li se neodmyslitelnou součástí individuálního životního stylu jako integrální součást každodennosti, přináší nesporně řadu výhod: těch zjevných, uvědomovaných i těch skrytých, spíše tušených. Chůze je tak zřejmě tím nesnadněji dosažitelným a přitom vysoce účinným nástrojem čelícím zhoubným dopadům sedavé společnosti, v neposlední řadě navozováním silně nezávislého pocitu osobního blaha. Pravidelná chůze a tzv. wellbeing jsou tak nesporně dvě organicky pozitivně spjaté veličiny.

Je přirozené, že chůze přináší pozitivní účinky v závislosti na prostředí a zejména intenzitě. Běžně je odborníky považována pro zdravého jedince prospěšná svižná chůze (cca 6,5 km/hod) v trvání nejméně 30 minut většinu dnů v týdnu. Zřejmě si umíme představit, jaké individuální a celospolečenské blahodárné účinky na veřejné zdraví by tato praxe znamenala v případě masového sdílení! Tím spíše, že objem chůze v naší kulturní sféře přebujelého automobilismu a pasivních forem zábavy klesá. Platí to i pro děti a mládež, což nepřímo odráží růst nadváhy a obezity a proporce pasivních forem trávení volného času. Nepřekvapuje pak, že napohled zdraví čtyřicátníci nejsou mnohdy schopni (či ochotni?) ujít půldruhého kilometru do mírného kopce rychlostí vyšší než 3-4 km/hod. Přitom se ocitáme v jakémsi začarovaném kruhu příčin a účinků: Zejména obézní jedinci nejsou zpravidla nakloněni pravidelné chůzi nad rámec „nezbytnosti“, a tím reprodukují své váhové a zdravotní problémy, které se stávají „argumentem“ odporu k chůzi.

Je neoddiskutovatelné, že chůze je součástí života zdravého, normálního, ekonomicky, ekologicky a racionálně uvažujícího jedince. Silně znečištěné životní prostředí, kontaminované ovzduší, jedovatý opar dopravní zácpy – to vše zpětně brání v řadě možných ohledů radostnému praktikování chůze. O škodlivých účincích automobilového provozu – zejména znečištění ovzduší v důsledku extrémně rozšířené kamionové dopravy – nemluvě. Ne náhodou tak dochází k postupnému zvyšování důrazu odborníků na aktivní formy dopravy – počínaje budováním pěších zón a rozšiřováním sítě cyklistických stezek konče. Pěší turistika a cyklistika se tak stávají jedním z nejrozšířenějších sportovních pohybových aktivit, které vedle praktických funkcí navíc nekladou větší finanční, materiální a organizační nároky na běžné provozování (na rozdíl třeba od sjezdového lyžování, pobytu ve fitness centrech či provozování tenisu nebo ledního hokeje). I zde však praktická pravidelná účast od jedince vyžaduje iniciativu spojenou zpravidla s osobně různě náročnými stadii překonání pa-

sivního sedavého způsobu života, zvažování aktivních forem trávení volného času, pevného rozhodnutí pro aktivní pohyb a dostatek vůle být trvale pohybově aktivní. Odměnou pak bývá jedinečný úlevný pocit osobní svěžesti, smysluplnosti denního režimu a navození trvalého stavu, který je běžně nazýván a chápán jako *wellness, stav celkové životní pohody*.

Nikolaus Lang, *Truhlice pro sestru Göttu*, 1973-1974

Měření výsledků vzdělávání na mezinárodní a národní úrovni

MILADA RABUŠICOVÁ

V nedávné době byly mediálně široce prezentovány a komentovány výsledky mezinárodní studie PISA (Program for International Student Assessment). Jednalo se o výsledky testování populace patnáctiletých žáků v matematické, přírodovědné a čtenářské gramotnosti; testování se uskutečnilo v roce 2009. Ukázalo se, že oproti předcházejícím létům došlo k jistému propadu výsledků českých žáků ve srovnání s dětmi jiných zemí zúčastněných na této pravidelně se opakující srovnávací studii a také s dřívějšími výsledky v rámci České republiky.

V této souvislosti může být užitečné podívat se detailněji na to, jak se měření vzdělávacích výsledků ve světě i u nás vyvíjelo a jaké místo v řadě těchto mezinárodních aktivit zaujímá studie PISA, co představuje, na jakých východiscích stojí, co nám sděluje a jak lze s jejími výsledky nakládat.

Měření výsledků ve vzdělávání

Počátky měření výsledků ve vzdělávání na mezinárodní úrovni spadají již do přelomu 50. a 60. let minulého století. Tehdy byla založena Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) známá pod běžně užívanou zkratkou IEA. Za dobu své existence tato asociace uspořádala desítky mezinárodních výzkumů, jichž se postupně zúčastňovalo stále více a více zemí. Z původních dvanácti, které se podílely na prvním měření v letech 1959 až 1962, se jejich počet rozšířil na 68 členských zemí v současnosti. Podílí se jak země vyspělé, tak ekonomicky méně rozvinuté.

Česká republika, stejně jako většina dalších zemí bývalého socialistického bloku¹, se ze zřejmých důvodů k těmto aktivitám připojila až počátkem 90. let. Do té doby u nás vlastně neexistoval žádný objektivní způsob posuzování vzdělávacích výsledků. Hodnoceny byly prostřednictvím školní inspekce spíše podmínky vzdělávání a školní prostředí, ale vzdělávací výsledky, natož jejich nadnárodní srovnávání, zůstávaly zcela stranou.

Z nejvýznamnějších výzkumů (Čeští žáci, 2006), kterých se od 90. let zúčastnila také ČR, je třeba uvést Third International Mathematics and Science Study (TIMSS) realizovaný v letech 1995 a 1999 a navazující Trends in Mathematics and Science Study známý pod stejnou zkratkou TIMSS uskutečněný v letech 2003 a 2007. Dále potom Reading Literacy Survey (RLS) v letech 1995 a opět navazující Progress in International Reading Literacy Study

1) Výjimku tvoří Maďarsko a Polsko, které se zúčastňovaly i v dřívějším období.

(PIRLS) z roku 2001. Kromě toho se v letech 1999 a 2009 uskutečnil také výzkum znalostí z občanské výchovy nazvaný CivEd (Civic Education Study). Na rok 2011 je plánováno hned několik pokračujících šetření (TIMSS a PIRLS).

Z názvů jednotlivých studií je zřejmá relativně stálá tematická orientace projektů zaštitovaných IEA: od samotných počátků je to oblast matematiky, oblast přírodních věd a čtenářská gramotnost a v posledních letech občanská výchova. V současnosti IEA dále rozšiřuje svoje působení, a to zejména do oblasti práce s informačními technologiemi.

Původní metodologie studií IEA byla zaměřena na testování vědomostí obsažených v průniku vzdělávacích obsahů škol zúčastněných zemí formou uzavřených otázek a úkolů. Náhodně byly vybírány školy, vždy jedna třída z ročníku a celkový počet testovaných žáků v zúčastněné zemi se pohyboval kolem tří až deseti tisíc. Obvyklou cílovou skupinou pro jednotlivé studie jsou žáci 3. a 4. ročníku, 7. a 8. ročníku základních škol a v některých případech také studenti středních škol v posledním ročníku studia. Metodologie měření vzdělávacích výsledků se samozřejmě s přibývajícím zkušenostmi organizátorů precizovala, a to zejména ve výběru vzorku a zjišťování kontextuálních proměnných, takže žákovské testy jsou dnes již obvykle doplněny dotazníky pro žáky, učitele či ředitele, případně rodiče žáků. Na jejich základě je možné usuzovat na ty proměnné, které vzdělávací výsledky ovlivňují.

Tento způsob testování založený především na měření „školních“ vědomostí se koncem 90. let stal předmětem kritiky ze strany vlád zúčastněných zemí, které požadovaly rychlejší a kvalitnější výsledky, jež by byly nejen akademické, ale byly by více spjaty se životem. Jinými slovy, poskytovaly by lepší informace nejen o tom, co se děti učí ve škole, ale hlavně co se učí tak, aby to mohly využít v běžném životě.

Na scénu mezinárodního testování vstoupila OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj). Ujala se myšlenky, že vzdělávání musí lépe a cíleněji reagovat na aktuální a především předpokládaný společenský vývoj. Možná může být pro mnohé překvapivé, že je to právě OECD, jež se v této záležitosti takovou měrou angažuje. Důvodem je, zjednodušeně řečeno, ekonomická argumentace založená na stále silícím přesvědčení, že vzdělání je veřejným statkem, který významně přispívá k ekonomickému a sociálnímu rozvoji zemí. Investice do vzdělání jsou chápány jako investice s vysokou spolehlivostí a návratností. A vlády jednotlivých zemí chtějí vědět, jak a kam investice směřovat.

Východiska a metodologie studie PISA

Od roku 2000 zaštituje OECD mezinárodní studii PISA (Programme for International Student Assessment). PISA má ve srovnání s mezinárodními výzkumy, které již tradičně organizuje IEA, zcela novou metodologii.

Změna v koncepci testování pod metodologií vypracovanou mezinárodním konsorciem několika světových výzkumných institucí² vychází z několika

obecně pojmenovaných faktů. Předně, z faktu rostoucí dostupnosti informací, jejichž zdrojem dnes není zdaleka už jen nebo převážně škola, ale mnoho dalších zdrojů, jako je internet či sdělovací prostředky. Dále z faktu globalizace pracovního trhu, v jehož rámci se pohybují absolventi různých vzdělávacích systémů, ale jejichž znalosti a dovednosti by měly být srovnatelné. A konečně z poklesu tradičních autorit, v jejichž důsledku narůstá množství rozhodnutí, jež jednotlivci musí činit na základě vlastního hodnotového systému. Na tato fakta je třeba reagovat prostřednictvím výzkumů, jež budou použitelné pro rozhodování o vzdělávací politice jednotlivých zúčastněných zemí. OECD tedy navrhlo koncept odlišný od předcházejícího zjišťování vědomostí, koncept, který má zjišťovat připravenost školy a jejich žáků reagovat na změny, být kompetentní a autonomní v rozhodování a jednání.

V zájmu zjištění toho, jaké kompetence by děti a mladí lidé pro svůj další život měli mít, vyšla OECD ze studie nazvané *De Se Co (Defining and Selecting Competencies)*, což je studie realizovaná mezi experty z různých oborů, kteří měli právě ony nejdůležitější kompetence pojmenovat. Z výsledků se jako nejdůležitější ukázaly tyto kompetence: jednat autonomně, používat interaktivní nástroje a fungovat v sociálně heterogenních skupinách. I když byl soubor identifikovaných kompetencí pro život značně různorodý, takže jej nebylo možné použít přímo jako platformu pro formulaci testovacích úloh pro studii PISA, je zřetelným projevem posunu v uvažování o vzdělávání, o jeho cílech a výstupech.

Metodologie využitá ve studii PISA spočívá ve využití konceptu funkční gramotnosti, tedy takových vědomostí a dovedností, které člověk potřebuje pro úspěšné fungování v pracovním a osobním životě, pro plnohodnotné zapojení do společnosti. Obecně řečeno, jedná se o kompetence pro život. Obsahem testování tedy nejsou přímo školní poznatky, to, co se ve škole děti učí, ale jejich dovednosti v oblasti práce s textem, v oblasti matematiky a v oblasti přírodních věd.

PISA se koná ve tříletých intervalech (2000, 2003, 2006, 2009), vždy se zdůrazněním jedné ze tří gramotnostních domén (v roce 2000 a 2009 to byla čtenářská gramotnost). Další se bude konat v roce 2012 a bude soustředěna především na matematickou gramotnost. Přírodovědná gramotnost byla zdůrazněna v roce 2006.

V rámci nové metodologie se uskutečnily také některé další změny oproti testování pod vedením IEA. Předně je to způsob výběru testovaných. Nejedná se o školní ročníky, ale testovanou populací jsou patnáctiletí žáci nebo studenti bez ohledu na typ školy, kterou právě v tu dobu navštěvují. V ČR je celkem testováno kolem 10 tisíc dětí ve věku 15 let. Testovací materiály, jež jsou tvořeny otevřenými otázkami uspořádanými do tematických celků a jež jsou za-

2) Australia Council for Educational research – ACER, Netherlands National Institute for Educational Measurement – CITO, Education Testing Service – ETS, Westat, USA, National Institute for Educational Research – NIER, Japonsko.

měřeny na řešení problémů a na metakognici, jsou obohaceny o dotazníky pro žáky, učitele a ředitele škol.

OECD testuje také dospělé (IALS – International Adult Literacy Survey, v ČR v roce 1998) – v podstatě podle stejné metodiky, ale s tím rozdílem, že se jedná o poněkud jinak zaměřené oblasti: literární gramotnost, dokumentovou gramotnost a numerickou gramotnost (Rabušicová, 2002). Pro letošní rok (2011) je připraveno další kolo testování (PIAAC), je zaměřeno na populaci 16 až 64 let a bude se věnovat literární a numerické gramotnosti a řešení problémů v prostředí informačních technologií. Testování bude provedeno na počítačích v domácnostech a je třeba říci, že s touto studií je spojováno mnoho očekávání jak ve vztahu k výsledkům, tak ve vztahu k inovované metodologii.

V jakých souvislostech výsledky PISA interpretovat

PISA je označována jako mezinárodní výzkum zjišťující připravenost patnáctiletých pro dospělý život. Nejedná se tedy jen a pouze o poznatky, které dospívající získá přímo ve škole, ale o jeho obecnou připravenost na zvládnání požadavků dospělého života. Takto by také měla být interpretována. Klade si otázky jako – „jsou mladí lidé připraveni na to, aby se vyrovnali s požadavky budoucnosti? jsou schopni přicházet s novými myšlenkami a nápady, zdůvodňovat je a sdělovat efektivně ostatním? mají kapacity k tomu, aby se celý další život vzdělávali?“ Teprve následně je položena otázka: „jsou některé typy výuky efektivnější než ostatní?“

Abyste nedocházelo k příliš zjednodušujícím interpretacím výsledků, jak se to často děje zejména ve sdělovacích prostředcích, nebo k rychlým a nedostatečně rozváženým reakcím v oblasti vzdělávací politiky, je potřeba výsledky interpretovat v širších souvislostech. V následující pasáži je na některé z nich poukázáno.

Aktuální výsledky je dobré vidět v souvislosti s předcházejícími výzkumy, to znamená, že teprve časové řady dat z TIMSS a PISA mohou ukázat, jaké existují vývojové trendy. Do jaké míry se jedná o jednorázové zlepšení či zhoršení a do jaké míry se jedná skutečně o dlouhodobější trend. Z těchto dlouhodobějších srovnání se ukazuje, že výsledky až do roku 2009 byly vcelku vyrovnané. Vysokou latku nastavil hned rok 1995, kdy se konal u nás první výzkum TIMSS. Testování byli tehdy žáci 8. tříd základní školy, kteří byli na konci své povinné školní docházky a připravovali se na přijímací zkoušky na střední školy. Jejich výsledky tomu odpovídaly.

Další okolnost, kterou je užitečné zvažovat, je rozdíl mezi metodologií TIMSS a PISA. Jak již bylo řečeno, TIMSS testuje především vědomosti vycházející ze školního kurikula, zatímco PISA se zaměřuje více na dovednosti využitelné v praktickém životě. Čeští žáci skórují lépe ve znalostech – pojmech a faktech – než ve schopnosti těchto znalostí funkčně užít. To se prokazuje ve všech testovaných doménách, tedy v matematické, přírodovědné, ale především ve čtenářské.

Výsledky je třeba interpretovat také v souvislostech se změnami vzdělávacího systému. Typickým dokladem mohou být například rozdíly ve výsledcích TIMSS mezi roky 1995 a 1999 v matematice u žáků 8. tříd. Tehdy došlo k výraznějšímu propadu a mnozí odborníci (Straková, 2009) jej vidí jako důsledek prodloužení doby docházky do základní školy. Vzdělávací programy byly rozvolněny na devět let a děti ještě neměly zvládnuto patřičné penzum vědomostí jako v předcházející vlně testování v roce 1995.

Ukazuje se, že silné a slabé stránky ve výsledcích jsou konzistentní jak u žáků na 1. stupni ZŠ, tak na 2. stupni ZŠ, ale i u dospělých. Nadprůměrné jsou obvykle výsledky v přírodních vědách, průměrné jsou v matematice a podprůměrné ve čtenářské gramotnosti. V případě čtenářské gramotnosti se to projevuje zejména v některých složkách, jako je interpretace textu, zaujetí stanoviska a jeho obhájení a schopnost argumentace. Tato zjištění lze považovat za varovná, neboť poukazují na dlouhodobě a konzistentně se projevující problém ve vzdělávacích obsazích, ale ještě spíše ve způsobech vyučování a učení na českých školách.

Výrazný signál o měření vzdělávacích výsledků dostávají naše decizní orgány v souvislosti s typy škol, a to zejména od roku 2000, kdy byly zahájeny výzkumy PISA. Česká republika má největší rozdíly ve výsledcích podle toho, kterou školu žáci v patnácti letech navštěvují. Vyšší rozdíly mají jen v Německu, v Maďarsku a v Nizozemsku. Žáci navštěvující základní školy mají horší výsledky než děti na gymnáziích. Navíc se jedná o to, že výsledky dětí na základních školách se zhoršují, zatímco výsledky dětí na gymnáziích zůstávají zhruba stejné.

Podstatné jsou také souvislosti, na které poukazují tzv. kontextové proměnné, zejména rodinné zázemí dětí. Ukazuje se, že socioekonomický status a kulturní kapitál rodiny mají ve srovnání s jinými zeměmi v České republice na výsledky dětí největší vliv. Jinými slovy, děti z rodin s vyšším kulturním a socioekonomickým statusem skórují v testech lépe, jejich výsledky jsou tím zásadním způsobem ovlivněny. Zdá se tedy, že škola dostatečně tyto rozdíly nevyrovnává.

Nepochybně důležité a dosud málo doceňované jsou také interpretace výsledků v souvislosti s postoji žáků ke škole, k učení či vyučovacím předmětům, s jejichž obsahem testované vědomosti a dovednosti souvisejí. Typickou ukázkou jsou odmítavé postoje českých dětí k matematice – tento předmět je mezi dětmi nejvíce obávaným a nejméně oblíbeným. Také obecné postoje našich žáků ke škole jsou spíše negativní. Navíc, jak ukazují výsledky výzkumu CIVED zaměřeného na občanskou výchovu, české děti mají vlažné občanské postoje, projevují málo snahy ovlivňovat život školy, angažovat se v charitě a v záležitostech obecného zájmu.

A konečně užitečná může být také úvaha o výsledcích v souvislosti s konkrétními zeměmi, s nimiž se srovnáváme. Předpokládáme, že se jedná o evropské země, ale i v rámci Evropy samozřejmě nacházíme historicky i aktuálně velmi různé vzdělávací modely, jež mají jinak položeny tradiční akcenty

a jinak formulované priority, a to i přesto, že jsou členskými zeměmi Evropské unie. Jinak tedy vypadá např. skandinávský model vycházející z dlouhodobě sociálnědemokratické orientace a prokazující jedny z nejlepších výsledků a jinak modely zemí střední Evropy, včetně Německa a Rakouska³, jejichž výsledky v posledních měřeních prokazují jistou zhoršující se tendenci.

K čemu výzkumy založené na měření výsledků ve vzdělávání jsou

Česká republika se od počátku 90. let zúčastnila celé řady mezinárodních šetření zaměřených na zjišťování výsledků ve vzdělávání. Do těchto výzkumů investovala značné množství finančních prostředků, jejich výsledky však pohřbíchu nejsou využívány takovým způsobem, aby smysluplně ovlivňovaly vzdělávací politiku i běžnou realitu školního vzdělávání u nás.

Přitom je zřejmé, že jejich potenciál je obrovský. Poskytují mezinárodní srovnání, umožňují zjišťovat efektivitu vzdělávacího systému jako celku, umožňují srovnání mezi jednotlivými typy škol, jež je v našem selektivním vzdělávacím prostředí mimořádně potřebné, poskytují data pro srovnání výsledků základní a střední školy, tedy mohou poukázat na to, kde se rozvíjí, respektive „ztrácí“ vzdělanostní potenciál. Obecně řečeno, mohou skutečně poskytovat data pro argumentaci o potřebných opatřeních vzdělávací politiky.

Je třeba dodat, že se nejedná jen o rozhodování na úrovni vzdělávací politiky, ale také o koncepční i rutinní pedagogickou práci. Výsledky i celý proces tvorby testovacích úkolů může být velmi dobře nápomocen při formulování vzdělávacích cílů, při každodenním hodnocení žákovských výsledků se snahou o jeho co největší objektivitu, obecně poskytuje podněty pro pedagogické měření. Autoři těchto výzkumů hovoří o tom, že by testy mohly fungovat také jako pomůcka pro učitele v tom, jak konkretizovat požadované kompetence, převést je do učebního materiálu a realizovat je. Možností využití je celá řada, včetně reprezentativních dat pro pedagogický výzkum.

Závěr

V současné době, mimo jiné pod vlivem nelichotivých výsledků z posledního měření PISA v roce 2009, se začalo intenzivněji diskutovat o tom, zda by v zájmu zkvalitnění českého vzdělávacího systému nebylo užitečné zavést další – plošné národní testování žáků a studentů v uzlových bodech jejich vzdělávací kariéry, tedy na konci 1. stupně (5. třída) a na konci 2. stupně základní školy (9. třída). Tyto návrhy mají své odpůrce i příznivce s celou řadou racionálních argumentů na svých stranách.

3) Zajímavým způsobem komentuje výsledky v PISA studii Konrad Liessmann (2008), jenž se ptá, proč by právě Rakousko, veskrze průměrná země, měla mít jiné než průměrné výsledky.

Faktem je, že Česká republika, jež nemá žádné celostátní testy, patří v tomto ohledu spíše k výjimkám v evropském prostoru, faktem také je, že v zemi, kde národní testování dětí má nejdelší a největší tradici, tedy ve Spojeném království, již tomuto testování přikládají podstatně menší váhu než v jiných zemích bez této dlouhodobé tradice.

Odpověď není snadná. Jestliže se opakovaně ukazuje, že ani s výsledky mezinárodních měření dost důkladně a systematicky nepracujeme, potom je otázkou, jaký má smysl přidávat dětem další testování. Ostatně dlouhodobé problémy našeho školství, navíc v mezinárodním srovnání, jsou známy.

Literatura

Celostátní testování žáků v Evropě. Cíle, organizace a využití výsledků. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency – AECEA P9 Eurydice, 2009.

Čeští žáci v mezinárodním srovnání. České školství ve světle dlouhodobě zjišťovaných výsledků vzdělávání v mezinárodních šetřeních. Praha: ÚIV, 2006.

Liessmann, K. P. *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění.* Praha: Academia, 2008.

Matějů, P., Straková, J., Veselý, A. (eds.). *Nerovnosti ve vzdělávání, Od měření k řešení.* Praha: SLON, 2010.

Rabušicová, M. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu.* Brno: Masarykova univerzita a Georgetown, Brno 2002.

Straková, J. Vzdělávací politika a mezinárodní výzkumy výsledků vzdělávání v ČR. *Orbis Scholae*, roč. 3, č. 3, 2009, s. 103-118.

Charles Simonds, *Obydlí*, 1975

Ze současné medicíny

Program prevence onkologických onemocnění v České republice

LADISLAV DUŠEK A KOL.*

Česká republika disponuje třemi organizovanými programy screeningu zhoubných nádorů dle doporučení Rady EU. Ačkoli pokrytí cílové populace těmito programy průběžně roste, stále nedosahuje úrovně běžné ve vyspělých státech Evropy. Nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje je zavedení adresného zvaní k vyšetření a investice do propagace preventivních programů obecně.

Význam programů prevence zhoubných nádorů

Vysoká onkologická zátěž české populace je všeobecně známa. Neustále stoupající incidence překročila v roce 2008 hranici 72 000 nově diagnostikovaných pacientů; ročně na zhoubné nádory umírá téměř 28 000 osob. Jedná se o celospolečenský problém, kterému můžeme účinně čelit pouze se znalostí adekvátních fakt a od nich odvozenou účinnou prevencí. Tzv. primární prevence zhoubných nádorů spočívá především ve zdravém životním stylu a týká se každého dospělého občana. Podstatou tzv. sekundární prevence je záchyt časných stadií onemocnění, která lze úspěšně léčit. U vybraných skupin nádorů má smysl organizovat i plošné programy prevence (tzv. screening) zaměřené právě na vyhledávání prekanceróz nebo časných stadií. Screening zhoubných nádorů představuje soustavné vyšetřování zdánlivě zdravých osob za účelem vyhledání těch, které již trpí skrytým nádorovým onemocněním. Včasný nálezný umožňuje úspěšně léčit lokalizované onemocnění nebo dokonce samotnému vzniku zhoubného nádoru zabránit.

Na základě vědeckých důkazů jsou mezinárodně doporučeny zejména tři screeningové programy: screening nádorů prsu prostřednictvím mamografie, screening nádorů tlustého střeva a konečníku prostřednictvím testu na okultní krvácení do stolice a screening nádorů děložního hrdla pomocí cytologického vyšetření stěru z děložního hrdla. Mamografický screening dokáže podle randomizovaných klinických studií snížit úmrtnost na rakovinu prsu o 25-30 %. Screening kolorektálního karcinomu prostřednictvím staršího guajakového testu na okultní krvácení do stolice (gTOKS) v americké klinické studii snížil úmrtnost v cílové populaci o 33 %, slibné výsledky byly potvrzeny i v evropských studiích. Nadto je doloženo, že u pravidelných účastníků programu může klesnout úmrtnost na kolorektální karcinom i o více než 40 %. Tento typ screeningu nejen snižuje úmrtnost, ale dokáže zhoubnému nádoru zcela předejít díky vyhledávání a odstraňování prekanceróz, tzv. adenomových polypů.

Novější imunochemický test na okultní krvácení (iTOKS) může mít podle aktuálních výsledků ještě vyšší účinnost než gTOKS. Další nadějnou technikou, která je již občanům ČR plně k dispozici, je screeningová kolonoskopie, která podle observačních studií dokáže snížit počet onemocnění dokonce až o účtyhodných 90 %. Vysoká spolehlivost tohoto vyšetření umožňuje prodloužit screeningový interval až na 10 let. Stejně přesvědčivé důkazy existují o účinnosti screeningu karcinomu děložního hrdla. Ve skandinávské studii bylo doloženo snížení počtu onemocnění tímto zhoubným nádorem až o 80 %.

Nutná podmínka úspěšného screeningového programu – sběr dat a kontrola kvality

Ačkoli úvod článku vyznívá optimisticky, je nutné připomenout řadu studií, které prokázaly, že nedostatečně organizovaný screening může také zcela selhat. Zárukou úspěšnosti je mimo jiné také systém informační podpory zajišťující pravidelný monitoring výkonnosti a kvality screeningu. Informační podpora umožňuje garantovat bezpečnost, dostupnost a hospodárnost screeningu a poskytuje pacientům i lékařům adekvátní informace pro kvalifikované rozhodování. Bez dat nelze garantovat kvalitu screeningu a nelze prokázat jeho účinnost na populační úrovni.

V ČR zajišťuje komplexní informační zázemí onkologických screeningových programů Institut biostatistiky a analýz Masarykovy univerzity v Brně (IBA MU; www.iba.muni.cz), a to ve spolupráci s odbornými lékařskými společnostmi a Ministerstvem zdravotnictví ČR. Základem českého systému jsou registry screeningových mamografií, cytologií a kolonoskopií, které umožňují parametrické záznamy provedených vyšetření a monitoring screeningového procesu v centrech. Registry jsou dále datově podporovány plátcí zdravotní péče (PZP). Screening je proplácen z veřejného zdravotního pojištění a záznamy PZP jsou do systému poskytovány prostřednictvím Národního referenčního centra (NRC, www.nrc.cz). Systém se neobejde bez hodnocení epidemiologie zhoubných nádorů, které využívá dat Národního onkologického registru (NOR ČR) a Českého statistického úřadu (ČSÚ). Výsledky auditu populačních dat jsou k dispozici široké veřejnosti na portálech www.svod.cz a www.rektum.cz.

Dostupnost screeningu zhoubných nádorů pro občany ČR

Výše uvedené screeningové programy jsou součástí doporučení Rady Evropské unie ze dne 2. listopadu 2003 (2003/878/EC). Následně Evropská komise ve spolupráci s Mezinárodní agenturou pro výzkum rakoviny (IARC) vydala i obsáhlá doporučení (*European Guidelines*), která stanoví, jak mají být jednotlivé organizované programy implementovány a průběžně hodnoceny. České programy jsou organizovány v souladu s doporučením Rady EU (Tabulka 1). Informace o screeningových programech probíhajících v ČR jsou uvedeny na stránkách www.mamo.cz, www.cervix.cz a www.kolorektum.cz.

Tabulka 1:

Národní programy screeningu zhoubných nádorů v ČR – stav v roce 2011

Program	Cílová populace	Screeningová metoda
Screening karcinomu prsu	ženy od 45 let	mamografické vyšetření jednou za dva roky
Screening kolorektálního karcinomu	muži a ženy od 50 let	50-54 let věku – test na okultní krvácení jednou ročně
		od 55 let věku – test na okultní krvácení jednou za dva roky NEBO primární screeningová kolonoskopie jednou za 10 let
Screening karcinomu děložního hrdla	ženy od 15 let; je plánováno zvaní žen ve věku 25-60 let	cytologické vyšetření stěru z děložního hrdla jednou ročně

Tabulka 2:Přehled epidemiologie zhoubných nádorů (ZN) v české populaci¹

Parametr	Celkem	Muži	Ženy
Roční incidence ZN (2008) ¹	694,9 /100 tis. obyv.	742,0 /100 tis. mužů	649,5 /100 tis. žen
Absolutní počet nově hlášených ZN (2008) ¹	72 742	38 114	34 628
Roční mortalita ZN (2008) ¹	263,4 /100 tis. obyv.	298,5 /100 tis. mužů	229,6 /100 tis. žen
Absolutní počet zemřelých pacientů na ZN (2008) ¹	27 571	15 333	12 238

Screening je tedy v ČR iniciován u všech tří preventabilních onkologických diagnóz, nicméně o reálném úspěchu můžeme zatím částečně hovořit pouze u screeningu karcinomu prsu. Důvodem je relativně slabá účast občanů, a tedy nízké pokrytí screeningem. Ani sebedokonalejší screening sám o sobě totiž nic nezmuže, nebudou-li se ho lidé účastnit. Nedokáže-li české zdravotnictví oslovit a motivovat cílovou populaci k pravidelné účasti na preventivních vyšetřeních, vyjde veškerá snaha nadarmo. Další podmínkou úspěchu je pravidelně opakovaná účast občanů ve screeningu. V případě, že nebudou respektovány doporučené intervaly návštěv, příznivý efekt screeningu může být anulován.

1) Všechny zhoubné nádory včetně jiných nádorů kůže (C00-C97)

Realita ČR – vysoká onkologická zátěž a příliš mnoho pozdě zachycených onemocnění

Tabulka 2 dokládá, že ČR patří ke státům s vysokou onkologickou zátěží, přičemž počty maligních onemocnění pravděpodobně dále porostou v důsledku stárnutí populace.

Tabulka 3:

Predikce epidemiologické zátěže české populace u tří preventabilních onkologických diagnóz²

Diagnóza / klinické stadium (KS) (90% interval spolehlivosti)	Predikce incidence v r. 2011	Predikce prevalence v r. 2011
Karcinom prsu (C50)		
KS I	3199 (2983; 3414)	28 619 (28 341; 28 897)
KS II	2172 (1993; 2351)	27 195 (26 924; 27 466)
KS III	898 (791; 1006)	6935 (6798; 7072)
KS IV	569 (496; 641)	3537 (3439; 3635)
KS neurčeno	287 (224; 351)	2430 (2349; 2511)
Celkem	7125 (6487; 7763)	68 716 (67 851; 69 581)
Karcinom kolorekta (C18-20)		
KS I	1696 (1520; 1870)	16 192 (15 900; 16 484)
KS II	2014 (1835; 2192)	15 617 (15 338; 15 896)
KS III	2090 (1940; 2239)	10 698 (10 464; 10 932)
KS IV	1971 (1826; 2114)	6824 (6637; 7011)
KS neurčeno	802 (627; 976)	3297 (3166; 3428)
Celkem	8573 (7748; 9391)	52 628 (51 505; 53 751)
Karcinom hrdla děložního (C53)		
KS I	510 (446; 574)	11 671 (11 493; 11 849)
KS II	145 (112; 178)	2430 (2349; 2511)
KS III	199 (167; 231)	773 (1704; 1842)
KS IV	123 (93; 152)	508 (471; 545)
KS neurčeno	51 (37; 64)	1344 (1284; 1404)
Celkem	1028 (855; 1199)	17 726 (17 301; 18 151)

Incidence – počet nově zjištěných onemocnění v daném čase v dané populaci; vyjadřuje se v absolutních počtech nebo v přepočtu na osoby v populaci (onkologické diagnózy zpravidla na 100 000 osob)

Prevalence – okamžitá prevalence – počet osob žijících s daným onemocněním nebo s jeho anamnézou v daném časovém okamžiku v dané populaci; vyjadřuje se v absolutních počtech nebo v přepočtu na osoby v populaci (onkologické diagnózy zpravidla na 100 000 osob)

2) Predikce prováděné na základě populačních dat odbornými sekcemi České onkologické společnosti ČLS JEP

Včasný záchyt onemocnění je bezpochyby jedním z nejdůležitějších předpokladů úspěchu boje se zhoubnými nádory. Z tohoto pohledu lze malignity v ČR rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří novotvary s nízkým podílem časných stadií, u kterých zásadní zlepšení stavu není reálně očekávatelné. Jde především o některé nádory trávicího traktu (nádory jater, žlučníku a žlučových cest, slinivky břišní), dále nádory plic a nádory hlavy a krku. Druhou skupinu tvoří novotvary s relativně vysokým podílem časných stadií, u nichž již je dostupná efektivní diagnostika nebo je zaveden screening. Patří sem všechny nádory kůže, nádory varlete, nádory prsu a hrdla děložního a dále nádory ledvin, močového měchýře a prostaty. Třetí skupinu tvoří novotvary s relativně nízkým podílem časných stadií, které jsou však preventabilní a zvýšení podílu časných stadií je reálně možné. Jde především o nádory tlustého střeva a konečníku, u kterých je sice zaveden screening, nicméně k žádoucímu nárůstu podílu časných stadií zatím nedochází (z ročně nově diagnostikovaných cca 8 300 pacientů je více než 54 % zachyceno v klinickém stadiu III a vyšším). Zde má česká onkologická péče největší rezervy, jejichž náprava je možná pouze kooperací všech angažovaných lékařských odborností (praktických lékařů, gastroenterologů, gynekologů, onkologů) a posílením screeningu. Velmi nepříznivé rozložení klinických stadií je u této diagnózy doloženo v tabulce 3, a to v kontrastu s dalšími preventabilními diagnózami, tedy nádory prsu a hrdla děložního.

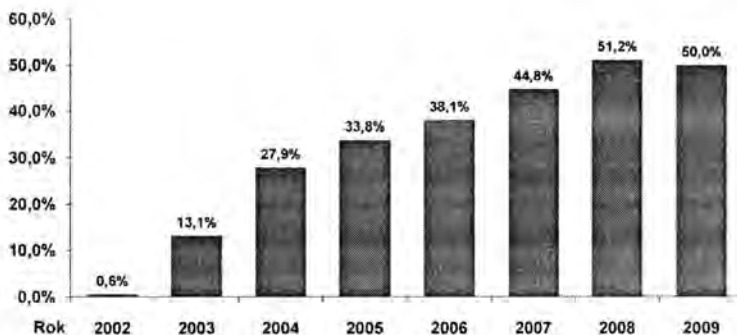
Stručný komentář k výsledkům jednotlivých screeningových programů v ČR

Screening karcinomu prsu byl v ČR zahájen v roce 2002. Doporučený standard je upraven věstníkem MZ ČR č. 04/2010. Náběru žen se věnuje vyhláška MZ ČR č. 3/2010 Sb. o stanovení obsahu a časového rozmezí preventivních prohlídek, která od února 2010 umožňuje bezplatnou účast všem ženám od 45 let věku. Na konci roku 2009 dosáhlo pokrytí cílové populace žen ve věku 45-69 let mamografickým screeningem 50,0 % (obrázek 1). S rostoucím věkem ochota žen účastnit se pravidelně mamografického screeningu poněkud klesá, u žen ve věku 65-69 let dosahuje pouhých 40 %. V posledních letech jsou v tomto programu ročně diagnostikovány přibližně dva tisíce žen s karcinomem prsu, téměř tři čtvrtiny z nich však s neinvazivními nebo velmi malými nádory (tabulka 4), které mají zpravidla výbornou prognózu.

Tabulka 4:

Přehled výsledků programu screeningu karcinomu prsu. Zdroj dat: IBA MU

Rok	2005	2006	2007	2008	2009
Počet vyšetřených žen	317 106	340 456	469 181	468 494	435 744
Počet zachycených karcinomů	1446	1575	2546	2163	1984
Počet žen s diagnózou podle velikosti primárního nádoru					
Ca <i>in situ</i>	121 (8,4 %)	163 (10,3 %)	269 (10,6 %)	201 (9,3 %)	219 (11 %)
T1	961 (66,5 %)	1026 (65,1 %)	1635 (64,2 %)	1409 (65,1 %)	1213 (61,1 %)
T2	215 (14,9 %)	198 (12,6 %)	314 (12,3 %)	243 (11,2 %)	248 (12,5 %)
T3	15 (1 %)	16 (1 %)	16 (0,6 %)	16 (0,7 %)	11 (0,6 %)
T4	6 (0,4 %)	6 (0,4 %)	4 (0,2 %)	12 (0,6 %)	3 (0,2 %)
Nádor modifikovaný léčbou	45 (3,1 %)	48 (3 %)	71 (2,8 %)	99 (4,6 %)	68 (3,4 %)
Neznámá velikost	83 (5,7 %)	118 (7,5 %)	237 (9,3 %)	183 (8,5 %)	222 (11,2 %)

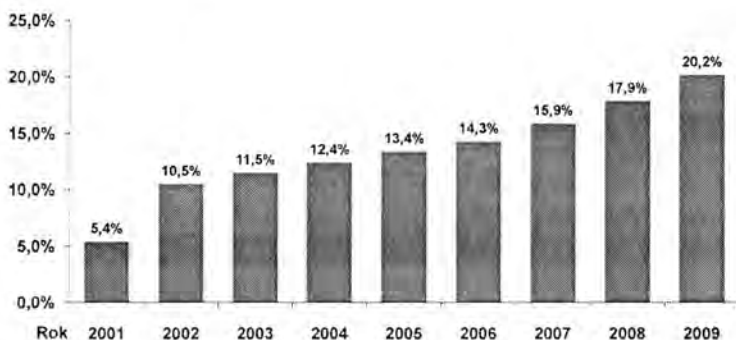

Obr. 1:

Vývoj pokrytí cílové populace (ženy, 45-69 let) screenigem karcinomu prsu. Zdroj dat: IBA MU, ČSÚ

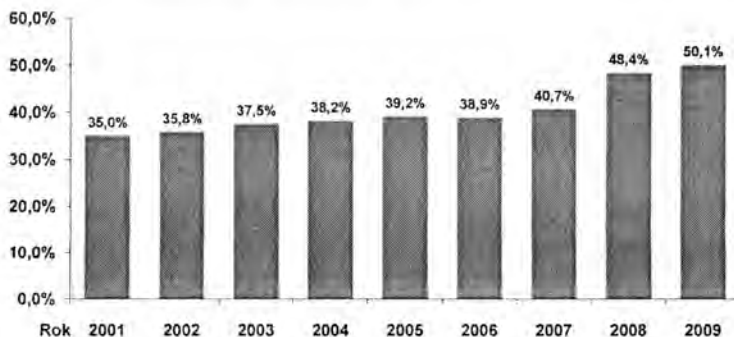
Screening kolorektálního karcinomu získal legislativní oporu ve Věstníku MZ ČR č. 01/2009 a ve vyhlášce MZ ČR č. 3/2010 Sb. Oba dokumenty definují cílovou populaci (tabulka 1) a také stanoví způsob, jak jsou prostřednictvím registrujícího praktického lékaře a praktického gynekologa osoby z cílové populace nabírány. Počet prováděných testů na okultní krvácení do stolice (TOKS) zřetelně roste, celkové pokrytí české populace od 50 let věku činilo v roce 2009 20,2 % (obrázek 2), což představuje čtvrtinový nárůst oproti roku 2007. Pokrytí je přesto nízké a bohužel tak brání většímu dopadu screeningu na snížení mortality na kolorektální karcinom, která v ČR patří k nejvyšším na světě. Od roku 2009 nicméně výrazně stoupá každoroční počet zaznamena-

ných vyšetření, včetně kolonoskopie. V roce 2010 bylo podle předběžných výsledků poprvé zaznamenáno přes 20 000 kolonoskopických vyšetření (tabulka 5), což jistě souvisí se zvýšeným zájmem veřejnosti. Bylo zároveň nalezeno a odstraněno přes šest a půl tisíce adenomových polypů, z nichž se mohl v budoucnu vyvinout zhoubný kolorektální karcinom. U téměř 800 osob byl diagnostikován kolorektální karcinom, zastoupení klinických stadií je však výrazně příznivější než v populačních statistikách.

Obr. 2:

Vývoj pokrytí cílové populace (muži a ženy, od 50 let) screeningem kolorektálního karcinomu. Zdroj dat: NRC, ČSÚ

Obr. 3:

Vývoj pokrytí cílové populace (ženy, 25-59 let) screeningem karcinomu děložního hrdla. Zdroj dat: NRC, ČSÚ

Screening karcinomu děložního hrdla byl v ČR v nové organizované podobě zahájen implementací Věstníku MZ ČR 7/2007 počátkem roku 2009 a je určen každoročně všem dospělým ženám. Byla nově ustavena síť laboratoří

pro screeningovou cervikovaginální cytologii. Síť na počátku roku 2011 zahrnuje 42 center, která byla akreditována na základě splnění jasně daných podmínek (www.cervix.cz). Lze vyzporovat dlouhodobý nárůst návštěvnosti gynecologických preventivních prohlídek, zejména od roku 2008. V roce 2009 program pokryl 50,1% žen ve věku 25-59 let (obrázek 3). Stále méně se uplatňují destrukční výkony na děložním hrdle, které neumožňují důkladnou histopatologickou expertizu. V roce 2009 zahájila pilotní provoz databáze národního programu, která umožní podrobný monitoring kvality zapojených center.

Tabulka 5:

Výsledky pilotního sběru dat o screeningových kolonoskopiích Národního programu screeningu kolorektálního karcinomu. Počty klientů vyšetřených a diagnostikovaných s příslušnými nálezy.

Zdroj dat: IBA MU;* neuzavřená, průběžně sbíraná data (únor 2011)

Rok	Počet vyšetřených klientů	Adenomové polypy	Podíl	Karcinomy	Podíl
2006	5 335	1 578	29,6%	335	6,3%
2007	5 678	1 636	28,8%	337	5,9%
2008	7 455	2 365	31,7%	446	6,0%
2009	13 061	4 115	31,5%	622	4,8%
2010*	21 069	6 591	31,3%	789	3,7%
2011*	736	169		10	
Celkem	53 334	16 454	30,9%	2 539	4,8%

Závěr

Česká republika disponuje všemi programy screeningu zhoubných nádorů podle doporučení Rady EU. Programy screeningu karcinomu prsu a děložního hrdla však i přes zjevný pokrok dosahují pokrytí pouze přibližně poloviny populace, výsledky screeningu kolorektálního karcinomu jsou ještě nižší (pokrytí cca 20 %). Mezinárodní doporučení však například v případě mamografického screeningu stanoví, že vyšetřeno by mělo být nejméně 70 % žen. Tento požadavek státy západní a severní Evropy plní díky zavedení plošného, adresného a pravidelného zvaní občanů k preventivnímu vyšetření. Je zřejmé, že pokud má být i v ČR dosaženo významného populačního dopadu prevence, jediným řešením je zavedení adresného zvaní, které by mělo být podpořeno vysvětlující kampaní. Klientům preventivního programu je také samozřejmě nutné zajistit maximálně přesné a bezpečné screeningové vyšetření. Předpokladem je pečlivá organizace, v níž hraje důležitou roli i integrovaný informační systém využívající všechny datové zdroje popsané v tomto sdělení.

Poděkování. Podpořeno programem Addressing Cancer Disparities in Central and Eastern Europe (Project: National Information System for the Assessment and Communication of Cancer Care Results and Quality in the Czech Republic), Bristol-Myers Squibb Foundation, 2009-2011.

- * doc. RNDr. Ladislav Dušek, Ph.D., ředitel Institutu biostatistiky a analýz, Masarykova univerzita, Brno,
prof. MUDr. Jan Daneš, CSc., člen Komise odborníků pro mamární diagnostiku (KOMD) Radiologické společnosti ČLS JEP,
prof. MUDr. Miroslav Zavoral, Ph.D., předseda Rady pro screening kolorektálního karcinomu České gastroenterologické společnosti ČLS JEP,
MUDr. Vladimír Dvořák, předseda České gynekologické a porodnické společnosti ČLS JEP,
doc. MUDr. Bohumil Seifert, Ph.D., vědecký sekretář Společnosti všeobecného lékařství ČLS JEP,
prof. MUDr. Jiří Vorlíček, CSc., předseda České onkologické společnosti ČLS JEP,
MUDr. Štěpán Suchánek, sekretář výboru Společnosti pro gastrointestinální onkologii ČLS JEP,
ing. Pavel Kožený, Ph.D., ředitel Národního referenčního centra,
RNDr. Ondřej Májek, koordinátor informační podpory screenigových programů ČR, IBA, Masarykova univerzita, Brno

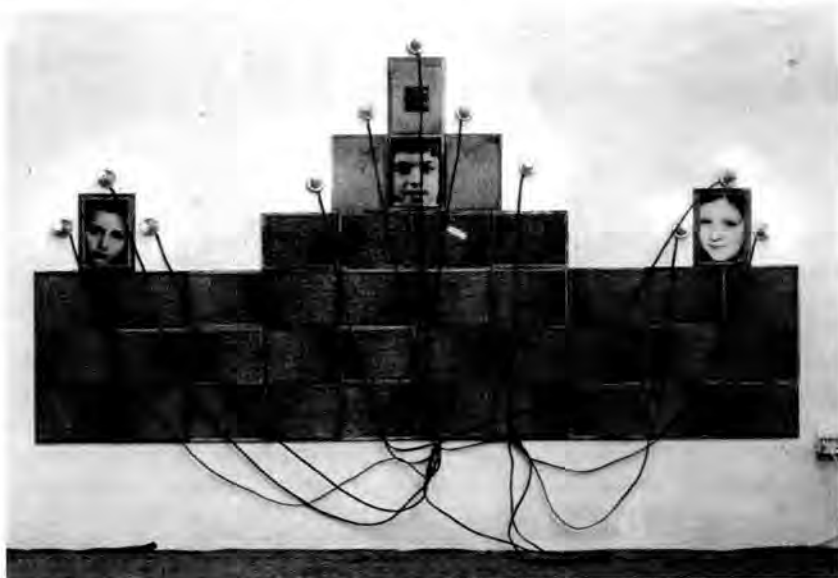
Ester a Jochen Gerz, Harburgerský pomník odboje (proti fašismu), 1986

Umění recyklace a hledání stop minulosti

JAROSLAV SEDLÁŘ

Šedesátá léta 20. století byla v umění ještě plná euforie, v jistém smyslu snad i vyvrcholením duchovních snah 20. století. Zlatá šedesátá nebyla zlatá jen v kultuře a umění, nebylo to jen to, co dodnes hřmí pod povrchem. Byla to také zlatá doba blahobytu, zlatá doba konzumu, ale také zlatá doba hromad odpadků městské civilizace, doba, kterou snad nejlépe ve výtvarném umění zachytil pop-art. Richard Hamilton dal velmi výstižný název své koláži na výstavě *This is tomorrow* (Toto je zítřek) ve White Chapel Art Gallery v Londýně roku 1956: *Just What Is It that Makes Today's Homes So Different, So Appealing?* (Co vlastně dělá naše dnešní domovy tak odlišnými, tak půvabnými?) Bylo to první ryze pop-artové dílo, na kterém vidíme zobrazený interiér městského bytu a v něm elektrické přístroje, vysavač, magnetofon, šunkovou konzervu, svalovce držícího v ruce zvětšené lízátko v podobě tenisové rakety, na kterém je nápis Pop, a manekýnku, fotografii předka, filmovou reklamu i odkaz na masmédiu a nad tím vším část globusu, tvořící strop pokoje. Kritik a ředitel Institute of Contemporary Arts in London (v Institutu současného umění v Londýně) Lawrence Alloway, který použil pojem pop-art poprvé až v roce 1958, o Hamiltonově koláži na výstavě roku 1956 napsal: „*Město se zde stává scénou přeplněnou symboly, kterou brázdí ve všech směrech prvky lidské aktivity.*“

Pop-art byl jeden z neznámějších směrů druhé poloviny 20. století, stal se alternativou ke všem nefigurativním tendencím a opozicí k poválečnému abstraktnímu expresionismu. Jeho protagonisté odmítli přeestetizovanou abstrakci směřující stále více k dekorativismu a za hlavní téma zobrazení si zvolili velkoměstskou civilizaci, se vším všudy. Pop-art se vracel k dadaismu, ready-mades Marcela Duchampa se staly nesporným a silným impulzem k tvorbě umělců, kteří vytvářeli objekty z jednotlivých předmětů denní spotřeby. Ale už od sedmdesátých let 20. století můžeme pozorovat revizi Duchampova objektu vrženého do výstavní síně. Objevují se samozřejmě ještě silné podněty v instalacích nebo environmentech apod., nicméně už v nových postupech, například mezi architekturou a sochařstvím nebo designem a sochařstvím, dochází ke změně, která je charakterizována nástupem introverze, obratem k soukromí, k individualismu a opět jakoby k tvořivosti, i když stále je to v sochařství práce s objektem, ten je však pojednáván jinak než dosud. Připomeňme si jeden odstavec z minulých studií v *Universitas 1, Mezi architekturou, sochařstvím a designem*, ve kterém jsem na tuto změnu již upozornil: „Rovněž německá sochařství nastoupila novou orientaci. Na rozdíl od expresivních dřevěných plastik postmodernistů sochařů-malířů, jakými byli Baselitz nebo

Christian Boltanski, **Monument**, 1986

Lüpertz, vytváří nastupující generace částečně zjednodušené, vypravěčsky výmluvné modely. Tito umělci vyšli právě z Akademie v Düsseldorfu, Schütte, Reinhard Mucha, Katharina Fritsch, Ludger Gerdes, Wolfgang Luy, Bogomir Ecker, Harald Klingelhöller, Thomas Virnich nebo z Berlína Hermann Pitz, z Hamburku Klaus Kumrow, z Mnichova Stephan Huber a Albert Hien. Pausální pojem „model“ uvedl k nedorozumění, protože tyto modely nepřipravovaly žádné provedení ve větším měřítku. Tito umělci nenavrhovali v žádném směru jinak než architektura, žádný účelový, funkční prostor, nýbrž prostor vycházející z představy. Modely měly pouze usměrňovat naši fantazii do mezizóny (do mezer) mezi nazírání, vzpomínky, asociace, projekce – to vše jim splývalo. Vytvořili tak smyšlený obraz. Model je ovšem typickým projevem usměrňujícím konec avantgardy, protože nahrazuje Duchampův readymade nebo objet trouvé designersky nebo umělecky záměrně vytvořeným uměleckým předmětem. Zpochybňuje tak Duchampovo tvrzení, že jakýkoli obyčejný, ba i neumělecký předmět může být sám o sobě vystaven jako umělecké dílo, pokud je vytržen ze svého původního kontextu, způsobu použití a významu. Nahrazuje tzv. limity moderního umění Duchamp – Malevič. Limity vymezené nalezeným nebo již hotovým (vyrobeným, readymade) předmětem v sochařství a absolutním obrazem (abstrakcí) v malířství. Krajní póly, mezi kterými se potácelo umění celého dvacátého století.“

Už v šedesátých letech rozšiřovaly asambláže a akumulace nalezené kusy (objet trouvé nebo Duchampovy readymades) do scén a do aranžmá. Lze tedy konstatovat, že již v šedesátých letech nastupuje dobrodružství objektu do no-

Haim Steinbach, *Poslužte si ve vybrané restauraci (solničky a pepřenky)*, 1989

vé fáze. „*Objet trouve se dostává do závislosti na institucích muzea a komentáře.*“ (Pierre Restany) Bylo to vskutku muzeum nebo výstavní síň, které dělaly z těchto akumulací, instalací a assembláží sestavených ze standardizovaného produktu originální umělecký výtvar.

Jsou to především objektoví umělci nebo umělci objektu, pracující s objektem, kteří již jednoznačně obměňují nalezený předmět, a to tzv. recyklací. To znamená, že již nepoužívají ojedinělý objekt v jeho syrové podobě, tak jak ho našli nebo jak byl vyroben, nýbrž jej upravují, vytvářejí z něj nový model, předmět, výtvar. Patří sem především dva objektoví umělci: Francouz Bertrand Lavier a Američan Haim Steinbach.

Bertrand Lavier, narozený roku 1949 v Châtillon-sur-Seine, studoval v letech 1968-1972 zahradnictví na Ecole Nationale Supérieure d'Horticulture ve Versailles. Roku 1972 však studium přerušil a začal se věnovat umění. Experimentoval s fotografií, malířstvím, ale i s jazykem. Od počátku sedmdesátých let zkoumal vztah mezi uměním a každodenním životem, ale zajímal ho i charakter uměleckého díla, proto objekty převzaté z každodenního života pozměňoval. Od osmdesátých let variroval readymades tak, že přetíral všední předměty hustými vrstvami barev. Dělal fotografie a pokrýval v rámci úvah o obraze klavír, okna, ledničku nebo zrcadlo tlustou vrstvou barevného nátěru nebo „nalezené“ objekty pomalovával původními barvami v neobvykle silných nánosech: *Dva hranolové bronzы* (pomalované akrylovou barvou, 1979), *Mademoiselle Gauducheau* (skulptura v podobě kovových skříní pomalovaných akrylovou barvou, 1981), „5/9“ (1986), *Peugeot 103*, *Giulietta* (deformovaný

automobil značky Alfa Romeo, 1993), *Pocta pro Frédérica Darda* (skulptura, zelená a růžová barva, 2003)

V letech 1982 a 1987 se zúčastnil výstav na Documenta 7 a 8 v Kasselu a v roce 1984 měl první důležitou samostatnou výstavu v Kunsthalle v Bernu. Právě od toho roku se soustředil na skulpturní aspekty objektu. Skládal dva objekty na sebe nebo přes sebe (např. ledničku, trezor na polstrovanou židli, komodu na kovadlinu) nebo teplomet vložil do úřední police (skříně) mezi šanonny – to je magicky vyzafující skulptura, fetiš složený ze všedních objet trouvé, jako kdyby sestavoval větu ze dvou citátů, o nichž tato vypovídá poeticky úplně nově. Jsou to sestavy plasticky intenzivní až bizarní. Zdá se, že zde svoji roli sehrává ironická transformace, čím silnější, tím brilantnější! Lavier nám vzkazuje: „Umění vzniká z fyziognomického, expresivního zhuštění, které je skryto přímo v objektu samém.“ Snaží se tak odpovědět na Duchampovu otázku nově a samostatně. Převrací a zaměňuje, nově kombinuje předměty. Jejich smysl potom přesahuje součet všech hodnot Duchampových jednotlivých readymades v jejich izolaci. A to už není Duchampův *Sušič lahví* a už vůbec ne jeho *Fontána* (Pisoir, 1917), ale je to také Picassova *Hlava býka*, složená z řídké a sedla bicyklu. Lavier se tedy vrací, podobně jako postmodernisté, do minulosti, k Marcelu Duchampovi, k Picassovi, ale i k novým realistům, mezi kterými obdivoval práce Raymonda Hainse. Ovšem – jako už tolikrát v dějinách – je zároveň popírá a vytváří něco jiného.

Druhým umělcem pracujícím s novými postupy, které zařazujeme do umění recyklace, je Steinbach Haim, narozený roku 1944 v Rechovottu. Je to americký sochař izraelského původu. V roce 1962 získal americké státní občanství a v letech 1962-1968 studoval na Pratt Institute v Brooklynu, od roku 1971 do roku 1973 na Yale University v New Havenu. Už v roce 1969 měl samostatnou výstavu v Panoramas Gallery v New Yorku a v roce 1988 v Musée d'Art Contemporain v Bordeaux. Tehdy se také zúčastnil skupinové výstavy *Spánek rozumu* (Schlaf der Vernunft) v Kasselu a v roce 1991 výstavy *Metropolis* v Berlíně. Úspěšná tažení završil prestižní účastí na Documenta 9 v Kasselu, v roce 1992.

Stejně jako Lavier oponuje i Steinbach vynálezci objektu Marcelu Duchampovi. Na rozdíl od Laviera ovšem nestaví proti sobě nebo na sebe objekty, ale nahrazuje Duchampovu lhostejnost k dalšímu zpracování vyrobeného nebo nalezeného předmětu promyšlenou strategií a snaží se, aby objektu opět přisoudil jeho plně sociokulturní sílu výpovědi. Stejně jako Lavier vychází z řeči, snaží se využít metonymie, pojmenovává věc tak, že její pomocí označuje věc jinou na základě věcné souvislosti: protézou nohy nebo náhrdelníkem na sametovém krku evokuje vztah k celému tělu, dětským hrníčkem nebo školní lavicí čistotu, dětskou poslušnost, ale i represí. Předvádí všední předměty jako sportovní boty značky *Nike*, plyšové medvídky, koše s odpadky z ušlechtilé oceli, na nástěnných policích. Objekt trouvé nebo ready made skládá do řad vedle sebe na regály, většinou zvětšené na zdi, a tím je ozvláštňuje, dává jim řád a pevné místo v hierarchii hodnot – stejně jako v umění. Sám Steinbach

k tomu řekl: „Objekty jsou v tomto světě věcmi. Zatím co mají své funkce, nejsou vyobrazeními věcí. V roce 1982 jsem vystavil v Concord Gallery v New Yorku skupinu ručně vyrobených regálů. Každý regál, konstruovaný z částí nábytku nalezených ve šrotu, z umělé hmoty, dekorativního materiálu, má vždy jediný úkol. Považuji každý regál za důkaz fungujícího dekorativního objektu, stejně jako nábytek či sochu. Myslím, že takové dílo v tomto smyslu ukazuje rozdíl mezi předměty všedního života a uměním.“ Tím, že tyto předměty uvádí do souvislostí, „proměňuje Duchampův readymade v ‘made ready to relate’, v divadlo objektu beze slov“ (Manfred Schneckengerber). V tomto duchu většinou svá díla uváděl bez názvu, v závorce někdy uvedl jejich obsah.

Na rozdíl od sedmdesátých let Steinbach usiloval v osmdesátých letech svými objekty o daleko větší věcné souvislosti, *Poslužte si ve vybrané restauraci* (solničky a pepřenky), 1989, *Bez názvu* (Džbány a poháry, 1987), *Erby*, 1988. Zajímaly ho také reakce lidí, zejména tzv. punkáčů, zdali jsou jeho díla pocíťována jako módní nebo groteskní nebo jako módní a zároveň groteskní, protože tehdy zkoumal také hranice mezi konzumem a rituálem a mezi přitažlivostí a ošklivostí *Bez názvu* (Kapusta, dýně, konvice, 1986), *Bez názvu* (Pomocná zařízení na stahování králíků, 1987). Pomocí objektů nejrůznějšího původu a v jejich různých kombinacích usiloval i o společensko kritickou výpověď, např. v díle *Bezpečí a klid*, 1985.

Totéž platí o „socialistických Readymades“, Mikea Kelleyho, jak je nazval Thomas Kellein, o jeho zvířátkách z látky a o loutkách, které v multimediálních prezentacích kompromitovaly bezpohlavní a zaběhané hry, americké mýty všedního dne a mechanismy útlaku raného dětství. Sloužily jako ideologický model: měkké, neodporující dětství, jak si přáli dospělí, stupňované ještětější represemi. Mike Kelley, který započal svou uměleckou dráhu počátkem sedmdesátých let s performancemi ve stylu Junk Art, od té doby se počítá k nejvýznamnějším americkým umělcům performance. Narodil se roku 1954 v Detroitu. Vystudoval Universitu of Michigan, Ann Arbor. V letech 1976-1978 pobýval u Baldessariho na California Institute of the Arts, Valencia a r. 1978 už předvedl své první veřejné performance *Poetry in Motion* (Poezie v pohybu) na Los Angeles Contemporary Exhibitions. Roku 1985 na základě stipendia National Endowment for the Arts a počátkem roku 1986 vyráběl z objettrouvé sestavené skulptury a instalace, např. *Medvidky* (Teddybears) nebo hadrové loutky *Astrální hvězda č. 1*, 1989. V instalaci *Pay for your pleasure* z roku 1988 konfrontoval 42 průsvitných obrazů s portréty a citáty básníků, filozofů a jiných slavných osobností s uměleckými obrázkovými pracemi vraha. Roku 1992 se objevil na Documenta 9 v Kasselu s instalací, ve které spojoval instruktivní a vysvětlující texty se schematickými kresbami tělových funkcí. Na výstavě *Riddle of the Sphinx* (Záhada sfingy) předvedl afgánský koberec, kterým zaplnil celý prostor galerie. Roku 1993 mu Whitney Museum of American Art v New Yorku uspořádalo retrospektivu a v roce 1995 následoval Haus der Kunst v Mnichově. V roce 1997 se zúčastnil výstavy rekapitulující umění 20. století, a to na Documenta 10. V devadesátých letech vytvářel instalace,

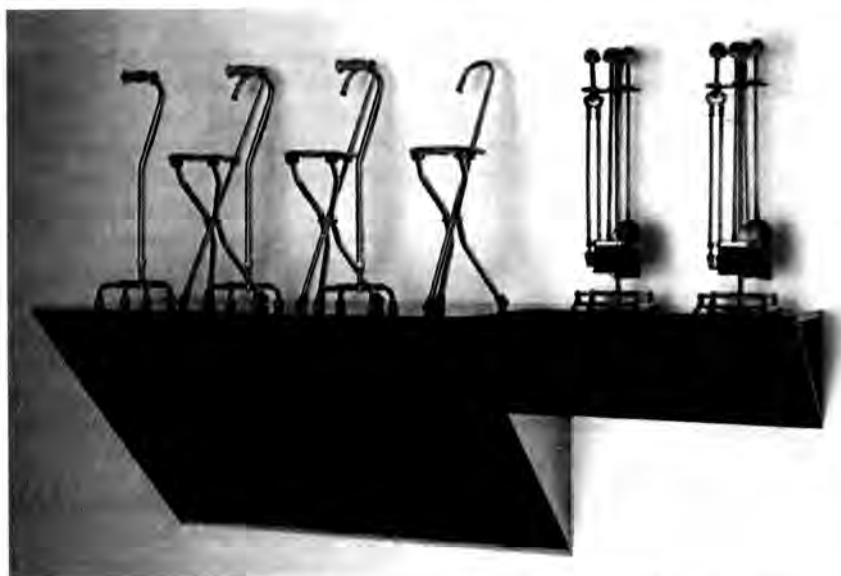

Mike Kelley, *Vada řeči (Speech Impediment)*, 1991-1992

kteří svou ošklivostí problematizují zděděnou definici pojmu kultura a tak odhalují s ní spojené symboly měšťáckých představ o umění.

Do prostorových inscenací, kreseb a objektů Kelleyho proniká populární odpad pop-artu. Skrze opotřebovaná zvířátka z textilu, loutky, háčkované děčky a kýchovité koberce, jakož i skrze běžný odpad z domácnosti zpracovává vlastní biografii a tím i zkušenosti determinované výchovy *Vada řeči* (Speech Impediment), 1991-1992. Ve svých pracích spojuje Kelley konceptuální metodu, psychoanalýzu a surrealisticko-anarchistický humor s folklorem, kulturou hippies, karikaturou a křesťansko-katolickou ikonografií v kontroverzní směsici, do které integruje vypočítané rušení tradičních představ hodnot.

Jakýmsi protikladem Steinbachova poměrně vážně myšleného umění v USA koncem 20. století byl nesporně Jeff Koons, dobově typický pro umělecký boom, který trval až do pozdních osmdesátých let. Je to americký umělec, který studoval v letech 1972-75 na Maryland Institute, College of Art v Baltimore a v letech 1975-76 na School of the Art Institute of Chicago. I když se projevoval kritickou kousavostí, jeho umění se pohybovalo na hranicích mezi uměním a kýchem, *Růžový panter*, 1988, (porcelán). Nelze ho také jednoznačně zařadit do umění recyklace, protože patří také do postmoderny, ať už svými zajíci, prasátky, *Předvádění banality*, 1988, královskými bustami, které ztuhly v modly a byly nakonec přetransformovány do ušlechtilé oceli, kultivovaného porcelánu, *Panduláci* (Popples), 1988, dekorativního benátského skla. Jeho nápodoba bibelotů a rokokových figurek v lesklém kovu nebo v keramice, které byly z úhlu pohledu inscenovány ironicko-posměšně, se po-

Haim Steinbach, *Bez názvu (Pomocná zařízení na stahování králíků)*, 1987

hybovala v citaci banálních nalezených kusů předmětů všedního dne. Roku 1990 udělal ještě další krok, když do tohoto procesu zapojil sám sebe. Na Biennale v Benátkách byl zastoupen pomalovanou dřevěnou plastikou, která ho zobrazovala společně s italskou pornostar Cicciolinou v dráždivém milostném aktu.

V návratu k pop-artu pokračoval v banálním kliše idolu tak výrazně, že kýč jako dobový vkus se mu stal v mnoha směrech cílem, i když v duchu recyklace mohl být také společenskou cynickou ironií. Na druhé straně to byly postmoderní návraty do minulosti, k manýrismu a baroku. Lákal ho Benvenuto Cellini, který kdysi vytvořil slavnou solničku pro francouzského krále Františka I. Koons se snažil aktualizovat Celliniho dílo svou bustou, nazvanou *Ludvík (XIV)*, 1986 (nerezová ocel). Zde ovšem forma a obsah vystupují nejsilněji proti sobě. A tak Koons vyvolává (provokuje) diskurz o situaci umění v západní společnosti, nejen o postavení jeho vlastního umění.

Kromě uváděných umělců se do umění recyklace zapojily i ženy, na prvním místě Nancy Graves (1940 Pittsfield – 1995 New York), americká malířka a objektová umělkyně, která v letech 1957-1961 vystudovala dějiny a teorii literatury na Vassar College v New Yorku a v letech 1961-1964 umění na Yale University v New Havenu. V letech 1964-1965 navštívila Paříž a Itálii. První samostatnou výstavu realizovala v Graham Gallery v New Yorku roku 1968 a roku 1969 měla jako první žena vůbec samostatnou výstavu ve Whitney Museum of America Art v New Yorku. Známou se stala svými solemi, které začala intenzivně studovat od roku 1969. Velbloudi se pak stali

jejími nejčastějšími náměty v kresbách, sochách a filmech, *Velbloud VII*, *VI* a *VIII*, 1968-1969. Roku 1970 natočila také svých prvních pět filmů, mezi kterými byly ovšem i dokumentární snímky. Patří sem rovněž práce, kterými odkrývala archetypické a prehistorické prvky ve smyslu individuálních mytologií. V roce 1972 se obrátila k malířství a vytvářela abstraktně expresivní malby, inspirované satelitními snímky povrchu měsíce. Objevila se dvakrát, 1972 a 1977, na Documenta 5 a 6 v Kasselu. Od roku 1976 experimentovala se starým způsobem odlévání do bronzu a pracovala s nejrůznějšími materiály, které shromáždila na svých četných cestách. Vytvářela z nich sočtury a objekty. Ty se řadí, vedle velbloudů, do umění recyklace. V roce 1985 jí byla udělena Cena Yale University (Yale Arts Award) a roku 1986 realizovala sochy na budově United Missouri Bank v Kansas City. Přehled jejího díla se uskutečnil v roce 1987 v Hirshhorn Museum ve Washingtonu.

K ní se řadí Christiane Möbus, německá objektová umělkyně, která studovala na Vysoké škole výtvarných umění v Braunschweigu u Emila Cimiottiho a na stipendium pobývala dva roky v New Yorku. Sestavovala především asambláže a instalace z použitých nalezených objektů často organického původu – prezentujících se jako fragilní, žensky půvabná aranžmá svévolné poezie věcí a narativní imaginativní síly, *Královy polibky* (Žirafa na cirkusovém podstavci); *Maják*, 1990/2010; *Vstup na Olymp* (přes kočár); *U sedmi trpaslíků* (Tělocviční kůň, sedm jezdeckých bot), 1982-1983.

Patří sem i Anna Oppermannová (1940-1993), rovněž německá malířka. Studovala na Vysoké škole výtvarného umění v Hamburku. Zpočátku malovala obrazy zátiší. Teprve od roku 1968 zpracovávala environmentální asambláže sestavované z nalezených předmětů, z fotografií a kreseb, které měly u diváků vyvolat vizuální a citové asociace a zároveň rozšířit představy dalších událostí a obrazů. V tomto procesu rozšíření mají hrát svou úlohu i jednotlivé výstavy asambláží, *Pathosgeste*, *Ensemble*, 1984-1987; *Problém náhrady na příkladu fazolí*, 75. výstava v Hamburger Kunstverein u roku 1975.

Do jaké míry se nový směr rozšířil do světa, o tom svědčí rovněž z našeho prostředí teoretická studie *Umění recyklace. O „samorostlém“ vizuálním vrstvení v díle Petra Pisařika*, kterou v denním tisku uveřejnil v tomto roce Jiří Přibáň. I když se nejedná o sochařství, stojí zato uvést několik poznámek z této studie: „Když jsem o rok později měl vidět v Londýně skandalizovaná plátna Chrise Ofiliho, na rozdíl od přihlouple bulvárních zpráv pohoršujících se nad tím, že umělec použil ve svých dílech sloní trus, byl jsem u vytržení z toho, s jakou úctou a citlivostí Ofili pracoval právě s korálky, těmito spojnicemi mezi evropskými a africkými kulturami, tradicí a modernitou. Jako kdyby Ofili chtěl tím vším říct, že nám není společná jen nevyčerpatelná lidská imaginace, ale také nejrozmanitější nástroje a materiály, které k jejímu projevu používáme a které mohou putovat v čase i prostoru, tj. zrovna tak v lidských dějinách, jako i z kontinentu na kontinent.

Na současném výtvarném umění, jehož bezbřehost měl svého času vystihnout termín postmoderna, je nejobdivuhodnější právě tato schopnost putovat

a přemísťovat se v čase i prostoru bez obav, že dotyčný umělec bude obviňován z eklecticismu, nepůvodnosti, nebo dokonce plagiátorství a celkové pokleslosti. Jestliže dnešní česká výtvarná scéna má tvůrce, který dokáže putovat s lehkostí stejnou jako například zmiňovaný Chris Ofili, pak je to Petr Písařík.

Písaříkovo umění je sice plné vtípu, ale není podřízeno postmodernímu teroru aktuality a okamžitého komentáře.

Nemyslím přitom povrchní srovnání v přístupech k podobným materiálům, ať jsou jimi dekorativní korálky nebo křiklavé barvy. Nezajímají mě ani významné rozdíly například v přístupech k problému kulturní a osobní identity, která je v Ofiliho díle jedním z ústředních témat, zatímco pro Písaříka se jedná o okrajovou záležitost. Jde mi spíše o cesty lidské imaginace, která dokáže skloubit vykřičená vizuální klišé s oněmující a úchvatnou krásou nebo dekorativní roztěkanost s přísnou kompozicí. Podobně jako Ofili patří i Písařík mezi umělce, kteří dokáží spojovat nejrozmanitější výtvarné formy a projevy v jejich okázalé povrchnosti, a tak kromě jiného vyvrátit všeobecně rozšířenou námitku antiestetismu, že umění nemá být dekorativní a vůbec příliš „hezké“. V takové tvorbě má dekorace naopak klíčovou funkci, ať se jedná o korálky, signální barvy a jejich vzorníky, ornamentálně poskládané výstřižky z pornografických časopisů, květované výšivky, maková zrnka, sloní trus nebo průmyslový odpad.

Samorosty a další kýché z panelákových bytů umělec používá bez parodování a ironického odstupu, jak vyžaduje kánon 'vážného umění', protože i v tomto 'blběm umění' se skrývá lidská tvořivost, hravost a touha po sebevyjádření a zkrášlování okolí, tj. antropologické danosti, které předcházejí každému umění."

Story Art (hledání stop minulosti), Stopy minulosti, Spuren der Erinnerung, Vzpomínky

Šedesátá léta, plná euforie, byla extrovertní, obrácená ven, „k městu přeplněnému symboly, které brázdí ve všech směrech prvky lidské aktivity“ (Alloway), byla však i počátkem introverze, obratem do soukromí, ke vzpomínce, k paměti. Na rozdíl od umění recyklace šlo nyní o rekonstrukci a dokumentaci vzpomínek v přítomnosti. Ovšem i v tomto případě, podobně jako v recyklaci je subtilní vlastní zkušenost nově filtrována vnějším světem. V německé uměleckohistorické terminologii označil tento obrat k paměti kritik Günther Merken termínem „Spurensicherung“. Tímto zajišťováním stop se rozumí vyhledávání předmětů, fotografií, videa, kreseb, deníků, textů, všeho, co může posloužit k oživení paměti na minulost jedince, obce i širšího společenství a může se překrývat s dějinami plastiky. Není však vždy nebo převážně jejími dějinami.

Základním uměleckým hlediskem se stává prezentace, se kterou se setkáváme po celá sedmdesátá až devadesátá léta. Důležitou roli sehrávají sbírky a muzea, která spoluurčují obsah.

Rozhodující postavou v tomto směru je Christian Boltanski, narozený roku 1944 v Paříži. Francouzský objektový umělec, autodidakt, který se počal věnovat umění koncem padesátých let. Od roku 1958 do roku 1967 vytvořil sérii velkoformátových prací, v nichž spojil líčení historických událostí s osobními zážitky. Od roku 1968 usiloval o rekonstrukci (většinou pomocí fotografií) vlastního dětství, dokumentoval však i stopy života jiných osobností. Od roku 1970 se stal jeho spolupracovníkem Jean Le Gac. Boltanski natáčí od roku 1971 videa, zveřejňuje fotografické práce v podobě knihy a připravil film: *La vie impossible de Christian Boltanski* (Neskutečný život Christiana Boltanského), 1968. Od roku 1972 se pravidelně zúčastňuje na přehlídkách documenta v Kasselu.

Stopy vlastního mládí vyhledává Boltanski v rodinné pozůstalosti, ale také pomocí cizích fotografií ze školy (třídních, školních), dodatečně vytvořených hraček, papírových zbraní a v podstatě zachycuje obecné průměrné dětství. Postupuje jako sociolog, a přesto i v takovém způsobu hledání minulosti hledá sám sebe.

Je to přímo producent stop, archivuje dětství do pořadačů, šuplíků, do krabic, které jsou viditelné přes úzké, jakoby nouzově osvětlené průduchy. Shromáždil množství fotografií z dětských let, například album rodiny D., fotografie školní třídy v Lyonu. To vše ovšem na druhé straně bylo anonymizováno jeho památkami do statistického průměru a vymazalo individuálnost, *Monument*, 1986. Depresivní ticho pak provází archiv jeho nalezených stop, odložené věci a nakonec i lágr, který vyvolává trauma holocaustu. I takové archivy jsou památníky mrtvých, *Les enfants de Dijon* (Děti z Dijonu), 1986 nebo instalace *Diese Kinder suchen ihre Eltern* (Tyto děti hledají své rodiče), 1993-1994 v Ludwigově sbírce v Cáchách.

Boltanski se vrací s téměř obsedantní vytrvalostí stále do domu svého dětství: do francouzského měšťanského bytu ateistického středního stavu.

Jean Le Gac (1936), francouzský umělec, který po vystudování výtvarné výchovy působil od roku 1958 jako učitel ve školství, byl silně ovlivněn Boltanským v době spolupráce s ním a svými dokumentárními studii, zachycenými většinou fotografiemi, dopisnicemi a písemnými texty, se zařadil jako jeden z nejvýznamnějších přívrženců směru zvaného Spurensicherung. Prvními charakteristickými pracemi jsou *Les Cahiers* (Sešity, 1968-1971). Později se jeho zájem přesunul ke zkoumání vztahu reality a fikce. Ten ironizoval např. ve fotografiích z cest po světě, do kterých zařadil i exotická místa v Paříži, 1974. Velmi často záměrně převracel obvyklé vztahy mezi lidmi a v tom smyslu zaměňoval svou biografii s životopisem fiktivního *Florenta Maxe*, 1972. Oproti reálným situacím upřednostňoval scény z dobrodružných románů (1973) nebo doslovně přebíral zaužívanou triviální představu o figurce umělce jako o podivínském bytosti, *Maliř*, 1976.

Anne a Patrick Poirierovi, **Město Auseer**, 1975-1076

Paul-Armand Gette (1927), rovněž francouzský umělec, studoval v letech 1946-1951 botaniku a zoologii a zpočátku byl činný jako inženýr. Když se dostal do styku s Nouveau Réalisme, obrátil se k umění. Známým se stal pracemi ve smyslu Spurensicherung, v jehož smyslu obracel vědecký systém botaniky, zejména pak zoologie: *Výzkum vymezených míst* s největší možnou akribií k pařížským parkům, v nichž líčil na způsob botanických zahrad jejich zaplevelení, v přednáškách latinská jména brouků, jako by šlo o esoterickou formu poezie.

Jinak postupoval manželský pár Poirierových, kteří se pokoušeli poetizovat antické vykopávky ve formě modelových situací. Ve svých pokusech spojili eklekticismus a fantazii, zaměřili se však i na město, a to od římské Hadriánovy vily až k ohlasům na revoluční architekturu Claudea Nicolase Ledoux, *Město Auseer*, 1975-1976.

Anne und Patrick Poirier (1942 Marseille (Anne), 1942 Nantes (Patrick)), francouzský umělecký pár, v letech 1963-1966 studovali společně na Vysoké škole dekorativních umění v Paříži a v letech 1967-1971 pobývali v Římě jako stipendisté u Villy Medici. První samostatnou výstavu také uspořádali v Římě v roce 1970 a druhou roku 1972 v galerii Maenz v Kolíně nad Rýnem. Roku 1974 byli účastníky na výstavě Spurensicherung v Kunstverein u Hamburgu, 1976, 1980 a 1984 na Bienale v Benátkách, 1984 měli samostatnou výstavu v Brooklyn Museum v New Yorku a 1988 samostatnou výstavu v Kunstforum Lenbachova domu v Mnichově, 1994 samostatnou výstavu v Museum Moderner Kunst ve Vídni.

Vedle Boltanského zaujímá rozhodující místo v Supersicherungen Nikolaus Lang, narozený roku 1941 v Oberammergau v Bavorsku. Malíř a objektový umělec, který v roce 1960 byl vyučen dřevořezbářem v Oberammergau a teprve poté vystudoval v letech 1960-1966 Akademii umění v Mnichově. V letech

1966-1967 obdržel DAAD-Stipendium do Británie, kde působil od roku 1967 do roku 1969 jako docent sochařství na Camberwell School of Arts and Crafts v Londýně. Mezitím vyráběl variabilní objekty z umělých látek a v letech 1971-1972 odjel opět na DAAD-Stipendium do Tokia. Na svých četných cestách a exkurzích zhotovoval dokumentace ve fotosériích, kresbách, katalogových soupisech a skříňkách s nalezenými předměty, aby v roce 1973-1974 vytvořil práci nazvanou *Pro sestru Göttu*. Byla to rekonstrukce pomocí shromážděných objektů a jiných relikvií. V roce 1976 byl vyznamenán cenou Florencie (*Cena Villa-Romana*) a roku 1977 a 1987 se zúčastnil na Documenta 6 a 8 v Kasselu. V roce 1979 zaznamenáváme jeho první z četných pracovních pobytů v Austrálii a jiných zemích jako ve Švédsku a Itálii. Roku 1984 spolu s architektem J. Wenzelem získal první cenu v soutěži na vytvoření památníku obětem nacionálsocialismu, který však nebyl realizován, a v roce 1987 odjel na stipendium pro cizince do jižní Austrálie na College of Art, do Adelaidy. Od roku 1989 je členem Bayerischen Akademie der Schönen Künste v Mnichově. V roce 1996 odjel opět do Austrálie. Lang pečlivě odlišil relikvie mrtvé sestry Götty – šaty, domácí nádobí, dopisy, srnčí kůstky, ale také základní protokoly, klimatické mapy, a to vše umístil do truhlice na obilí. Ale stejně jako Boltanski si při té příležitosti přivlastnil vzpomínky na své dětství a v podstatě zkoumal svou minulost v souvislostech místa a času. Současnost a imaginace se mu staly základem veškeré tvorby. Lang však obrátil pozornost i k světu a rozšířil okruh svých zájmů od bavorské rodné vsi nedaleko Oberammergau s obdivuhodnou zvědavostí až k Japonsku a k australskému praobyvatelstvu. Označíme-li v rámci Spurensicherung Boltanského za sociologa, potom lze Langa prohlásit za etnologa. Ponovil se do hlubin svého dětství a shromáždil v *Krabici sestry Götty* hlavní dílo raného směru Spurensicherung. Kromě toho přinesl ze své čtyřleté australské expedice z tzv. *kulturních jam* ručně zhotovené kamenné zbraně nebo strašidelné tesáky lovcích dingos a lovených klokanů. Bylo to vědomé sledování mýtického myšlení.

Důležitý byl i Charles Simonds, narozený roku 1945 v New Yorku, objektový umělec. V letech 1963-1969 studoval na University of California v Berkeley a na Rutgers University in New Brunswick. V letech 1969-1971 působil jako učitel. Od roku 1970 zhotovoval plastické práce v koutech domů v Lower East Side v New Yorku, *Obydlí*, 1975, ve kterém zobrazil miniaturní vesnici fiktivního *Malého lidu*, kterou umístil do rozpadlé mezery mezi zdi Lower Eastside – bez narážky na klasickou antiku, jako nadčasové, organické, spirálovité nebo axiální praformy architektury, za kterou stojí různé archaické sociální systémy a matriarchální, patriarchální vývojové stupně. Nepravé stopy jako regresivní utopie před Skylinem v New Yorku. Roku 1971 vzniklo s *Landscape Body Dwelling* tělové umělecké dílo: bahnem pokryté umělcovo tělo se stalo krajinou s ruinami. V návaznosti na tuto akci navrhl sérii přenosných modelů ruin, které časem přerostly v komplex *Pompejí*. 1970-1974 pracoval na několika filmových projektech a pořádal tzv. akce. Roku 1976 vyšla jeho kniha *Three Peoples*. Roku 1977 se zúčastnil na Documenta 6 v Kasselu,

Jeff Koons, Panďuláci (Popples), 1988

1994 vystavoval ve Fundació la Caixa v Barceloně. Pokouší se osvětlit náno-
sy kultury a dějin v přítomnosti a tím se hlásí k hledání paměti nebo stop mi-
nulosti.

Naproti tomu se vrací Jochen Gertz, tento nejradikálnější skeptik proti kon-
krétnosti a komunikaci, podobně jako Boltanski, stále soustředěněji k myšlen-
kovému a vzpomínkovému diskurzu, k nejdůležitějším skulpturálním úkolům
šedesátých a sedmdesátých let. Jochen Gerz (1940), německý umělec, který ži-
je od roku 1967 v Paříži, začínal literárními pracemi (od roku 1960), které se
počítají ke konkrétní poezii; ve svých pokusech *bezohraničení* narážel stále
častěji a silněji také na prostředky výtvarného umění. Environmenty, akcemi,
videotapy, ale i fotografiemi a sériemi objektů platí za hlavního zástupce ně-
meckého procesního umění. Jeho dílo se vyznačuje odmítáním, zpochybňová-
ním komunikace a sdělnosti; čím více je popisné a fixované, tím více se vzda-
luje možnostem kontaktu, *Autoportrét*, 1975. Konsekventním důsledkem toho
je totální zřeknutí se okolního světa, jak to nejlépe vyjádřil v *Transsib.-Pro-
jektu* (Cesta Moskva-Vladivostok a zpět s úplně zatemněnými okny, 1977).
Známým se stal také svým absurdně nehybným *Kentaurem* pro Bienále v Be-
nátkách (Die Schwierigkeit des Zentaurs, beim vom Pferd Steigen). Se svou
ženou, sochařkou Esther Shalev-G. (1948) navrhl umělec 12 m vysoký pa-
mátník odboje proti fašismu, válce, násilí – za mír a lidská práva, který byl zří-
zen roku 1986 v Hamburg-Harburg. Měděná hůl, pokrytá podpisy návštěvní-
ků, byla pomalu zapuštěna do země. Také v dalších projektech a návrzích se
Gerz ještě v devadesátých letech intenzivně a kriticky zabýval kulturou pa-
mátníků odboje v Německu. Právě proto, že je vlastně konceptualistou, spiso-
vatelem, který píše knihy proti psaní knih, mohl svým *Harburger Mahnmal*
(Harburgský památník odboje) narazit novým pohledem na traumaticky zatí-
ženou minulost. Solidarizace proti fašismu, válce a násilí, podpisy, jejichž
vzrůstající počet dovoluje prohlubovat, nememoruje mrtvé, nýbrž zavazuje ži-
voucí. Solidarizace vnáší do diskurzu nové paradigma tím, že se nejedná
o vzpomínky, nýbrž o zacházení se vzpomínkami. Ona je současně odvratem
od monumentu a monumentalit, je antipomníkem, který zmizel a sám se za-
se zvedá. Neviditelný postoj vrhá zátěž vzpomínky zpět.

Opera XXI.století – doména režisérů?

MILOŠ ŠTEDROŇ

Ještě než se pokusím o několik tezí a úvah na téma, co dnes znamená opera v současném pojetí kultury, předesílám pár retrospektivních zamyšlení. Chceme uvažovat o opeře dneška a současně si uvědomujeme, že se pořád dozvídáme nová fakta a souvislosti z prehistorie a doby vzniku tohoto podivuhodného zázraku konce manýrismu a začátku baroka.

Ještě před 50 léty (a mezi hudebníky to bohužel doznívá i v současnosti) převládal pohled na vznik opery prismatem mnohokrát vydané knihy Graciana Černušáka o dějinách hudby.

Černušák poctivě zpracoval dostupnou nejmodernější lexikografickou a monografickou literaturu a vytvořil vcelku logicky vyhlížející konstrukci. Vypadalo to, že operu vymysleli ve zvlášť plodném roce 1600 florentští humanisté, literáti a hudebníci v salonech vysoce postavených šlechticů. Odtud se měl nový útvar rozšířit do poloviny 17. století po celé Itálii a vlivem třicetileté války a následkem mocenské a sňatkové politiky Habsburků i do střední Evropy a do Německa. Zvláštní kapitolu pak tvoří přijetí opery ve Francii za vlády Ludvíka XIV. a její průnik do Anglie od 80. let 17. století. Pokud jde o migrační tahy opery Evropou, Černušák se nijak podstatně nemýlil. Nepřesný a zavádějící je jeho výklad počátku opery.

Ten neproběhl nárazově – nějakým velkým třeskem ve Florencii v roce 1600 díky operám Periho a Cacciniho –, ale už dávno předtím a postupně. Severoitalské dvory v atmosféře po tridentském koncilu hledaly exaltované polohy a nové rituály a zpívané vyjádření nějaké situace se postupně vžívalo od 70. let 16. století. Je příznačné, že hlavním médiem v tomto procesu byly dynastické svatby velkých severoitalských rodů – Medicejských, d'Este, Gonzagů. Tato zpívaná intermedia velmi často využívala několika málo mytologických příběhů. Nejvíce všestranně vyhovoval příběh o Orfeovi a Eurydice. Asi proto, že v okamžiku svatebního obřadu připomínal snoubencům, že toto doživotní a trvalé spojení může být stejně vratké a vágní jako tragický osud Orfea a Eurydiky. Současně měl tento příběh působivou moralitu – mimořádně silný Orfeus se pokusí obejít věčné zákony existence a málem se mu to podaří.

Tato naděje jakoby symbolizovala sílu lidského génia v době manýrismu, kdy sice zavládla skepse, ale současně se velmi vzdálil Bůh lidských představ s tím, jak se zvětšil vesmír a jak současníci Galilea a Giordana Bruna zahlédli a vytušili třeba i jeho nekonečnost.

Opera skoro celého 17. století se takto neoznačovala – každý prestižně vytvářel variant některého z přívlastků vyjadřujících spojení hudby a divadla – favola in musica, dramma giocoso (později jako označení k překlenutí tragikomického chápání situace), dramma per musica atd.

Označení OPERA plurálem od OPUS je jakýmsi technologickým připomenutím toho, že nový útvar používá různé formy – od velmi moderního recitativního a o hodně později ariózního zpěvu přes madrigaly, canzonetty, nástrojové mezihry a přede hry (ritornely – tedy něco, co se navrácí) a dobové nebo i o dost starší tance – protože móda v některých případech měla až stoleté trvání, viz gagliarda. Do roku 1637 existuje opera skoro 70 let jako dvorská slavnost, která je prakticky výlučně jednorázovou záležitostí tak jako akt, který ji vyvolal k životu, je jedinečný (svatba, zasnuby, politický akt). Až v roce 1637 Benátčané, kteří dovedli zpeněžit patrně vše, co existovalo, pochopili, jak výhodné bude zvýšit zájem o Benátky i tím, že se zde bude takováto hudební slavnost nabízet denně za peníze. A tak začala vznikat operní divadla a z útvaru se stávalo označení budovy, provozu, společnosti, podnikatelů a samozřejmě básníků-libretistů, zpěváků, hudebníků.

Přes toto ustavení opery jako výhodného obchodu s hudbou a divadlem nadále prosperovala dvorní opera, která se stala nejbohatším divadlem své doby, ale všude v Evropě mu postupně začala konkurovat i jiná divadla. Opusíme teď dějiny v době, kdy už se nikdo neptá po smyslu toho, že se celý večer jen zpívá, ale kdy naopak do tohoto nového útvaru všemi otvory vstupuje realita a ovlivňuje jej divadlo i literatura. Literární opera je sice až o dost pozdější záležitostí, ale někdejších pár mytologických příběhu nemohlo stačit. Opera se obrátila do historie, volila nejrůznější exotická prostředí, a dokonce na začátku 18. století nahradila svou tragickou vznešenou podobu diametrálně odlišnou polohou buffy. Za tou už bylo dobře patrně lidové divadlo, beggars-opera, a do operního divadla měl postupně vstoupit i třetí stav. Stále chudnoucí šlechta od druhé poloviny 18. století nedokázala udržovat operní divadla – takže jen panovník – a po Velké francouzské revoluci už přebírá iniciativu jednoznačně buržoazie, která využívá pojmů jako „národ“, „země“. Německý Nationaltheater z konce 18. století hluboce ovlivní operní i činoherní divadlo XIX. století. A zde můžeme začít odvíjet několik tezí naší úvahy o tom, co je opera v naší době.

Patrně největší změnou, kterou opera v průběhu své etablizace přinesla, bylo to, že celý příběh byl zpíván a hudba se stala hlavním médiem celého útvaru. To umožnila nová devocionalita a jiné chápání reality. Renesance a manýrismus byly nahrazeny vyhledáváním nových rituálů v baroku a právě opera se takovým rituálem stala. A to jak u katolíků, kde vzala svůj počátek, tak i u protestantů. Z rituálu se postupně stávala moralita, zábava, do opery vstoupily prastaré antické komediální vzorce přes commedii dell arte a promítly se do ní i společenské pohyby a osvobozovací ideje. O tom všem 19. a také 20. století už moc nepřemýšlelo. Opera tu byla a nikdo se netázal, proč je nějaký parciální díl lidské činnosti podáván právě takto. V opeře se vesměs čas výrazně zpomaluje a dochází k rozpadu na dynamickou složku, kde se informace podávají v obvyklé nebo i zrychlené formě, a na statickou složku, kde se pracuje s nějakou figurou, která utvrzuje to, co se odehrálo – ať už v poloze objek-

tivní vzhledem k celé množině osob opery nebo k vzhledem k jedinci a jeho momentální psychické nebo i existenční situaci.

A teď to, co operu činí dnešním útvarem. Volím teze, abych doložil na konkrétních příkladech, jak zacházejí soudobí režiséři se starou i novou operou. Ještě než se pustím do malé antologie příkladů, budiž dovolena poznámka o hierarchii při vzniku a provozování opery. V 17. a 18. století byl nejdůležitější kromě sponzora a donátora skladatel a libretista, velký význam měli hudebníci a zpěváci. Zpěváci, protože byli současně viditelní a na scéně, postupně získali nimbus celebrit a hvězd. V opeře 17. a 18. století byl dirigent něčím málo známým. Splýval obvykle s maestrem – dirigujícím skladatelem od cembala nebo jiného nástroje. Obdobně režisér splývá s nejzkušenějším hercem a s inspicientem. To mnohem větší význam má architekt, protože s rozvojem opery stoupá i význam jevištní techniky, efektů, kulis a pojednání prostoru. Od 19. století pak začíná kult dirigentů, trvá i nadále samozřejmě kult zpěváků, jen se mění obliba jednotlivých hlasů. Kastráti 18. století jsou nahrazeni ženskými soprány a tenory a tato situace se s různými obměnami stále vrací. K dirigentovi a zpěvákům přistupuje dobré jméno orchestru a postupně se vynořuje z neexistence do zcela dominantního postavení operní režisér. Dnes je často před dirigentem nebo spolu s ním hybatelem všeho – primus movens, demiurg opery. Jakoby to chtěli stvrdit a uchovat – režiséři si tuto suverenitu vynucují každou další inscenací. Jsou mezi nimi vynikající syntetikové, mistři spojování, ale i šokmistři, provokatéři, ti, kteří chtějí zejména starší operu demytizovat. Obecně platí zásada, že soudobý operní režisér hledá pro někdejší příběh soudobou situaci. Inscenuje-li tedy Figarovu svatbu Mozarta a Lorenza da Ponte, rozhoduje se nejprve samozřejmě, zda je pro něj východiskem Beaumarchais a jeho Figaro, útočící jménem třetího stavu na základy feudálního státu anebo spíše milostná intrika, jak ji podtrhli Mozart a Lorenzo Da Ponte.

Hudební režisér by měl jít cestou opery a nevracet se k původní předloze. Za základní východisko považuje většina operních režisérů převedení příběhu, prostředí, postav a vztahů do zorného úhlu dnešního diváka. Bude tedy hledat soudobého Figara, Zuzanku, hraběte a další postavy a změni prostředí zámku kastilského feudála třeba na moderní hotel nebo jiné společenské centrum, kde probíhá komunikace. Myslím, že nejlépe tyto převody doloží jednotlivé teze o situacích, jak je nabídli a vytvořili soudobí zahraniční i čeští operní režiséři. Bude z nich patrná zjevná dominance operní režie v soudobém operním a hudebním divadle.

Antologie operní režie

(pořadí tezí ani v nejmenším netvoří nějakou hodnotovou hierarchii)

1. Dílo Richarda Wagnera, zatížené nacistickou preferencí a obdivem Adolfa Hitlera, se dávno vymanilo z nacionalistického chápání a z úzce historického pojetí nibelungovské tradice. Už v 80. letech (třeba v Mnichově 1988)

se hrál Ring se všemi atributy tehdy začínajícího věku informatiky. Obři navrhovali Walhallu a promítli bohům diapozitiv, pracovalo se s PC; to jsou ovšem dřevní a z dnešního hlediska naivní vnější průniky do mytické tetralogie. Dnešní stav dobře dokumentuje na DVD běžně přístupná tetralogie ze Stuttgartu, což bývalo dost bohaté divadlo s modernistickou tradicí Auftragskompositionen. Vždyť tam proběhly světové premiéry, např. Glassův pro toto operní divadlo psaný Aknaten. (Ve Stuttgartu jsou asi štědré podpory umělců všeho druhu od doby, kdy tam vládli bankéři Fuggerové, spjatí rovněž s českými dějinami, podporovatelé Duerera a Orlanda di Lasso.) Když si prohlédneme Wagnerovu tetralogii ze Stuttgartu, diriguje čtyřikrát na vysoké úrovni Lothar Zagrosek, Das Rheingold režiruje Joachim Schloemer, Valkýru Christoph Nel, Siegfrieda Jossi Wieler a Sergio Morality a Goetterdaemmerung Peter Konwitschny. V Rýnském zlatě vypadají krásné a fešné dcery Rýna jako šik sekretářky a skládají zlato ve fontáně v hale vily Wahnfried. To už je dlouho režisérský nápad umístit děj nibelungiády do Wagnerovy vily postavené z podpor mecenáše Ludwiga II. Bavorského v Bayreuthu. Ve Valkýře se ohřívá jídlo v mikrovlnce a v mnichovské inscenaci jsem viděl létat valkýry na jakousi družici, kde měl Wotan stanoviště. V stuttgartském Soumraku bohů je pak Siegfriedova smrt velmi působivě inscenována jako nějaké výjezdní zasedání banky na břehu Rýna. Všichni kravatáci jsou jen v košilích – i Siegfried, saka mají přes rameno. Přesto scéna působí úžasným napětím a nic nevádí, že Siegfried umírá pod sakem Hugo Boss.

Máme pocit, že se to odehrálo právě teď někdy. Sudičky Norny, které předpovědí konec tohoto světa a těchto bohů, jsou jakési chudery z Bosny, které vyhnala válka. A co my? Až se pokusíme taktó vysvětlit naše Libuše a Šárky, snad se to pohne z obrození někam dál. Nevím, kdo to dokáže. Třeba takový Jiří Nekvasil nebo Vladimír Morávek či J. A. Pitínský? Určitě Cimrmani a České nebe může být návodem. Z mladých pak třeba brněnská Kristýna Belcredi, která zrežirovala první znění Janáčkovy Šárky jako rituál okolo stolu bez historizování v podobném duchu, v jakém zinscenoval Pitínský Fibichovu znamenitou Smrt Hippodamie ve Zlíně.

2. Christoph Marthaler, jeden z největších soudobých německy mluvících režisérů, zinscenoval pro Salcburk před více než desetiletím Janáčkovu Kátu Kabanovou s vynikající Českou filharmonií a s čerstvě objevenou mladinkou Kátou – Angelou Denoke, dnes renomovanou evropskou zpěvačkou. Umístil ji někam do zdevastovaného sídliště normalizačního času, třeba na Lesnou. Láska Kátí a Borise je jen v pohledu, zatímco stará před zraky sídliště souloží v jakémsi přizemním obýváku. Na scéně permanentně sedí chlap s igelitovou taškou, který vše sleduje. Možná domovní důvěrník, snad nějaký poloviční bezdomovec. V programu je to nová persona – Ein Mann. Kudrjáš, když chválí Volhu a její úžasně panorama, pozoruje jakousi špinavou reprodukcí na zdi. Kabanovi po návratu z kostela pijí vodku v jakési

spížce a Kudrjáš s Kuliginem iritují Dikoje tanečkem à la Fred Astor mnohem víc než vysvětlením, že bouřka je jen „elektřina“. Káta se neutopí ve Volze, ale v jakési fontánce.

3. David Pountney často režiruje českou operu – Smetanu, Dvořáka, Janáčka. V Rusalce z konce 80. let opustil pohádku a operu hraje někde v ústavu, asi blázinci. Vodník je vozičkář, Rusalka je somnabulní, Princ vyšinutý a zasnoubení Prince a Rusalky a svatební sbor působí velmi agresivně, chlápci s květinami doslova Rusalku atakují, tanec vypadá jako z Carrollovy Alenky – všichni mají čepice se štítky hluboko do očí, takže nevidí, Rusalka neustále usíná. Pountney použil anglického překladu; na rozdíl od řady inscenací, kde se Rusalka zpívá v jazyce originálu.
4. Obdobně David Pountney pro Vídeň a Brno zinscenoval Janáčkovu Její pastorkyňu. Návrat rekrutů je doprovázen jen profesionálem, ústup od krojů a folkloru je zjevný, nad vším visí ve mlýně masa pytlů, která zdůrazňuje, že se jedná o něco, co ohrožuje celou vesnickou komunitu. Závěrečná svatba je pojata jako rituál, který má podtrhnout stísněnost a jakousi skromnost obřadu. To vychází zcela přesvědčivě.
5. Robert Wilson sáhl po Janáčkově hned dvakrát. Poprvé, když inscenoval víc než problematický *Osud*, podruhé v případě Káti Kabanové. U *Osudu* Wilson odmítl jakékoliv „brněnské“ výklady a šel jenom svou osvědčenou cestou světla. Problematické místo – závěr 2. jednání – tak překlenul změnou světla. Obě hlavní představitelky opery – Míla a její matka totiž zahynou pádem ze schodů. Dosavadní předwilsonovské inscenace obvykle nechaly spadnout nějaký předmět a předstíraly pád a skon obou hrdinek. Wilson vše vysvětlil změnou světla a přechodem přes tuto hranici. Jednoduché, ale nesmírně působivé a geniální. Obdobně v Káti Kabanové rozehrál své panoptikum postav-loutek, které se chovají téměř mašinálně, a obdobně postupoval ve *Věci Makropulos*, kde z Čapka zbylo jen velmi málo a postavy se změnily do loutek, které přesně plní režisérovy příkazy.
6. Rusalku v roce 2002 režíroval pro Opéra national de Paris Robert Carsen. V titulní roli zářila Renée Fleming, pro Čechy víc než problematická svou výslovností textu, o níž se domnívala, že je česká. Vše probíhalo v nějakém resocializačním středisku, kde se Rusalka, aby se změnila do lidské podoby, uchýlí k drogám. Jakousi staniční sestrou byla v tomto případě známá ruská zpěvačka Larisa Diadkova jako Ježibaba. Jako dekadentní Princ je představen večerní milenec (Sergej Larin), který je přitahován spící Rusalkou, ale nakonec se přikloní k Cizí kněžně, kterou hraje a zpívá skvěle, leč v Paříži celkem bez odezvy Eva Urbanová. Hajný a kuchtík – problematické figury, které už dávno chtěli inscenátoři zrušit, jsou nejstrašnější možnou reinkarnací operní češtiny na scéně.

7. Ondřej Havelka zrežiroval v Brně Smetanovu Prodanou nevěstu tak, že potěšil úplně všechny: ty, kteří operu nikdy doposud neviděli, i ty, kteří mají za sebou mnohé inscenace. Komediantně odlehčil všechny dosavadní výklady, ponechal sociabilní vnímavost (Jeník přichází v zimě hladový a bez přístřeší a u Mařenky se nají). Hospoda je výslovně česká, všichni se kvůli hloupostem hned perou a vše je poznamenáno furiantstvím. Tento sociální aspekt v opeře už podtrhl před léty v inscenaci Národního divadla Jaroslav Průdek, který operu otevíral sborem Proč bychom se netěšili jako sociální scénou chudé vesnické komunity, která ráno přepírá prádlo.

Končím krátkou úvahou o tom, co se děje s operou v naší době, takto:

Opera se stala operou zhruba po staletém vývoji a krystalizaci. Společenské klima, v jakém se nachází dnes, vede režiséry, kteří se stali spolu s dirigenty hlavními pány nad operou, k tomu, aby buď usilovali o zachování původního děje a nalezení nějakého adekvátního společensky srozumitelného vysvětlení nebo prostě považují hudební složku za tu část, která má být uchována nebo zrekonstruována co možná nejvěrněji a děj je potom nahrazen něčím, co může být jen velmi vzdálenou paralelou původního záměru.

Už v 80. letech 20. století si režie vypomáhala např. množением figur při zachování základní linie děje. Tak třeba při druhém večeru Wagnerovy tetralogie – Valkýře v Mnichově 1988 – jsme byli svědky toho, jak se vrátil manžel Hunding domů doprovázen desítkami stejně oblečených dvojníků.

Navíc zde byl do očí bijící rozpor mezi Hundingem oblečeným jako výše postavený pán 60. let 19. století – tedy doby vzniku díla – zatímco Nibelung měl koženou vestu rockera, která působila současně jako oblečení z dávné a mytické doby.

Už od druhé poloviny 20. století operní režie stále více přiznává existenci techniky, obnažuje scénu do nejmenších detailů, vtahuje do inscenace technický personál. Toto kalkulování se postupně stává v operní režii až manýrou a s oblibou se s ním počítá. Např. Ondřej Havelka ve své vynikající inscenaci Prodané nevěsty nechal kulisy „odtlačovat“ část scény, ačkoliv bylo zcela zjevné, že podobný úkol nemůže být v jejich silách.

Hledání nových rituálů je v opeře asi nejbliže její někdejší situaci v době, kdy se rodila. Tak třeba často dochází k jakési ritualizaci kostýmů. J. A. Pitínský inscenoval 3. část Fibichovy-Vrchlického trilogie Smrt Hippodamie. V okamžiku důležité smrti, ačkoliv se vše hrálo v dnešních oblecích, nechal nést oblek, vázanku i boty zabitého hrdiny a tím docílil jakéhosi patosu. Podobně pracovala nedávno v prvním znění Janáčkovy Šárky Kristina Belcredi. Upustila od děje a umístila vše k velkému stolu, kde hrdinové k akci vstávali a kostým se často stal po oblečení symbolem určité skupinové příslušnosti.

Ještě jeden příklad za všechny. Legendární Christoph Marthaler, který bude na salcburském festivalu režirovat Janáčkovu Věc Makropulos, vymyslel při nedávné premiéře Offenbachovy komické opery Velkovévodkyně z Gérosteinu následující rituál: Aby zesměšnil lidský sklon k militarismu – a tato opera

je reakcí na jednu z největších bitev 60. let 19. století (pro Francouze je to Sádová – Hradec Králové), nechal postupně nastupovat po jednom v maskáčích celý orchestr. Po více než 10 minutách rozdal party a pak basilejský orchestr spustil jakoby omylem Wagnera. Až to vojenské kruhy pochopily, byl rozdán správný materiál a inscenace mohla začít.

Operní režiséři tedy převzali hlavní zodpovědnost za soudobý vývoj opery. Pokud budou dbát na to, aby dílo fungovalo jako celek, mohou udělat mnohé. Umělecký výsledek bude jediným kritériem, který bude dílo přiřazovat k jeho dosavadní tradici a k jeho životu na scéně.

• • •

To všechno, co jsem až doposud napsal, platí o opeře v kamenném divadle. Ale v posledních desetiletích se přece šíří televizní a filmová opera. Opeře nadto víc než konkuruje muzikál a vůbec není jasné, jak se oba typy hudebního divadla přiblíží, prostoupí nebo oddělí. Celkově se zatím zdá, že muzikál je pomstou opeře za její pychu, sociální bariéry, kterými odděluje svůj svět. Velkou silou muzikálu je jeho nepatrné historické vědomí. Operní snob a měšťák, donucený výchovou a prostředím ke konzumaci opery, protestuje při příliš experimentálním výkladu tradičního díla, jak jsme svědky dnes a denně. Muzikálové obecenstvo obvykle nemá ani nejmenší zkušenosti s operou, je veskrze ahistorické, přijímá baroko, rokoko, klasicismus nebo romantismus jako jeden styl. Je dojemné pozorovat, s jakým nadšením jsou aplaudovány na muzikálových scénách deriváty, recykláty a vývary z toho, co už mnohokrát a technicky dokonaleji vstoupilo na scénu. V tomto směru je asi muzikál pomstou opeře za její elitářství.

Celosvětové šíření opery v americkém TV balení se zdá být kromě toho, že vyváží okatě americkou kulturu a americké chápání opery, i sociálním experimentem. Vymaňuje operu ze začarovaného kruhu operního domu. Všichni ti, kteří nejsou patřičně bohatí, oblečení nebo po desítky let z důvodu příslušnosti ke společenskému establishmentu abonenty lóží a prestižních operních míst, na chvíli nahlédnou za pomocí kamer ještě lépe než ti na sedadlech na operu očima režiséra a množstvím pohledů různých kamer. Co to udělá s operou jako s formou, žánrem, typem divadla, produkcí, sociálním jevem? Odpověď je asi taková, jakou dává Platón v Obráně Sokratově na konci. Nevíme, kdo spěje k jakému konci a co je „lepší“ a co „horší“.

In memoriam**Bohumil Fišer,
22. 10. 1943 - 21. 3. 2011**

Bohumil Fišer dosáhl vrcholné kariéry v oblasti lékařské vědy. Vystudoval brněnskou lékařskou fakultu roku 1966 a svou profesní vědeckou kariéru spojil s jejím Fyziologickým ústavem, do něhož nastoupil jako asistent již roku 1966 a jehož byl přednostou v letech 1995-2008. Od roku 1968 zde byl odborným asistentem. Roku 1989 se stal docentem a v roce 1995 profesorem Lékařské fakulty Masarykovy univerzity. Publikoval přes 700 odborných textů, zvláště z oboru fyziologie a výzkumu srdce. Přitahovala ho však politika a i zde dosáhl jako sociální demokrat významné pozice ministra zdravotnictví ve vládě Miloše Zemana v období 9. 2. 2000 - 12. 7. 2002. Je držitelem rekordu, protože žádný ministr zdravotnictví nevydržel od listopadu 1989 ve funkci déle. To vypovídá o kvalitách Bohumila Fišera i o těžkosti správy tohoto rezortu. Za svou prioritu si dal zvýšení platů lékařů i sester bez zvýšení spoluúčasti pacientů, což se mu podařilo díky tlaku na ředitele nemocnic, aby ve prospěch platů omezili neehospodárné nákupy služeb i zboží. Po skončení ministerské funkce zastupoval stát ve Světové zdravotnické organizaci a působil v bruselském Vědeckém výboru pro zdraví a alkohol při Komisi Evropské unie. Říkával: „Úměrné pití alkoholu je zdraví prospěšné.“ Měl rád dobrá moravská vína.

Bohumil Fišer byl i členem Zastupitelstva města Brna. Toto město, kde se narodil a prožil celý život, měl rád. Fišerův zájem o politiku symbolicky dokládá, že kniha *Úvahy o politice*, vydaná Joštovou akademií v Brně, která vyšla 5 dnů před jeho smrtí, se nezabývá lékařskou vědou, ale politikou. Kniha obsahuje text Bohumila Fišera *Politika z pohledu přírodovědce*, jenž přináší čtenářům netradiční názor na politické děje v širším historickém kontextu z pohledu člověka, který je lékař. Práce dokazuje jeho výbornou znalost společenských věd.

Bohumil Fišer byl autoritou pro mnohé sociální demokraty v Brně, kde se roku 1993 stal

členem sociální demokracie. Uznáván byl i představiteli jiných stran na brněnské radnici. Je příkladem dobrého politika i úspěšného vědce s velkou schopností správně pojmenovat a vystihnout podstatu složitých politických dějů. Úmrtím Bohumila Fišera odešel slušný člověk, který mnoha lidem pomohl a nikomu neublížil.

Z. KOUDELKA

**Prof. PhDr.
Přemysl Hauser, CSc.**

Narodil se 16. 4. 1921 v Oslavanech u Brna a patřil mezi současné nejvýznamnější představitele bohemistiky, slavistiky a didaktiky českého jazyka.

Svou učitelskou dráhu zahájil po absolvování Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (1947) na Reálném gymnáziu Jana Blahoslava v Ivančicích jako učitel českého jazyka a filozofie. V následujících letech učil na školách v Olbramovicích, Zastávce u Brna a v Ketskovicích. Během té doby získal také doktorát filozofie. V roce 1954 odešel do Prahy na Vysokou školu pedagogickou a od té doby se až do konce svého života věnoval vzdě-

lávání budoucích učitelů. Na Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity přišel roku 1975 po návratu z tříletého lektorátu na univerzitě v Lublani (1971-1974), kde vyučoval češtinu. Pracovně se na lublaňskou univerzitu krátce vrátil ještě v letech 1982 a 1999. Ze svého vztahu ke Slovinsku se vyznává i v článku *Moje seznámení se Slovinskem. Slovinci a slovinštinou*, který uveřejnil časopis *Slovanský jih* v roce 2008. Slovinsko zůstalo natrvalo v jeho srdci a stalo se jednou z jeho lásek vedle rodiny, práce, skautingu a rybaření.

Jeho odborné zájmy se dotýkaly téměř všech lingvistických disciplín, především však lexikologie, morfologie, slovtvorby a syntaxe. K jeho významným příspěvkům české jazykovědě nesporně patří především práce z oblasti tvoření slov: *Slovtvorné zákonitosti obrozenecké češtiny* (1964), (2002), (2004), (2005), (2007) a četné další publikace a stati, například dosud vyhledávaná souhrnná vysokoškolská učebnice *Nauka o slovní zásobě* (1980).

S jeho vědeckým zájmem o vývoj slovní zásoby úzce souvisela jeho pozornost věnovaná vlastním jménům, např. ve stati *Vlastní jména v příručních mluvnících českého jazyka* (2001) nebo názvům místním. Neustále se nejen ve vzpomínkách vracel do svých rodných Oslavan, které podnítily jeho zájem o hornický slang, z článku *Původní názvy částí Oslavan* (zveřejněn před dvěma lety ve sborníku z mezinárodní konference *Teoretické a komunikační aspekty proprůi*) se jeho rodáci dovídají o původu názvů některých ulic, samot a sídlišť ve svém městě.

Ve svých pracích z oblasti syntaxe a stylistiky se soustřeďoval zejména na problémy strukturální a sémantické, jako např. v pojednání *Začátek a konec, slovtvorné a významové souvislosti* (2001), věnoval však pozornost i otázkám komunikace a jazykové kultury, často se zaměřením na prostředí školy: např. *stat Spisovný jazyk a nářečí v české škole* (2004).

Během odborného působení se významně věnoval také didaktice českého jazyka. Učebnice, skripta, články v odborných časopisech psal po celou dobu své učitelské dráhy, je spoluautorem desítek učebnic českého jazyka pro základní i střední školy, je autorem a spoluautorem mnoha vysokoškolských učebnic a skript. Z posledních let připomeňme alespoň

publikace *Slovník jazykovědné terminologie k učebnicím českého jazyka pro základní školy* (2001), *Čeština hravě (soubor cvičebnic pro 6.-8. ročník základní školy a nižší gymnázium, 2001 - 2003)*, *Základy skladby češtiny* (2003) nebo *Základní mluvnice českého jazyka* (2004). S jeho jménem se však na první straně učebnic českého jazyka denně, aniž si to většinou uvědomují, setkávají žáci stovek základních škol, pokud používají učebnicovou řadu Státního pedagogického nakladatelství. Učitelům i žákům základních škol zůstane od profesora Hausera ovšem mnoho dalších přehledných a užitečných cvičebních textů, příruček, didaktických materiálů a pomůcek pro vyučování českému jazyku. Jeho stálý zájem o problematiku vzdělávání dokumentuje rozhovor *Jak se chováme, tak také mluvíme* a článek *Jazyková výchova a jazyková kultura*, které uveřejnil časopis *Komenský* v září 2010.

Odborná i pedagogická práce profesora Hausera nezůstala bez ocenění: byl nositelem stříbrné medaile Masarykovy univerzity za vědeckopedagogickou činnost, pamětní medaile Univerzity Karlovy k jejímu 650. výročí a stříbrné medaile MŠMT ČR. Stříbrná medaile FF v Lublani za rozvíjení česko-slovinštiných kontaktů ve výuce i vědě byla oceněním jeho dlouholeté plodné spolupráce s lublaňskou univerzitou. Ze všech ocenění největší radost měl však z nejvyššího skautského vyznamenání: Řádu stříbrného vlka.

Spolu se svou manželkou, také učitelkou, vchoval tři děti, ale jako odborný asistent, docent a později profesor také stovky učitelů českého jazyka, kteří na něj dodnes rádi a s úctou vzpomínají. Studenty si totiž uměl získat jednak jako vynikající odborník, jednak jako člověk vstřícný, trpělivý, ochotný přispět radou i pomocí. Někteří jeho bývalí žáci se také zařadili mezi současné české bohemisty. V dubnu letošního roku by oslavil významné životní jubileum – své 90. narozeniny. A byla by to připomínka velmi úspěšné životní dráhy. Tuto radost mu však už osud nedopřál a jeho životní pouť se uzavřela 10. března 2011.

Profesor Přemysl Hauser mám zanechal svoje myšlenky, výsledky své práce, svůj příklad vytrvalosti, poctivosti a preciznosti, ale jeho osobnost nám bude chybět.

I. MARTINEC

Významné osobnosti naší univerzity

První rektor Masarykovy univerzity (K 50. výročí úmrtí K. Engliše)

Prof. JUDr. Karel Engliš, narozený 17. 8. 1880 v Hrabyni u Opavy, absolvent práv na Karlově univerzitě, zpracoval s F. Weyrem návrh zákona o zřízení druhé české univerzity v Brně a přednesl jej s A. Jiráskem v Národním shromáždění. Stal se pak právem na rok 1919-1920 prvním rektorem MU. S Brnem byl však spjat už předtím: v letech 1910-1920 byl docentem národního hospodářství na České vysoké škole technické v Brně a v letech 1911-1918 jejím profesorem a děkanem odboru chemického inženýrství. Přešel pak na léta 1919-1939 jako profesor národního hospodářství na Právnickou fakultu MU, kde se stal na roky 1921-1922 jejím děkanem.

Zkoušky u něho byly náročné, i když zpravidla ponechával na posluchači, aby si sám vybral téma. Ale kladl pak takovéto otázky: „Co by se, pane kolego, asi stalo, kdyby vláda najednou rozhodla, že cena bot nesmí být u nás vyšší než třeba 40 Kč – ve všech výrobních, finančních a devizových souvislostech?“ nebo „Co by to znamenalo, kdyby naše Národní banka vyhověla požadavku vlády a půjčila jí třeba sto milionů na stavbu silnic?“ nebo „Co by se stalo, kdyby Národní banka snížila kurz koruny o deset procent?“ nebo „Co byste řekli poslancům, aby do naší ústavy bylo vloženo právo na práci?“ – Do svých seminářů si vybíral posluchače podle prospěchu nebo podle toho, co o kom jinak věděl. Posluchači se v něm učili diskutovat a vědecky postupovat.

Za hlavní náplň svého života považoval K. Engliš práci vědeckou. Už v roce 1913 vydal pro své posluchače litografované přednášky o národním hospodářství, pozoruhodné jeho novým přístupem k pojetí hospodářské hodnoty. Dále to byla *Theorie statistiky spořitelního hospodářství. Spořitelní hospodářství 65 učitelských rodin na Moravě z roku 1913-1914* (1917). První národohospodářskou práci se stala jeho kniha *Peníze* (1918); ukazovala

podstatný rozdíl přístupu k měnové politice mezi K. Englišem a A. Rašínem. Jeho teleologické hledisko se objevilo propracované v knize *Základy hospodářského myšlení* (1922). Na Právnické fakultě v Brně pak následovaly knihy *Národní hospodářství* (1926), *Finanční věda* (1929), *Teleologie jako forma vědeckého poznání* (1930), *Teorie státního hospodářství* (1932) a hlavní jeho dílo – dvousvazková *Soustava národního hospodářství* (1938). Za války napsal několikasvazkovou *Velkou logiku*, z jejíhož rukopisu vydal po válce výtah *Malá logika* (1947). Po válce vydal ještě další spisy – *Národní hospodářství*, *Malá finanční věda*. Po listopadu vyšla jeho doplněná a upravená monografie *Hospodářské soustavy a filozofická práce z padesátých let Věčné ideály lidstva*.

V listopadu 1947 byl zvolen jednomyslně rektorem pražské Univerzity Karlovy (při jejím šestisetletém výročí). Jeho rektorský úřad však netrval ani tři měsíce. Na „vítězný únor“ reagoval 26. 2. 1948 rezignací. Výnosem ministra školství a osvěty byl zařazen mezi autory, jejichž spisy byly z veřejných knihoven vyřazeny. Dne 25. 8. 1952 obdržel výměr Ústředního národního výboru města Prahy s příkazem opustit do patnácti dnů Prahu. Byl přestěhován do Hrabyně a byl mu zrušen nárok na potravinové lístky a 23. 5. 1953 obdržel výměr Státního úřadu důchodového zabezpečení o odnětí starobního důchodu. Dne 13. 6. 1961 v Hrabyni zemřel.

Na závěr uvádím výňatky ze dvou Englišových řečí. První byla jeho řeč při otevření MU v Brně 11. 11. 1919 – *Hledáme pravdu, ale chceme dobro*: „(...) Pravdu hledatí, pravdu říci milou i nemilou, na pravdě budovati osud člověka a národa, pravdu výše klást, než všechny zájmy a ničemu ji neobětovati nás učil profesor Masaryk už v boji rukopisném a často později, a bude prvním heslem naší univerzity. (...) Avšak vědění a vzdělání, veskerá osvěta je málo cenná, není-li provázena vnitřní opravdovostí a mravností.“ – „Všecek pokrok vzdělanostní,“ praví Masaryk, „sloužit musí opravě mravů a života.“ (...) Heslem míru tudíž bude: „Hledáme pravdu, ale chceme dobro, vychováváme nejen vzdělance, ale i charakteru a lidí.“

Druhou Englišovou řečí bylo jeho vystoupení při slavnostní promoci čestným doktorem MU v Brně – společně s prof. F. Weyrem – 21. 4. 1947 – *Svoboda myšlení a přesvědčení*. Engliš už tehdy varoval před potlačení svobody a demokracie, k němuž pak zanedlouho došlo: „Jde o odstranění individualismu, jeho dobrovolnosti, odpovědnosti i zásluhy, jakož i soutěže a výběru ve vědecké a kulturní práci, jde o její zkolektivizování a řízení a nakonec o její usměrňování, uniformování a dogmatizování zcela tak, jak tomu jest v oblasti hospodářské. Ale to je cesta od svobodné myšlenky k dogmatům podle soudobého zájmu státního. Duch národa má být spoután a usměrňován. (...) Ale jen ve svobodě se může zrodit myšlenka a velké dílo. Svoboda myšlení, přesvědčení a jeho projev je to nejzákladnější, co člověk má, to je více nežli bohatství, protože v něm je krása i moc, pro myšlenku není hranic a nemůže být trvalých pout, ať jsou ze železa nebo ze zlata. Svoboda univerzity je provázka Masarykovou i v tom smyslu, že bude vždy v jeho duchu hájit demokracii a svobodu myšlení.“

Poznámka: Vzhledem k tomu, že mi šlo ukázat K. Engliše jako pedagogicko-vědeckého pracovníka, pomínil jsem záměrně jeho činnost poslance Moravského sněmu, poslance Národního shromáždění, ministra financí, generála Národní banky československé atd. – Ve svém příspěvku jsem se opíral o I. svazek z J. Malinovy edice *Osobnosti – František Vencovský: Karel Engliš* (Brno, Nadace Universitas Masarykiana etc. 1993, 164 s., kde je na s. 136-144 výběrová osobní bibliografie, tj. díla Englišova a díla o něm).

J. SEDLÁK

130. výročí narození Emanuela Šrámka (10. května 1881 – 18. března 1954)

Letos uplyne 130 let od narození univerzitního profesora Emanuela Šrámka, prvního profesora fonetiky na brněnské univerzitě, dlouholetého učitele Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, významného odborníka

v oboru obecné a experimentální fonetiky a vynikajícího romanisty.

Narodil se 10. května 1881 v brněnské čtvrti Židenice. Po středoškolských studiích úspěšně završil v roce 1907 studium německého a francouzského jazyka na pražské Karlově univerzitě, kde roku 1909 získal i titul PhDr.

Poté učil na středních školách v Brně, od roku 1919 byl rovněž činný jako lektor anglického jazyka a literatury na brněnském Vysokém učení technickém. Svě zkušenosti z pedagogické práce zúročil v učebnici francouzštiny (*Abrégé de grammaire française*), kterou vydal v roce 1913 ve spolupráci s H. Fialou. Již zde se projevil jeho zájem o praktické aplikace fonetiky.

Hluboké jazykové znalosti přivedly profesora Šrámka k vědeckému zájmu o zvukovou stránku řeči. V letech 1915-1916 studoval vyšší matematiku a experimentální fyziku na brněnské technice a získal tak předpoklady k tehdy se rozvíjející experimentální fonetické práci.

V roce 1921 zanechal kariéry středoškolského pedagoga a odjel do Paříže, kde se věnoval studiu experimentální fonetiky – začal pracovat ve fonetické laboratoři na *Collège de France* u prof. P. Rousselota, zakladatele experimentální fonetiky, a brzy se stal jeho asistentem. Po jeho smrti převzal řízení laboratoře a vedl ji pod patronací prof. A. Meilleta.

V tomto období vzniká několik jeho fonetických studií o tehdy málo probádaných jazycích; věnuje se např. bengálštině (*Les consonnes rétroflexes du bengali et leurs correspondants non rétroflexes*, 1928), pandžábštině (*Panjabi Phonetics Experimental Study of amritsar dialect*, 1932), připívá k poznání makedonských nářečí (*Le parler de Bobošica en Albanie*, 1935) ad. Vedle práce v laboratoři byl činný i pedagogicky: vyučoval cizince na Sorbonné francouzské výslovnosti, působil na univerzitních prázdninových kurzech v Tours, byl lektorem češtiny na pařížské škole orientálních jazyků.

Po návratu se Šrámek habilitoval v roce 1931 na brněnské univerzitě pro obor experimentální fonetika a působil pak střídavě v Paříži a v Brně. Češtině věnoval pozornost ve spise *Pokus o stanovení jakosti českých samohlásek* (1927), kde určuje akustickou charakteristiku českých samohlásek. Aby bylo dosaženo co nejspolehlivějších a nej přesnějších vý-

sledků, užívá tehdy aktuálních metod (metody ladičkové, hudebního odhadu, rozboru fonografického zápisu. „syntézy“, vyšetření rezonátorem a rozboru optického zápisu). Šrámková práce tak není jen příspěvkem k poznání zvukové stránky našeho jazyka, nýbrž také ověřením spolehlivosti metod, jichž fonetika k takovému poznání užívala. Příznivě tuto Šrámkovu práci ohodnotil i prof. Meillet.

Druhou světovou válku prožil prof. Šrámek ve Francii, kde byl za odbojovou činnost vyznamenán válečným křížem a hodností *Officier d'Académie*.

V roce 1945 se vrací do osvobozené vlasti a o rok později, tedy v 65 letech, je jmenován profesorem fonetiky na Masarykově univerzitě. Od roku 1946 začíná uskutečňovat svůj celoživotní záměr: buduje moderní fonetickou laboratoř (ta po několika desetiletích bohužel zanikla). Pracuje na zdokonalení kymografu, studuje nové obory vědecké fonetiky a zajímá se o obecné problémy lingvistické. S nadšením se podílí i na romanistických přednáškách. Jeho pečlivou a usilovnou práci však přerušila v roce 1954 smrt.

I když si připomínáme již stotřicáté výročí Šrámkova narození a bezmála šedesát let od jeho úmrtí, přínos toho osobitého vědce pro rozvoj fonetiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity není zapomenut. Jeho podíl na konstituování filologického studia dodnes připomínají bohaté fondy specializované fonetické knihovny vzniklé za jeho působení.

Na závěr uvedme slova Šrámkova studenta z Masarykovy univerzity Milana Uhdeho, který i po tolika letech vzpomíná na svého učitele s nevšední láskou a uznáním, jež by si jistě přál každý pedagog: „Z první republiky přezívalo několik vyučujících, s nimiž jsme přišli do styku. Mohli jsme si z jejich projevů udělat obrázek, jak se kdysi na vysoké škole učívalo a kdo tam učil. V prvním ročníku jsme například dostali za povinnost navštěvovat přednášky profesora Emanuela Šrámka z fonetiky. Šrámek působil jako sedmdesátník, ale přednášel zvucným hlasem a zaujal i ty, kdo neplnuli zájmem o konstruktivy, frikativy, hlásky retozubné, retoretné a podobné. Dodneška vidím toho běhlovlasého muže před sebou. Počínal si tak, jak jsem si kdysi představoval šlechtice.“

J. VOŘTOVÁ

Vzpomínka na významného fyziologa

Letos uplyne 50 roků od smrti profesora MUDr. Ludvíka Drasticha, přednosta Fyziologického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity a současně 60 roků od jeho poněkud předčasného odchodu do důchodu. V roce 1997 napsal o Drastichovi krásný a zevrubný článek do této revue prof. MUDr. Jan Peňáz, jeho poslední žijící žák (*Universitas* 1997; 1, 23-25). Je o životních osudech tak nevšedních a pozoruhodných, že je nelze při letošním výročí opomenout.

Profesor Drastich se narodil v roce 1887 na slezském venkově do velmi skromného prostředí. Dostalo se mu zprvu jen velmi omezeného vzdělání ve dvouletém kurzu na učitelském ústavu. To také určilo jeho první povolání učitele na obecné škole. Do konce života bylo toto Drastichovo pedagogické podhoubí znát stejně jako slezský akcent. Od prvopočátku jej přitahovalo zkoumání přírody. Soukromě se vzdělával a již za první světové války začal publikovat svá pozorování entomologická. Po válce přijal místo učitele na české škole ve Vídni, aby tam mohl jako mimořádný posluchač studovat na přírodovědecké fakultě. V roce 1920 přichází do Brna a teprve nyní, již jako 33letý, začíná studovat při učitelském zaměstnání Lékařskou fakultu Masarykovy univerzity. Vědecké zaujetí a nesmírná pracovitost jej brzy přivádí do okruhu Edwarda Babáka, nejprve do jeho Biologického ústavu Přírodovědecké fakulty a po Babákově smrti v roce 1926 na Fyziologický ústav Lékařské fakulty.

Za další dva roky se habilituje z fyziologie a začíná své neplodnější vědecké období. Pro jeho široké babákovské zaměření je mu po Bělehrádkově odchodu do Prahy svěšen Biologický ústav. Hledání toho pravého místa však v r. 1935 řeší nečekané úmrtí přednosta Fyziologického ústavu, Babákovy žáka a nástupce profesora Josefa Petříka. Je zřejmé, že Drastich bude muset dřít nebo později převzít vedení ústavu, leč stane se tak až po dvou letech provizorií. Všechny síly musí nyní vydat na stabilizaci ústavu, výuku mediků a na dokončení chybějící učebnice. Uzavření vysokých škol v roce 1939 znovu mění Drastichovu ži-

votní dráhu. Nachází však přijatelný azyl v laboratorích Bařovy nemocnice ve Zlíně.

Bezprostředně po válce se ujmá zmrťvýchstání Fyziologického ústavu v novém působišti na Komenského náměstí a výuky bezprecedentního, válkou kumulovaného počtu studentů; s novými lidmi a skromným vybavením, které se z trosk podařilo zachránit a bylo nezbytné doplňovat a modernizovat. Drasticha mohlo těšit, že na ústav přicházeli mladí zájemci o vědeckou práci a že jejich jádro se skutečně stalo oporou Fyziologického ústavu na dlouhá léta.

Život naučil profesora Drasticha zřídka vídané skromnosti. Každá investice, každý drobný výdej musel být pečlivě promyšlený a zdůvodněný. Pokusná zvířata byla obětována jen v nejněžbytnějším množství a s pokorou. O jeho skromnosti kolovaly zřazy. Jako příznačný prý byl jeho každodenní obřad ranní kávy. Pan profesor odmítl třicet zrnka a nasypal do mlýnku. Pak s litostí pohlédl na to množství a jedno kávové zrnko vrátil zpět do svých zásob.

Osobně jsem poznal profesora Drasticha jen krátce jako medik prvního ročníku a volontér na fyziologii. Přednášel, jak bylo jeho zvykem, totiž sám a v celém rozsahu oboru. I při tehdejšímu rozsahu mu to trvalo tři roky. Takže než skončil, měla už naprostá většina studentů po rigorózní zkoušce. Na přednášky jej provázal vždy alespoň jeden asistent. Na demonstracích složitějších pokusů to byli pokud možno asistenti všichni. Ne jako stafáž, opravdu mu asistovali. Mělo to v sobě něco z divadla. Rozhodně se nikdo nenudil.

Pan profesor novým pořádkům po únorových událostech (jedněmi nazývaných vítězstvím pracujícího lidu, jinými pučem) očividně nepřál. Na přednáškách občas utrousil ironickou poznámku. Z ničeho nic, ještě před koncem semestru nám zmizel, byv ve věku 64 roků penzionován. Důvod jsme se nedozvěděli, ale mohli si jej domyslet. V našem ročníku totiž byly na dvě desítky absolventů dělnických přípravků, nadšených vyznavačů nové víry a donašečů, doby strachu a poprav, doby mezi Miladou Horákovou a Rudolffem Slánským. Za Drastichovým odchodem se dala tušit nějaká denunciacce nebo v lepším případě milosrdné uklizení pana profesora do bezpečí rodného Slezska. Uchýlil se tam, zklamán z ta-

kového zakončení své kariéry. Přesto nepřestal pracovat a publikovat. Pokud vím, do Brna na svou univerzitu, která mezitím odhodila své jméno Masarykova, se až do své smrti v roce 1961 ani na den nepodíval. Přesto jej i po půl století ctíme jako významnou osobnost, které osud dal žít a pracovat v překotném a zmatečném období našich dějin, od císaře pána přes Masaryka až ke Gottwaldovi.

P. BRAVENY

Padesáté výročí úmrtí Františka Trávníčka

Den 6. června uplyne padesát let od úmrtí významného českého jazykovědce F. Trávníčka. Při této příležitosti si připomeňme jeho životní osudy a především přínos (nejen) pro českou bohemistiku.

Narodil se 17. srpna 1888 ve Spešově, většinu dětství strávil u svých prarodičů v Svinošicích u Vranova. Studoval na Slovanském gymnáziu v Brně, poté slavistiku a germanistiku na Filozofické fakultě UK v Praze, kde byli jeho učiteli např. F. Pastřnek, E. Smetánka nebo J. Zubatý. Nemalý vliv na mladého Trávníčka měly i jiné osobnosti české jazykovědy (např. J. Gebauer, jehož třetí díl *Historické mluvnice jazyka českého* pojednávající o skladbě Trávníček připravil pro tisk na základě rukopisu z Gebauerovy pozůstalosti). Později se stal sekretářem dialektologické a lexikografické komise při III. třídě České akademie věd a umění. Za první světové války upadl do ruského zajetí a vstoupil do československých legií. Za svého pobytu v Rusku v letech 1915–1919 se seznámil s předním ruským jazykovědcem A. A. Šachmatovem (v jeho ústavu pak Trávníček nějakou dobu pracoval). Po návratu do vlasti se habilitoval, roku 1921 odešel do Brna, kde působil jako mimořádný a od r. 1927 jako řádný profesor českého jazyka na Filozofické fakultě MU. Zde vedl přednášky a semináře pro studenty bohemistiky i rusistiky. V letech 1932–1933 působil jako děkan FF, o rok později byl jmenován jejím proděkanem a v letech 1948–1959 rektorem MU. Stál při vzniku brněnské pedagogické fakulty. Zastával řadu dalších funkcí, působil např. v ČSAV, byl členem řady redakčních

rad (např. *Host do domu*, *Naše řeč*, *Slavia*, *SPFFBU* řada A), věnoval se i politické kariéře (v letech 1948–1960 byl členem parlamentu).

Trávníček se zabýval českým jazykem z hlediska synchronního i diachronního. Svou první studii věnoval otázce přehlásky a > ě v moravských nářečích (1911), dialektologii se obírá kniha *Moravská nářečí* (1926) a několik kapitol popularizační knihy *O českém jazyce* (1924). Od počátku své vědecké práce se zabýval rovněž jazykem staročeských památek. Ve 30. letech vydal časopisecky příspěvky ke staročeské kvantitě a hláskosloví, následovaly práce o staročeské morfologii a syntaxi. Nejvýznamnější prací z tohoto období byla *Studie o českém vidu slovesném* (1923), na níž pak navázal monografiemi *Neslovesné věty v češtině 1: Věty interjekční* (1930) a *Neslovesné věty v češtině 2: Věty nominální* (1931). V roce 1935 vyšla *Historická mluvnice československá. Úvod, hláskosloví a tvarosloví*, v roce 1956 *Historická mluvnice 3. Skladba*.

Obdobnou koncepci měla rozsáhlá *Mluvnice spisovné češtiny 1. Hláskosloví – tvoření slov – tvarosloví* (1948) a *Mluvnice spisovné češtiny 2. Skladba* (1949). Zájem o současnou češtinu dokládají i jeho práce fonetické: *Úvod do české fonetiky* (1933), *Správná česká výslovnost* (1935), *Spisovná česká výslovnost* (1940). Od 40. let se obracel stále častěji k otázce jazykové správnosti, které věnoval několik příspěvků určených široké veřejnosti. V roce 1942 vystoupil proti purismu v stati *O jazykové správnosti*. K některým slovům přejatým z cizích jazyků a k některým neologismům však zaujímal negativní postoj. Svědčí o tom zejména jeho kritické poznámky v lexikografickém díle *Slovník jazyka českého 1–2* (1937), které napsal společně s P. Vášou.

Opomenout nelze ani jeho drobné popularizační glosy (články vydávané v *Lidových novinách*, knižně vydané r. 1961 pod názvem *Jazykové zákampí. Výbor statí o naší mateřštině*), stylistice je věnována monografie *Umělecká mluva* (1947) a rozboru stylu řady českých spisovatelů, např. J. Blahoslava, K. J. Erbena, V. Vančury. Trávníček napsal i řadu teoretických pojednání o vyučování na středních školách (např. *Spisovná řeč a nářečí ve škole* (1931), *O vyučování slohu* (1943)).

Trávníček zpočátku sympatizoval se strukturalismem, později však nalezl zálibeni v marxistické jazykovědě. Na brněnské univerzitě vedl přednášky, v nichž rozebíral Staliny novy statě o jazyce. V tomto období napsal např. spis *Český jazykozpytný strukturalismus ve světle Stalinova učení o jazyce* (1951) nebo skripta *Úvod do marxistické jazykovědy* (1954). V souladu s marxistickou jazykovědou přepracoval skripta *Úvod do českého jazyka* (1958, 1. vydání z r. 1948), především vyměnil citované jazykovědce, převážně členy Pražského lingvistického kroužku, za ty, kteří propagovali stalinské pojetí jazykovědy.

Přestože Trávníček nekriticky obhajoval do konce svého života marxistickou jazykovědu a kritizoval jakékoliv odlišné přístupy k jazyku, nelze pominout jeho dlouholeté pedagogické působení na brněnské univerzitě, kde vychoval řadu předních českých lingvistů, a bohatou publikační činnost (soupis prací F. Trávníčka viz Ullrichová, J. *František Trávníček 17. 8. 1888 – 6. 6. 1961*. Brno 1988).

M. ŠTEFKOVÁ

Vzpomínka na PhDr. Aleše Tichého, CSc.

V květnu letošního roku si učitelé katedry anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity připomenou jedno velmi smutné výročí: 20. května by byl oslavil 80. narozeniny náš milý kolega PhDr. Aleš Tichý, CSc. Osud však rozhodl jinak.

V létě v roce 1988 byl dr. Tichý nucen v důsledku náhlého vážného onemocnění přerušit studijní pobyt se studenty anglistiky v Leedsu a vrátit se předčasně domů. K našemu velkému zármutku se však již mezi námi na katedře neobjevil. Odešel uprostřed činnorodě a nedokončené práce ve věku 57 let.

Dr. Aleš Tichý spojil celý svůj život s angličtinou, nejprve jako učitel jazyků na katedře jazyků a od 60. let 20. století jako odborný asistent na katedře anglistiky a amerikanistiky, kde vyučoval anglické realie a anglickou literaturu. V jeho osobě se spojil vzácný člověk, výborný pedagog a erudovaný literární historik. Kolegové si jej vážili pro přátelskost, spolehlivost, čestnost a skromnost, u studentů se

Nancy Graves, *Velbloud VII, VI a VIII*, 1968-1969

těšil přirozené autoritě díky rozsáhlým odborným znalostem a lidskému, demokratickému přístupu pedagoga ke svým žákům a odborný svět oceňoval především jeho přínos k literární historii, zejména k dějinám britské literatury 18. století.

Hluboký zájem o literaturu prokázal dr. Tichý již jako student v diplomové práci *Problems in the Novels by Aldous Huxley* (1954), v níž se zabývá ideovým obsahem devíti prací tohoto britského spisovatele. Při rozboru a výkladu, který chronologicky zachycuje Huxleyho dílo od románu *Žlutý Crome* (Crome Yellow, 1921) až po *Opice a podstata* (Ape and Essence, 1949), si tehdejší diplomant skvěle poradil se situací, která pro onu dobu byla příznačná, totiž s nedostatkem či omezeným přístupem k zahraničním sekundárním zdrojům. Tato práce zřetelně naznačuje budoucí odbornou orientaci autora, i když v centru jeho zájmu již nebude britská literatura 20. století, nýbrž literární produkce století osmnáctého, především pak dílo Henryho Fieldinga (1707-1754).

Z bohatého a žánrově pestrého literárního odkazu tohoto umělce si dr. Tichý zvolil románovou tvorbu a výsledky své vědecké práce potom shrnul ve dvou rozsáhlých studiích a v kandidátské práci. V první studii (*Fiction as Fact in the Novels of Defoe, Richardson and Fielding*, 1965, 1968) porovnává skutečnost a fikci a určuje umělecké prostředky, které spisovatelé užívají při vytváření zdání autenticity příběhů, událostí či postav, včetně skutečných si předstíraných autobiografických prvků. Ve druhé studii (*The Flow of Time in Fielding's Novels*, 1960) zkoumá časovou per-

spektivu u tří Fieldingových románů a nakonec zařazuje veškeré časové údaje do podrobných časových schémat.

Kandidátská práce *Jednota* Fieldingova Josefa Andrewse, kterou dr. Tichý obhájil rok před smrtí, se nejprve zabývá dosavadními interpretacemi tohoto díla a poté se věnuje všestrannému a podrobnému výkladu jeho čtyř hlavních pilířů, a to literární satíře, obrazu života, pojmu odměněná ctnost a kategorii jednota románů. Vysoká kvalita této práce a její odborný přínos naznačují, jakou velkou ztrátu katedra anglistiky a amerikanistiky i celá literární historie předčasným odchodem dr. Aleše Tichého utrpěla. Stačí si zde například připomenout krásná slova obdivu a uznání Gorgona D. Humphreyse z Leedsu, která ve svém soustranném dopise napsal: „It was an untimely loss for scholarship. He has represented for me over the years the finest in Central European scholarship, distinguished as much by the breadth as the depth of his knowledge and the generosity he always showed in sharing it.“

Ačkoliv dnes celé generace studentů stejně jako mnozí mladší učitelé již neměli možnost se s dr. Alešem Tichým osobně setkat, zůstává mezi námi přinejmenším díky jednomu významnému počínu. Tím je soupis všech překladů anglické umělecké literatury od r. 1514 až do konce 80. let 20. století. Tato bibliografie nachází široké uplatnění jak ve své původní, kartotékové podobě (sloužila například Lucii Korhäušerové ke zpracování diplomové bakalářské práce, v níž statisticky a graficky zachytila množství a frekvenci českých překladů anglické umělecké tvorby v závislosti na daném historickém období), tak i v nové, elek-

tronicke podobě, která je k dispozici studentům i dalším zájemcům o překlady anglické beletrie, poezie a dramatické tvorby do češtiny (< <http://www.phil.muni.cz/angl/bib> >).

Lidský a odborný odkaz PhDr. Aleše Tícheho, CSc., našeho milého kolegy, upřímného přítele a dobrého člověka, je stále inspirační, přínosný, aktuální a nezapomenutelný.

V. PALENSKA

Vzpomínka na Miloše Slezáka

Brněnský rodák docent Miloš Slezák, akademický malíř, grafik, sochař, textilní výtvarník, designér a medailér, by se letos dožil devadesátí let. Narodil se 27. února 1921. Jeho otec JUDr. Josef Slezák byl významný brněnský advokát, přítel předválečných levicových umělců a poslední prezident moravské advokátní komory. Miloš Slezák studoval po válce na pražské Akademii výtvarných umění v ateliéru malby a textilní tvorby profesora Aloise Fišárka a studia pak v letech 1947 a 1948 doplnil pobytem na École Nationale Supérieure des Beaux-Arts v Paříži u profesora E. Camiho. Se skupinou stipendistů francouzské vlády také v Paříži vystavoval. Od roku 1951 byla jeho působištěm Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity.

Nebudu hodnotit Slezákův přínos brněnské výtvarné kultuře a českému výtvarnému umění, to přenechám odborníkům, kteří jistě zaznamenají, že Miloš Slezák byl mj. tvůrcem osobitého písma tesaného do kamene, zahloubených reliéfních majuskulí, jichž použil na řadě pamětních desek. Chci vzpomenout spíše na jeho působení na Pedagogické fakultě, kde byl docent Slezák do roku 1965 vedoucím katedry výtvarné výchovy. Poté předal vedení katedry Františku Chmelařovi, aby se sám mohl více věnovat vlastní tvorbě.

V polovině šedesátých let se už poměry v našem kulturním životě ve srovnání s obdobím po únoru 1948 podstatně změnily. Proměnou prošel oficiální názor na moderní umění první poloviny dvacátého století, víceméně se uznávala potřeba názorové plurality, v kulturních rubrikách novin a časopisů se opět objevily polemiky, navazovaly se styky se západní

Evropou a vznikaly výtvarné skupiny se samostatnými programy. Ve vedení kolegiu brněnské Pedagogické fakulty, která se po epizodě pedagogických institutů opět vrátila do svazku univerzity, však ještě stále panovalo mrtvolné „poučitelské“ ticho. Ve zdech budovy na Poříčí 7 jako by byla zakleta a konzervována atmosféra stalinistických padesátých let. Patřil jsem tehdy mezi mladší učitele, kteří se (v čele s výtvarným teoretikem Igorem Zhořem a chemikem Viktorem Hofmannem) pokoušeli iniciovat změny a snažili se, aby Pedagogická fakulta, pokud jde o vědeckou práci a myšlenkový ruch, srovnala krok s ostatními fakultami univerzity. Spojence jsme hledali mezi staršími kolegy, kteří už měli akademické hodnosti. A k těm patřil Miloš Slezák, uznávaná osobnost jak na fakultě, tak v kulturním životě Brna. Pamatuji jej jako elegantního, dobře oblečeného muže vyšší stříhlé postavy, který byl obdařen přirozenou autoritou a tím, čemu se dnes říká módním slovem charisma. Na schůzích mnoho nemluvil, ale co řekl, mělo váhu.

Když se v roce 1968, v době tzv. Pražského jara, i před námi mladšími otevřela možnost více promlouvat do dění na fakultě, navrhli jsme Miloše Slezáka do funkce proděkana. Novým děkanem měl být estetik, pedagog a teoretik ilustrační tvorby prof. František Holešovský. K volbě však bohužel došlo až 30. dubna 1969, dlouho po srpnové okupaci. Rozšířená vědecká rada tehdy po odřeknutí profesora Holešovského zvolila děkanem právě Miloše Slezáka. Noví akademičtí funkcionáři, děkan Miloš Slezák a proděkan Zdeněk Kožmín, Vladimír Stupka a Vladimír Reizenthaler bohužel do svých funkcí prakticky vůbec nenastoupili, protože k jejich zvolení došlo v době začátku normalizace, kdy už otěže měli v celostátním, městském i univerzitním měřítku v rukou zastánci starých totalitních pořádků.

K obdobné situaci tehdy došlo i při volbě nového rektora, která se konala v sále dnešního Ústavního soudu. Byl jsem jedním z delegovaných volitelů. Jednohlasně byl zvolen známý oftalmolog, mezinárodně uznávaný vědec a také sportovec prof. Jan Vanýsek. Následovaly spontánní ovace, Vanýsek dostal květiny, všichni jsme mu gratulovali, ale volba byla záhy prohlášena za neplatnou a rektorem se

stal profesor Vašků.

V roce z roku 1986 si budoucí historik může vyhledat doklady toho, jak se na volby z roku 1969 dívali normalizátoři. „*Příprava voleb (...) proběhla nesprávně.*“ čteme v ročenice Čtyřicet let Pedagogické fakulty UJEP v Brně, „*a nebyla při nich důsledně respektována vedoucí úloha KSČ na fakultě; pro tyto volby byl počet členů vědecké rady protiprávně zdvojnásoben. Proto ministr školství nepotvrdil volbu nového děkana fakulty a rovněž proděkané se v prosinci 1969 vzdali svých funkcí. Bylo proto nutno přikročit k volbě nových akademických funkcionářů a provést reorganizaci vědecké rady.*“ Při těchto nových volbách se do vedení fakulty dostali „*osvědčení straníci, kteří nezklamali v krizovém období*“. Ministrem školství, o němž se zmiňuje náš citát, byl profesor olomoucké lékařské fakulty Jaromír Hrbek, muž s nepochybně psychopatickými rysy, jehož sami normalizátoři už začátkem července 1971 z funkce odvolali.

Z pedagogické fakulty muselo pak z politických důvodů odejít (popř. odejít do předčasněho důchodu) celkem 26 členů učitelského sboru a také někteří administrativní pracovníci. Třebaže normalizátoři tehdy rozdávali výpovědi na všech vysokých školách, patří počet těch, kdo museli odejít z brněnské PdF, pravděpodobně k nejvyšším v rámci Brna i celé České republiky. Docent Slezák dopadl ještě relativně dobře. Bylo mu pouze zakázáno učit a přednášet a byl přefazen na tzv. neučitelské místo.

Miloš Slezák je hlavním autorem rozsáhlé učebnice *Písmo ve výtvarné výchově* (1985, 2. uprav. vyd. 1989), v níž zájmem najde jak poučení o dějinách písma a knižtisku, tak i vše, co potřebuje vědět ten, kdo jakkoli pracuje s psaným i tištěným textem, navrhuje úpravu knih či propagační tiskoviny atp. Počítačovou sazbu a vším, co s psaním na počítači souvisí, se kniha ještě zabývat nemohla, ale přesto je zajímavá i dnes, zejména díky ukázkám, které jsou v ní reprodukovány a analyzovány. Spoluautory knihy byli Slezákoví kolegové z katedry výtvarné výchovy Hana Dvořáková, Jan Bruzina a Jiří Eliška. V době, kdy se připravovalo vydání knihy, jsem už více než deset let nepůsobil na fakultě. Miloš Slezák mi tehdy zatelefonoval a ptal se, zda bych nechtěl provést jazykovou a pravopisnou revizi textu

jeho knihy. Rád jsem souhlasil. Mívali jsme schůzky v dnes už neexistující kavárně Opera, kam jsem mu po částech nosil upravený strojopis. Slezák byl dobrý stylist, zásahy se týkaly jen interpunkce, velkých písmen a pravopisu cizích, tzv. přejatých slov – a pouze tu a tam i stylistiky. Jako jazykový redaktor knihy jsem vzhledem k zákazu publikování v tiráži nemohl být uveden, ale to mi nevadilo. Byl jsem rád, že jsem aspoň malým dílem přispěl k vydání zdařilé knihy.

Miloš Slezák by se byl po listopadové revoluci mohl jako poslední svobodně zvolený děkan Pedagogické fakulty MÚ do své funkce vrátit. Bohužel se však už změny poměrů nedožil. Zemřel 23. září 1989 ve věku pouhých osmašedesát let.

J. RAMBOUSEK

Vzpomínka na profesora PhDr. Iva Havlíčka, CSc.

Učitelé i bývalí studenti Fakulty sportovních studií si často připomínají osobnost prof. Havlíčka, který už 6 let není mezi námi. Vzpomínáme na něj jako na významného odborníka a pedagoga, ale současně také dobrého člověka, jenž byl vždy ochoten poradit i pomoci. V červnu tohoto roku by se dožil 80 let.

Prof. Havlíček se narodil v roce 1931 v Boskovštejně (okr. Znojmo). Po střední škole studoval na Pedagogické fakultě v Brně, obor tělesná výchova – zeměpis. Po vysokoškolských studiích jej „vitr zanesl“ na Slovensko. V letech 1953-1962 působil na Vojenském gymnáziu v Bratislavě a posléze byl přijat na Fakultu tělesné výchovy a sportu Komenského univerzity. Nejprve působil na Katedře atletiky a od r. 1967 na Ústavu věd o sportu, kde se stal zástupcem a posléze ředitelem. Jeho vědecká práce se odrazila na mnoha důležitých funkcích v oboru. Stal se garantem vědního oboru sportovní kinantropologie, členem komise pro obhajoby DrSc., členem akreditační komise vlády Slovenské republiky aj.

V roce 1994 začal externě učit na Ústavu tělesné kultury Pedagogické fakulty MÚ, kde pomohl zvýšit jeho prestiž a odbornou úroveň. Svými podněty a radami přispěl k přípravám

na založení Fakulty sportovních studií, na niž pak přešel jako kmenový pracovník na plný úvazek. Stal se členem Vědecké rady FSpS a profesorem na katedře kinantropologie, byl školitelem doktorandů, členem Oborové rady kinantropologie aj. Přednášel a vedl semináře z teorie sportovního tréninku a metodologie vědecké práce, vedl mnoho diplomových prací, ale byl také vždy ochotný konzultovat s kolegy při přípravách jejich výzkumných projektů.

Vědecká práce prof. Havlíčka byla obšírná. Jeho publikace zahrnovaly práce z oboru identifikace sportovní talentovanosti, faktoro- vé struktury motorických schopností a struktury sportovního výkonu, ontogeneze motorické výkonnosti populace aj. Velkou pozornost s výstupem do praxe vzbudily jeho teoretické práce o řízení tréninkového procesu a modelování dlouhodobé sportovní přípravy. Jeho vědeckovýzkumná činnost vyústila do obdivuhodného objemu publikací – 17 monografií, podíl na 25 vysokoškolských skriptech a 204 vědeckých statí, ve kterých byl hlavním autorem nebo spoluautorem. Také jeho přednášková činnost byla bohatá – zahrnuje 129 příspěvků na vědeckých konferencích u nás i v zahraničí.

Vážná choroba znemožnila pokračovat profesoru Havlíčkovi v této záslužné práci. Přesto zůstává dále v povědomí jak nás – kolegů, tak celé „rodiny“ odborníků z oblasti kinantropologie, trenérů a učitelů tělesné výchovy.

J. PAVLÍK

Nedožitě jubileum profesora Josefa Hladkého

Profesor Josef Hladký, významný český jazykovědec, lexikolog a lexikograf, se narodil před osmdesáti lety dne 30. června 1931 v Brně. Jeho působení na brněnské katedře anglistiky se začalo velmi výrazně rozvíjet už v roce 1951, kdy se stal zánicným studentem angličtiny a holandštiny. Jeho pozitivní vztah k jazykům, provázený také velmi dobrým lingvistickým zázemím, sdílela i jeho manželka Alena, se kterou se při studiu anglistiky seznámil. Pa-

ni doktorka Alena Hladká také patřila v Brně k velmi uznávaným pedagogům.

Josef Hladký měl to privilegium, že studoval pod vedením profesora Josefa Vachka, jednoho ze zakládajících členů Pražského lingvistického kroužku a asistenta profesora Viléma Mathesia. Později, pod vlivem významného badatele Jana Fírbase, nastoupil profesor Hladký v roce 1965 na katedru jako jeho odborný asistent.

Pod vlivem Vachkovým se Hladký zabýval historickým vývojem angličtiny a této náročné jazykovědné disciplíně zůstal věrný celý svůj život. Napsal několik dosud používaných učebnic historického vývoje angličtiny, například *An Old English, Middle English and Early New English Reader* (1998). Mnoho let velmi zasvěceně a rád vývoj angličtiny v magisterském a doktorském studiu přednášel. K jeho vhladu do podstaty historického vývoje nepochybně přispělo už výše zmíněné studium holandštiny.

Ve svém výzkumu se profesor Hladký systematicky věnoval také synchronnímu pohledu na anglický jazyk. Několik let se zabýval zajímavým a málo probádaným tématem, které uvedl do české anglistiky profesor Vachek, a to komplexní kondenzaci. Toto téma bylo zároveň tématem Hladkého práce diplomové. Profesor Hladký porovnává angličtinu a češtinu a jeho výzkum se orientuje především na stupeň dynamičnosti anglického slovesa. Dalším tématem, kterému profesor Hladký věnoval pozornost, je modalita ve funkčních stylech současně angličtiny.

Prioritu v celoživotní práci profesora Hladkého však zaujímají jeho studie a práce lexikologické a lexikografické. Mezi jeho nejznámější knihy patří pozoruhodný a stále aktuální slovník pod názvem *Zrádná slova v angličtině*, který se zabývá analýzou slov, jež jsou obecně pro českého anglistu kamenem úrazu. Zájem o studium anglické slovní zásoby se odráží i v jeho rozsáhlé monografii *The Czech and the English Names of Mushrooms*. Pro brněnské nakladatelství Barrister & Principal připravil profesor Hladký rukopis slovníku pod názvem *Slovník britské a americké angličtiny*; ten vyšel v roce 2005.

K posledním významným počínům profesora Hladkého patří jeho editorská činnost v souvislosti s vydáním Mathesiova díla

Paměti a jiné rukopisy, které vyšlo v nakladatelství Karolinum až po smrti profesora Hladkého v roce 2009, díky zasvěcené studii o zakladateli Pražské lingvistické školy Vilému Mathesiovi z pera dvou předních pražských anglistů, profesorky Libuše Duškové a docenta Jana Čermáka.

Život profesora Hladkého se uzavřel 5. ledna 2008. Odešel po několika letech vážné nemoci a statečného boje, který mu často neumožňoval souvisle pracovat na tématech, o nichž soustavně přemýšlel a která se i přes nepřízeň osudu snažil uskutečnit.

L. URBANOVÁ

Výročí úmrtí Vladimíra Hoppeho (19. 8. 1882 - 3. 2. 1931)

Před osmdesátí lety zemřel Vladimír Hoppe, mimořádný profesor filozofie na FF MU v Brně (1882 - 1931). Hoppe se narodil v Brně, jeho otec tu pracoval jako advokát a poslanec. Dětství a chlapectví prožil v hanácké Kroměříži, kde byl zaujat bohatou architekturou chrámů, kašen i městských domů, mezi nimiž vynikal arcibiskupský zámek s přilehlou zahradou a ojedinělá „květná“ zahrada s tropickou flórou. V podvědomí citlivého hochy se ukládaly první estetické dojmy a umělecké prožitky, které během života ještě narůstaly a formovaly jeho osobnost i názory. Po krátké lékařnické praxi dokončil gymnaziální studia složením maturity a mohl tak uskutečnit svou touhu po vysokoškolském studiu. Odešel do Prahy, kde si zapisoval filozofii na UK. Jeho oblíbeným a respektovaným učitelem byl prof. Masaryk, jehož myšlení mu imponovalo, a tak přítel K. Vorovka jej mohl později nazvat opravdovým masarykovcem. Mladý Hoppe byl Masarykem ovlivněn, ale postupně se od něj odkláněl a šel svou vlastní cestou. I diplomovou práci obhájil u Masaryka a jednu dobu byl jeho knihovníkem. S vědomostmi, které získal na UK nebyl spokojen, a proto se snažil svůj vědomostní a myšlenkový obzor rozšířit v cizině.

Absolvoval studijní pobyty v Berlíně a Paříži. Zde měl přístup k nejnovější literatuře (nejen filozofické), jejímuž studiu se plně vě-

noval. Získal přehled o aktuálním filozofickém myšlení, blíže se seznámil s nejnovějšími filozofickými směry (intuitivismus, konventionalismus, fikcionalismus, empiriokriticismus, pragmatismus) a některé jejich představitelé poznal i osobně (Bergson, Boutroux). Na studovaných myslitelích si mohl ověřovat kompatibilitnost svých myšlenek s tehdejšími způsoby uvažování i s řešením vědeckých a filozofických problémů. Proto se ve své první knize, zabývající se kritikou přírodovědeckého poznání, ohrazuje proti možnému nařčení z eklekticismu. Tato jeho práce reaguje na krizi mechanismu, jenž byl založen na redukcionismu a jednostranném racionalismu, jejichž důsledkem bylo zjednodušování skutečnosti a relativita. Kritika z řad mladých filozofů vycházela z uznávání kvalitativně bohaté skutečnosti i její neustálé proměnlivosti, na jejíž poznání tehdejší vědecké prostředky nestačily. Hledali pevný bod (podle Hoppeho - Archimedův bod) v této proměnlivosti a snažili se o poznání jak přírodních, tak duchovních jevů a procesů v jejich jedinečnosti a konkrétnosti. Podrobovali ostré kritice dosavadní racionalismus (matematická přírodověda), který podle principu identity skutečnost unifikoval, odhlížel od různosti a specifičnosti poznávaných jevů. Řešení tohoto problému vedlo k hledání jejich neracionálních způsobů poznání (intuice, variace představ, ekonomie myšlení, praxe, dialektika atd.). Racionalismus byl spojován s vědou a její kritika se týkala labilitaty samotných základů vědy, jejich vědeckých pojmů a zákonů, považovaných za užitečné konvence – symboly, jimž nic neodpovídá. To byla také jedna z hlavních tezí Hoppeho kritiky přírodovědeckého poznání.

Hoppe se v dalším myšlenkovém vývoji obracel více k člověku, jenž procházel krizí především své osobnosti, a hledal možnosti jejího překonání v duchovní přeměně a mravním zdokonalení (šlo o hledání absolutna – bohočlověka). Tato Hoppeho změna myšlenkové a životní orientace byla ovlivněna několika okolnostmi: 1. prožitky první světové války, 2. propuknutím těžké nevyčlelitelné nemoci, 3. intenzivními zážitky z přírody a estetickými dojmy z umění, 4. jeho introvertní povahou a citovým založením. Rozhodující vliv na jeho osobnost měla hudba a výtvarné umění. Hudba procházela celým jeho životem, od mládí až

po jeho poslední dny. Rád poslouchal scherzo z Beethovenovy Patetické. Jeho bratr se zabýval hudbou profesionálně a jako dirigent a skladatel působil v Berlíně. Výtvarné umění kultivovalo Hoppeho již během kroměřížských a pražských let. Později žil v uměleckém prostředí tvorby gobelínů. Došlo k tomu po sňatku s Marií Teinitzerovou, textilní výtvarnicí a majitelkou textilní dílny v Jindřichově Hradci. Z této dílny vyšly nejlepší gobelíny, zpracované podle návrhů našich předních umělců (Kysela, Švabinský, Bouda). V r. 1935 obdržela výtvarnice v Paříži Grand Prix. Vylíčené události způsobily, že se Hoppe stále více zabýval svým životem a svou vlastní osobou. Ve filozofii se to projevilo zvýšeným zájmem o člověka, o otázku života a smrti, konečnosti a nekonečnosti i kladením otázky smyslu života. Hoppe se obrátil ke Kantovi, kterého přetvořil podle obrazu Schopenhauera a Ed. Hartmanna. Člověka podle něj dělá osobnost rozvrstvená na část nižší – empirické já a část vyšší – transcendentální já, jež přesahuje jedince. Je to archetypální, nevědomá a svobodná duchovní síla (tvorba), která vytváří svět vědných idejí a hodnot. Člověk může ovlivnit svůj život (dát mu smysl) tím, že pronikne do hloubky transcendentálního já a bude „pracovat“ na své přeměně a zdokonalování. Podle Hoppeho lze toho dosáhnout pomocí mystické metody kontemplace, vyššího stupně intuice.

Ke konci života Hoppe znovu přepracoval svou filozofii a rozhodující úlohu v životě člověka i po něm přisoudil náboženství. Ač podle úředních dokladů byl bez vyznání, ve své posmrtně vydané práci Předpoklady duchovní fi-

lozofie a náboženské víry (připravené R. Konečným) se hlásí ke křesťanství. Křesťanství považuje za nejvyspělejší náboženství a doporučuje životy svatých jako příklady pro duchovní zdokonalení člověka. Využívá zde i hlavní myšlenku ruského filozofa V. Solovjova o bohočlověku (ztělesnění nejvyšší dokonalosti – svatosti) a Kierkegaardův skok víry, s jehož pomocí je možné se stát náboženským člověkem. Filozofie plní jen úlohu propedeutiky náboženství.

Filozofie Vladimíra Hoppeho není určena široké veřejnosti, je spíše záležitostí niterného prožívání a meditace. Co nám tato filozofie může dát dnes? Dnešní přetechnizovaná civilizace by si mohla z této filozofie odnést její duchovní rozměr, její důraz na duchovní a mravní stránku člověka a neposuzovat hodnotu života podle okamžitého úspěchu, ale „z hlediska věčnosti“. Před životem *sub specie temporis* dát přednost životu *sub specie aeternitatis*.

J. VÍTEK

Aktuální členění stále aktuální, zejména zásluhou významného brněnského anglisty.

Encyclopaedia Britannica nabízí v rámci obsáhlého hesla „linguistics“ čtenářům i následující formulaci, která se bezprostředně týká Pražské jazykovědné školy, světově uznávaného přístupu ke zkoumání zákonitostí jazyka a jazykové komunikace: „The most valuable

Redakci Universitas došlo

Anotace. Škola a zdraví pro 21. století. Masarykova univerzita Brno, 2010

A view from afar: Canadian studies in a European context. Volume 9. Masaryk University Brno, 2010

Blažek Ladislav a kol.: **Nadnárodní společnosti v České republice I.**, Masarykova univerzita Brno, 2010

Bulletin Institutu výzkumu školního vzdělávání PDF MU 2010. Veronika

Najvarová, Petr Knecht (Eds.). Masarykova univerzita Brno, 2010

Domácnost – svět v malém. Materiál pro učitele. Hana Svatoňová a kol., Masarykova univerzita Brno, 2010

Vladimír Hansgut a kol. **Sportovní masáž.** Masarykova univerzita Brno, 2009

Zuzana Hlubinová, **Tvoření slov ve východomoravských nářečích.** Masarykova univerzita Brno, 2010

pokračování na str. 74 →

contribution made by the postwar Prague school is probably the distinction of theme and rheme and the notion of 'functional sentence perspective' or 'communicative dynamism'.¹⁴ Pokud budeme dál hledat konkrétní články týkající se pojmu *functional sentence perspective*, respektive *communicative dynamism* prostřednictvím např. služby *Google Scholar*, budou celou polovinu prvních deseti relevantních výsledků takového hledání tvořit názvy publikací, u nichž je jako autor uveden **Jan Firbas**. Není to samozřejmě žádná náhoda, neboť to byl právě on, kdo stál u zrodu těchto pojmů: prof. PhDr. Jan Firbas, DrSc., Dr.h.c.mult., světově proslulý badatel v oblasti aktuálního členění věty, který spojil více než padesát let svého života s anglistikou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Počátkem tohoto spojení je rok 1945, kdy se Jan Firbas na této fakultě přihlásil ke studiu angličtiny a filozofie. Hned po ukončení studií nastupuje na anglistiku na místo asistenta a díky doporučení svého učitele profesora Josefa Vachka se zaměřuje na problémy aktuálního členění věty rozvinutím myšlenek profesora Viléma Mathesia, zakladatele československé anglistiky. Firbasovi se především podařilo korigovat a doplnit Mathesiovu tezi o „poměrné netečnosti angličtiny k aktuálnímu členění“. Na základě intenzivního výzkumu, jehož výsledky Firbas začíná publikovat už v polovině padesátých let, přesvědčivě prokazuje, že aktuální členění věty je jev s obecnou platností pro minimálně většinu indoevropských jazyků. Ve svém výzkumu tohoto jevu se profesor Firbas věnoval jak psanému, tak i mluvenému diskurzu. V obou případech zkoumal problematiku aktuálního členění na velkém množství jazykového materiálu. Zvláštní pozornost přitom věnoval spolupůsobení kontextu a tzv. dynamických sémantických škál, které se vedle větné linearity – a v mluveném diskurzu i prozodie – spolupodílejí na určování výpovědní dynamičnosti (*communicative dynamism*) větných členů a ve výsledku posluchači napomáhají dešifrovat, která část výpovědi je jejím informačním základem (tématem) a která jádrem (rématem). Svůj náhled na aktuální členění věty shrnul v obsáhlé monografii *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*, kterou v roce 1992 vydalo nakladatelství Cambridge University Press.

Ačkoliv Firbas zkoumal působení faktorů aktuálního členění na materiálu mnoha různých jazyků, výkladovým jazykem většiny jeho prací byla angličtina a jelikož je sám termín *aktuální členění věty* jen obtížně přeložitelný do angličtiny, zavedl Firbas jeho dnes už celosvětově rozšířený ekvivalent *Functional Sentence Perspective*. Toto pojmenování se následně dostalo i do jazykovědných prací v dalších jazycích (*Funktionale Satzperspektive*, *Perspectiva Funcional de la Oración*, *Perspectiva Fonctionnelle de la Phrase*). Výsledkům práce profesora Firbase se v zahraničí dostalo náležitě pozornosti. Kromě mnoha zvaných přednášek a vědeckých pobytů na institucích jako např. Univerzita v Erlangenu, State University of New York at Buffalo, N.I.A.S. (Netherlands Institute for Advanced Studies) či University College London mu byly uděleny v polovině osmdesátých let univerzitami v Leedsu a Leuvenu čestné doktoráty. O to tragičtěji vyznívají „ocenění“, kterých se mu díky jeho pevným morálním postojům dostalo od předlistopadového režimu. Za všechna lze zmínit fakt, že titul univerzitního profesora a vědecká hodnost DrSc. mu mohly být uděleny až po sametové revoluci, přestože jeho profesorské řízení proběhlo už v roce 1968 a doktorskou disertaci k titulu DrSc. předložil v roce 1971. Ani tato příkoří nicméně Jana Firbase nepokouřila a dál zůstal věren svým zásadám, své víře a svému oboru.

Vedle špičkového vědce byl profesor Firbas i vynikajícím pedagogem, který za celou svou kariéru vychoval nespočet učitelů angličtiny a také následovníků-badatelů, kteří nyní dále rozvíjejí jeho pohled na problematiku aktuálního členění věty. Profesor Jan Firbas zemřel dne 5. května roku 2000 a teprve ke konci prvního desetiletí po jeho odchodu nám citační agregátory a inteligentní online hledače začínají odhalovat, jak rozsáhlý je ohlas jeho vědeckých prací o aktuálním členění věty a jak obrovský tento ohlas ve skutečnosti byl už za jeho života. Stejně jako aktuální členění zůstávají aktuální i vzpomínky na profesora Firbase v myslích jeho žáků a (nejen) brněnských anglistů, kteří v současné době připravují souborné vydání prací profesora Jana Firbase. Dne 25. března letošního roku by se byl profesor Jan Firbas dožil devadesáti let.

M. DRAPELA

Panorama knih

Evropská integrace: budování nové Evropy? *

S podporou projektu Evropské komise J. Monet Project – European Module 06/0116 byla vydána společná monografie Marcely Gbúrové z Filozofické fakulty Prešovské univerzity v Prešově, Marty Goňcové z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Vladimíra Goňce z Filozofické fakulty téže univerzity a Jozefa Lysého z Pedagogické fakulty Komenského univerzity v Bratislavě. Monografie je rozdělena do čtyř kapitol přinášejících historicko-politologický pohled na vybrané problémy procesů evropské integrace. Publikace je vydána dvojjazyčně – dva příspěvky jsou publikovány v češtině a dva ve slovenštině.

Příspěvek Vladimíra Goňce s názvem Projekty středoevropského společenství (1953) popisuje projekty integrace středovýchodní Evropy, které vznikaly v době, kdy se počítalo s pravděpodobností brzkého pádu komunismu a existovalo přesvědčení, že je třeba přemýšlet, co se má podnikat po pádu komunismu v zemích středovýchodní Evropy a jak se zapojit do sjednocující se Evropy. Ide tedy o myšlenky vznikající v exilu po roce 1947 či 1948. Autor shrnuje kořeny myšlenek integrace ve střední Evropě. Jádrem příspěvku je prezentace projektu Středoevropského společenství uhlí a oceli, který měl být paralelou Evropského společenství uhlí a oceli. Projekt byl připravován pod vedením polského exilového politika Jana Wszelakiho. Projekt přináší návrhy na radikální transformaci střední Evropy a zároveň návrat do Evropy. Jádrem společenství se mělo stát Československo, Polsko a Maďarsko, připojeno mělo být také Rakousko, Rumunsko a Jugoslávie, do budoucna se uvažovalo rovněž o připojení Albánie a Bulharska. Toto společenství mělo být vytvořeno pro přechodné období, než budou překonány sociální a ekonomické rozdíly. Poté měly členské země vstoupit do západoevropských organizací. Mělo jít tedy o „dvoustupňové integrování“. První oblasti integrace mělo být zemědělství, poté doprava, až potom uhlí,

energetika celkově, ocel a strojírenství. Tato oblast měla být ale jádrem celé integrace.

V další části popisuje Goňec návrh Huberta Ripky na ustavení Federace střední Evropy, který byl druhým velkým projektem tohoto druhu a byl připravován v úzkém kontaktu s týmem autorů projektu Středoevropského společenství uhlí a oceli. Ripka si představoval toto uskupení jako federaci osmi států od Polska až po Bulharsko a Albánii. Pro rozdílnost ale nakonec věnoval pozornost modelu dvou navzájem propojených federací polskopodunajské a balkánské (ta by zahrnovala i Turecko). Otázku sjednocení viděl jako možnost přežití mezi Německem a Ruskem. Opět mělo jít zpočátku o integraci pouze některých dílčích záležitostí. Integrace měla podle něj být zahájena kvůli obraně integrací armády. V další části kapitoly autor popisuje další méně významné návrhy integrace střední Evropy. Tyto návrhy se nikdy nedočkaly své realizace. Osvobození této oblasti od nadvlády komunismu přišlo později, než autoři očekávali.

Kapitola Marcely Gbúrové Formovanie identít v premenách 20. storočia (Hlavné problémy a rozpory súčasnosti) se pokouší odpovědět na otázku formování evropské identity během 20. století. Pozornost věnuje vymezení pojmu identita, otevírá také problém politické identity. Gbúrová se zabývá také myšlenkou evropského sjednocování, a to jak jejím federativním, tak i konfederativním modelem. Otevírá rovněž otázku národní (resp. národnostní), občanské a evropské identity či identity česko-slovenské po 1. lednu 1993. Zabývá se také dnes velmi aktuální a velmi citlivou otázkou slovensko-maďarské menšinové problematiky, a to jak jejím vnitrostátním, tak také mezinárodním charakterem. Při analýze této problematiky rozebírá volební programy strany maďarské koalice a způsoby jejich praktické realizace mezi léty 2002-2010. Upozorňuje, že při dosavadním přetváření a rozšiřování Evropy byl hlavní zájem upřen na politické, ekonomické a administrativní struktury, menší pozornost byla naopak věnována evropskému vědomí, respektive vědomí o Evropě, zpřehlednění komplikovaných vztahů evropské,

občanské a národní identity. Konstatuje, že je třeba další odborná reflexe na toto téma.

Kapitola Marty Goňcové s názvem Evropská občanská společnost – evropský sen? je příspěvkem do diskuse o formování evropské občanské společnosti. Autorka popisuje mezinárodní projekty integrace střední Evropy jako cesty k evropské společnosti (Richard N. Coudenhove-Kalergi a jeho myšlenka Pan-Evropy s vizí evropského národa, Aristid Briand a jeho projekt federace při zachování suverenity členských států, názory T. G. Masaryka a E. Beneše na integraci spojené s demokratizací evropské společnosti, plán M. Hodži). Konstatuje, že se integrace naplňuje, ale chybí duchovní rozměr, je třeba vytvořit prostor pro realizaci člověka, pro občanskou společnost. Bez formování občanské společnosti nebude možné prohloubit integrační proces. Stát ani politická společnost nedokáže zabezpečit důstojnost člověka, lidská práva, mravní hodnoty, pokud všichni nebudou společně usilovat o blaho společnosti jako celku a tak i o blaho každého člověka. Odvolává se přitom na humanismus J. Maritaina, který je zaměřen právě na spolupráci lidí, na solidaritu v reálném světě. Na to je třeba člověka připravit výchovou, diskusí a studiem. Budoucnost demokracie a občanské společnosti bude záležet na ochotě a připravenosti lidí komunikovat mezi sebou, spolupracovat, aktivně hledat a realizovat možnosti participace na řízení věcí veřejných.

Jozef Lysý je autorem kapitoly Krize veřejných autorit a paměť v politické reflexii na Slovensku. Dve antinómie v neistej dobe. Podle Lysého můžeme mluvit o dvou antinomiích (rozporech). Podle první antinomie důvěru ve veřejné autority na Slovensku snižují představy o privátní akumulaci sociálního kapitálu. To znamená, že klesá důvěra ve státní instituce, což potvrzuje výzkum, o který se Lysý opírá. Podle druhé antinomie se kapitál na Slovensku při své nevyhnutelné snaze o efektivnost spoléhá a je udržován při životě v současnosti paradoxně specifickou historickou pamětí, „symbolickým kapitálem“. Podle Lysého nejde o jakýsi další důležitý stupeň kapitalismu, ale o nový zlom. Jedním z důležitých úkolů slovenské politiky se tak stává nutnost pomoci dotvořit občanský národ. Přirovnává tento úkol k cíli, který stál před obrozenci

v 19. století. Varianty dalšího vývoje jsou ale limitovány vysokou mírou obecné nejistoty.

Na konci monografie je umístěn jmenný rejstřík a krátké profily autorů.

Publikace je přínosným příspěvkem k rozmanitému spektru témat z oblasti integrace Evropy, k tématu, které je dnes velice živé a aktuální. Společným rysem všech čtyř kapitol monografie je zkoumání problematiky teritoria střední Evropy. Toto teritorium má, jak jednotlivé kapitoly nastiňují, i této oblasti řadu specifík. Autoři nehodnotí proces evropské integrace, snaží se o jeho popisnost a nestrannost, čemuž odpovídá i otázník v názvu publikace. Monografie otevírá řadu otázek a je zajímavým příspěvkem ke sledované problematice.

M. JIREČEK

* Marta Goňcová (ed.): Evropská integrace: budování nové Evropy? Brno: Masarykova univerzita, 2009. 214 s.

Paliativní medicína pro praxi*

Paliativní medicína, jejíž kolébkou je Anglie šedesátých let minulého století, byla dříve spojována pouze s umíráním. Mnozí na paliativní postupy pohlíželi JEN jako na něco, co lze aplikovat až tehdy, když už nic jiného nezbyvá, tehdy, kdy stav nemocného nelze ovlivnit tzv. léčbou kurativní, směřující k vyléčení. Dnes již se pohledy pomalu mění. Paliativní přístup je hodnocen jako přístup aktivní, který straní životu; současně však v umírání vidí zcela normální proces, který není selháním medicíny, všichni jsme přece smrtelníky. Jde o to, jak žít při umírání. Paliativní medicína ošetřuje všechny dimenze člověka (fyzickou, psychickou, sociální a spirituální) a tím značně zlepšuje kvalitu života pacientů. Pomáhá rodinám nemocných v jejich těžkostech a podporuje týmový přístup. Navíc je dnes jasné, že její postupy přispívají ke zlepšení stavu i v časnějších fázích chorob, a to nejen v kontextu onemocnění onkologických.

Zásahu o řádné zakotvení oboru paliativní medicína v České republice lze přisoudit prof. MUDr. Jiřímu Vorlíčkovi, CSc., a jeho spolu-

pracovníkům (kniha *Paliativní medicína*, Praha: GRADA, vyšla ve dvou vydáních, 1998 a 2004; od r. 2004 v ČR již existuje samostatný specializační obor Paliativní medicína a léčba bolesti). MUDr. Marie Svatošová má jedinečnou zásluhu na vybudování hospiců, v nichž jsou respektovány a praktikovány všechny principy paliativní péče (první Hospic Anežky České v Červeném Kostelci byl otevřen již v r. 1995 a v témže roce vyšla i její první kniha *Hospice a umění doprovázet*, Praha: Ecce Homo).

Kniha, která je předmětem naší recenze, je dílem 26 autorů. Seznamuje čtenáře s problematikou z nejrůznějších úhlů zasvěcených pohledů. Ty se opírají již o mnohaletou praxi a předávají tedy nejen znalosti ale i zkušenosti z daných oblastí. Kniha obsahuje devět kapitol.

V *Úvodu* (1) autoři podávají definice pojmu a s tím, pro které pacienty je paliativní léčba prospěšná. Popisují fáze nevyléčitelného onemocnění (fáze kompenzovaného onemocnění, fáze zlomu a fáze terminální) a zdůrazňují nutnost stanovit priority a pojmenovat cíle léčby vždy společně s pacientem: teprve tak lze totiž posoudit, zda je daný diagnostický či léčebný postup přiměřený a zda přispívá k dosažení stanovených cílů. Lékaři všech odborností by měli být schopni poskytovat obecnou paliativní péči v rámci své klinické práce. Specializovanou paliativní péči poskytuje tým odborníků a uplatňuje ji na různých úrovních (domácí paliativní péče, lůžkový hospic, ambulance paliativní péče, oddělení paliativní péče v rámci jiných zdravotnických zařízení apod.). Část úvodní kapitoly je věnována zásadám komunikace v paliativní medicíně (základní principy, proces sdělování špatných zpráv – při vědomí různých fází reakce a adaptace na informaci o nevyléčitelném onemocnění, specifické komunikační situace – sdělování onkologické diagnózy, komunikace o prognóze, o cílech léčby, komunikace s pacientem, který chce zemřít).

Následující kapitoly jsou věnovány převážně paliativní péči o nemocné s nádorovými chorobami. Pozornost je zaměřena na jednotlivé symptomy a syndromy. Každý oddíl je přehledně a logicky uspořádán: představuje patofyziologický podklad příznaků (a případně vyšetření, která je třeba z diagnostických důvodů

provést), obraz klinický a různé možnosti léčebných postupů. Ty jsou velmi podrobně a pečlivě rozpracovány (např. v případě farmakologické léčby jsou uváděny kromě účinné látky i firemní názvy léčiv, jejich dávkování apod.). Některé z kapitol jsou zaostřeny i na jiné aspekty v různých souvislostech. Pro krátké informativní seznámení s publikací je snad nevhodnější uvést názvy jednotlivých kapitol a u některých alespoň heslovitě přiblížit i jejich náplň. *Terapie chronické bolesti* (2); *Vybrané metabolické aspekty pokročilého onemocnění* (3); *Ostatní symptomy a syndromy* (4 – anorexie, kachexie, nauzea a zvracení, syndrom maligní střešní obstrukce, průjem, zácpa, škytavka, ikterus, ascites, hematologické aspekty, péče o dutinu ústní, kašel, hemoptýza, pleurální výpotek, svědění, únava, paraneoplastická horečka, pocení, syndrom mišňí komprese, syndrom horní duté žíly, péče o chronické rány, péče o stomie, epilepsie); *Vybraná témata paliativní onkologie* (5 – metastázy do centrálního nervového systému, kostní metastázy, indikace paliativní protinádorové terapie a rozhodování o jejím ukončení, nežádoucí účinky radioterapie); *Psychické a psychiatrické syndromy* (6 – úzkosti, smutek, deprese, delirium, poruchy spánku); *Paliativní péče u neonkologických onemocnění* (7 – onemocnění neurologická, pokročilé stavy chronického selhání srdečního, perzistentní vegetativní stavy, oblast geriatric, intenzivní medicíny, pediatrie); *Péče o umírajícího pacienta* (8 – terminální fáze onemocnění – umírání, konstatování smrti, prohlídka zemřelého, indikace pitvy, podpora truchlících pozůstalých); *Dotázky* (9 – etika paliativní péče, její právní aspekty, domácí paliativní péče, sociální problematika, duchovní služba u nevyléčitelně nemocných, uvedení kontaktů na hospice i na ostatní organizace). Text je doplněn seznamem základní literatury a rejstříkem.

V České republice jen malé procento umírajících tráví závěr života v zařízeních specializované paliativní péče a kvalita této péče, jak autoři sami konstatují, „tedy do značné míry závisí na úrovni obecné paliativní péče, která je poskytována lékaři různých oborů. Především jim je tato příručka určena“. Kniha jim nepochybně poslouží jako neocenitelný pomocník v praxi. Lze ji však vřele doporučit i lidem bez lékařského vzdělání; všichni se

přece setkávají s těžce nemocnými a umírajícími. Najdou v ní mnoho kvalitních poučení a rad, stejně tak jako i praktických doporučení (mimořádně cenný oddíl věnovaný terminální fázi onemocnění – umírání: rozpoznání tohoto stavu a doporučení přístupů k umírajícímu; informace o tom, jak postupovat při zařizování služeb zdravotně-sociální péče a finanční podpory; informace pozůstalým, týkající se pohřbu, vdovských důchodů a podobně). Kniha čtenáři pravděpodobně také připomene (i když ne explicitně), že i on sám je člověkem smrtelným a že by neměl přeslechnout ono neustále znějící *memento mori*. Je třeba si vyřešit svůj vlastní vztah k utrpení a ke smrti. Jedině tak se totiž můžeme stát skutečnou oporou těžce nemocnému a umírajícímu. A kromě toho náš vlastní život bude obohacen o nové dimenze. Strach ze smrti bude otupen snahou o život lepší a odpovědnější.

M. MUNZAROVÁ

* Ondřej Sláma, Ladislav Kabelka, Jiří Vorlíček et al. Praha: Galén, 2007, 362 s.

Antonín Bartoněk: Dialekty klasické řečtiny

Přední světový grecista, prof. Antonín Bartoněk ve své poslední monografii *Dialekty klasické řečtiny*, kterou vydala Masarykova univerzita v roce 2009, shrnuje problematiku řeckých dialektů poprvé pro české čtenáře. Práce, v rozsahu 300 stran, je rozdělena do 15 kapitol, a dovedena od starověkých prvopočátků a jazykové situace v době mykénské až do období helénistického. Shrnuje i výklady o vzniku řecké abecedy, o nářečních rozdílech v řeckém hláskosloví, o skloňování a časování, o etnickém a nářečním charakteru řeckých kolonizačních oblastí, o různých typech předhelénistické koiné i vzniku koiné helénistické a nakonec o hlavních nářečích starořeckých literárních žánrů.

Jak byly vůbec řecké dialekty zkoumány? Na to odpovídá I. kapitola, kde autor podává chronologickou analýzu. Dějiny zkoumání řeckých dialektů rozděluje do několika fází:

období registrující, přehodnocující, mykénologické, chronologické a shrnující.

Co ale bylo před mykénštinou? Tomu je věnována 2. kapitola. Je nastíněna raná řečtina v chronologické dimenzi, závěrečné části kapitoly jsou věnovány substrátovým mediteránním slovům a adstrátovým semitismům.

V práci se rozebírají raná egejská písma. Pokud jde o písma krétská a mykénská, nejstarší egejský písemný systém patří do okruhu krétského hieroglyfického písma. Autor popisuje výsledky pokusu o rozluštění písma typu A a věnuje se minojské kréťštině. Dále provádí statistický rozbor nápisů neřeckých a zmiňuje záhadný disk z Faistu se zvláštním egejským písemným systémem, ojedinělým dokladem starořecké epigrafiky. Rozebrána jsou též písma kyperská.

Co je, kde a kdy vzniklo lineární písmo B? Na to odpovídají další kapitoly. Když Ventris v roce 1952 toto písmo rozluštil, vyšlo najevo, že se pod ním skrývá řecký dialekt v leccém podobný řečtině Homérově a spřízněný s řeckými dialekty arkadokyperskými. Autor shrnuje rozdíly mezi využitím a funkcí lineárních písem A a B.

Detailně se popisuje systém lineárního písma B. Obsahuje fakultativní ideogramy věcné a kvantitativní, sylabogramy pro 90 znaků a příležitostně pomocné znaky. Dále jsou popsána ortografická pravidla.

Zvláštní kapitola pojednává o mykénštině jako dialektu staré řečtiny. Autor zde odkazuje na svou publikaci *Handbuch des mykenischen Griechisch*, Heidelberg 2003, jakousi encyklopedii mykénské řečtiny, ve zkrácené české verzi pod názvem *Písmo a jazyk mykénské řečtiny*, Brno 2007. Podává stručný nástin hláskosloví, tvarosloví, skladby, sémantiky, slovní zásoby a etymologie mykénštiny, pozornost věnuje jejímu zařazení do komplexu raného řeckého jazykového vývoje, mykénštině jako řeckému nářečí.

Jedna z kapitol je věnována postmykénské řečtině tzv. temných staletí. I historiky budou jistě zajímat migrační posuny po destrukci mykénských paláců. V jejich důsledku došlo k rozsáhlému nářečnickému členění ve všech čtyřech nářečnických skupinách (iónské, aiolské, achajské a též dórské). Dozvídáme se, že významně zamíchali kartami Dórové. Autor shrnuje důležité lingvistické jevy vyvolané mi-

gračnými posuny řeckého obyvatelstva v době postmykénské a uvádí schéma přeměny raně řeckého pětifonémového subsystému dlouhých vokálů na sedmifonémový. Velkou předností Bartoňkovy práce je, že při analýze sledovaných jevů spojuje synchronické a diachronické metodické přístupy.

Dále se dozvídáme, jaká byla cesta ve vzniku alfabety. Řekové si ji vytvořili na základě písma starých Foiničanů, kteří žili na přelomu 2. a 1. tisíciletí př.n.l. na pobřeží dnešního Libanonu a Sýrie. Jsme poučeni, že chceme-li pochopit adaptaci foinické abecedy pro potřeby řeckého jazyka, musíme se vrátit o více než 1000 let do minulosti, kdy se teprve utvářely podmínky pro vznik plnohodnotného hláskového písma v oblasti Blízkého Východu, ba ještě hlouběji do minulosti k vlastním počátkům písma do Mezopotámie konce 4. tisíciletí př.n.l. ke klínopisu a k egyptským hieroglyfům od začátku 3. tisíciletí př.n.l. Následně vývoje semitských hláskových písem a foinických abeced přivedl autora k originálnímu postupu, když si položil pět otázek: Kdy, kde, jak, či zásluhou a proč vznikla řecká abeceda?

Cenná je kapitola o vývoji raných řeckých hláskových systémů. V komplexu postmykénských inovací některé zasahují celý řecký svět (např. disimilace aspirátů), jiné se uskutečňují v různých dialektech a v různé době (např. odstraňování fonému *w*). Výrazná je transformace v dlouhovokalikém subsystému, která se v 2. pol. 20. stol. stala jednou z hybných pák bouřlivého rozvoje řecké dialektologie.

Další kapitola je pro ty, kteří si rádi zopakují starořeckou mluvnici. Podává vybrané partie ze jmenné a slovesné paradigmaticky řeckých dialektů. Jsou popsány hlavní funkce indoevropských pádů, řecké deklinace, řecké slovesné přípony, a dále tu máme vybrané kapitoly z řecké slovesné morfologie.

V kapitole o klasifikaci klasických řeckých dialektů (teritoriálních) nacházíme souvislý přehled o nářečních poměrech v 1. pol. 1. tisíciletí př.n.l. Autor vychází z uznávaných čtyř základních nářečních skupin (arkadokyperské, iónskoattické, aiolské, dórské, resp. západořecké) a v jejich rámci sleduje všechny dialekty každé skupiny i jejich subdialekty. Kapitola o prehistorii, rané a klasické historii řeckých dialektů je uzavřena přehledem řeckých nářečí, jak se vydělila v době kolem r. 350 př.n.l.

Probrány jsou i řecké dialekty z kolonizačních oblastí, a to z hlediska chronologicko-teritoriálního, přičemž autor zevrubně přibližuje migrace z období temných staletí (12.-9. stol. př.n.l.) a kolonizační vlny v jednotlivých fázích archaického období (8/7.-6. stol. př.n.l. s přesahy do 5. století).

V kapitole nadepsané Periodizace vývoje řeckých dialektů nás autor opět uvádí do hluboké minulosti: celé časové rozpětí mezi léty 2000-700 se totiž jeví jako vývojová fáze zaplněná řadou raně řeckých jazykových jevů. Pomocí nesporných hláskoslovných jevů autor rozčlenil předalfabetickou prehistorii a protohistorii řeckého jazyka do několika chronologických úseků.

Další kapitola pojednává o vzájemné integraci starořeckých dialektů a vzniku nadnářečních útvarů. Dočítáme se, že kolem 1400 př.n.l. začal do vzájemných vztahů v tehdy už vytvořených základních nářečních skupinách pronikat integrační vliv tzv. mykénské řečtiny – první řecké koiné. Rozvívěla se 200 let a po zničení mykénské civilizace kolem 1200 př.n.l. náhle vyšla z užívání. Koiné vycházela z attičtiny s určitou iónskou příměsí. Rychle překryla regionální řecké dialekty. Určitou její variantou je i jazyk Nového zákona. Stala se základem byzantské řečtiny a posléze moderního řeckého jazyka. Dozvídáme se, že v počáteční vývojové fázi hellénistického období vznikaly i dórsky zabarvené nadnářeční formace.

V závěrečné kapitole se pojednává o řeckých literárních dialektech. Do začátku makedonské nadvlády neexistovala v řeckém světě žádná centrální politická moc, a tudíž ani jednodušší spisovná řečtina. Literární skladby se začaly skládat v místním dialektu, a ten pak volili bez ohledu na etnický původ i další autoři stejného žánru. Nářeční ráz žánru se neměnil. Autor se podrobně věnuje hérojskému jazyku homérské epiky, ale i dalším literárním oblastem, jako jsou raná epická díla (psána s iónským nářečním odstínem), řecká sólová lyrika s aiolskými počátky a lyrika sborová, která je záležitostí dórskou. Dále je pojednáno o jazyku attického dramatu, iónské próze, klasické attické próze i o odborné dórské próze. A po ovládnutí Blízkého východu Alexandrem Velikým se na řecko-makedonských základech zformovala jednotná hellénistická kultura

a s ní i helénistická koiné, attičtina jako *koiné dialektos* („obecný jazyk“). Autor uvádí jazykové zvláštnosti helénistické koiné. Jde o tendence, které směřovaly k hovorovosti a jsou patrné v rané křesťanské literatuře, zejména ve spisech Nového zákona.

Velmi cenná z badatelského hlediska je i bibliografie čítající 634 položek. Představuje kompletní rešerši pokrývající celosvětovou literaturu o starořeckých nářečích. V publikaci jsou četné obrázky znázorňující různá písmena a v *appendixu* vybrané alfabeticke nápisy. Příručka o starořeckých dialekttech se jistě stane základním zdrojem informací všem českým grecistům, jakýmsi vademecum i pro začínající badatele – grecisty.

A. ŽÁKOVÁ

Danuše Kšicová: Od moderny k avantgardě (rusko-české paralely) *

Stále agilní profesorka Filozofické fakulty v Brně Danuše Kšicová (v lednu 2008 např. přednášela v rámci Teatrológické společnosti na jedno z témat uvedených publikace) vydala soubor studií věnovaný problematice složitých proměn, probíhajících na přelomu 19. a 20. století v ruské próze, dramate, poezii, v divadle i výtvarném umění. Monografie je výsledkem autorčina dlouholetého úsilí a mnoha studijních pobytů v zahraničí, zejména v Rusku a Francii. Navazuje na některé její předchozí práce, především na knihu *Secese. Slovo a tvar* (1998).

Publikace obsahuje celkem šest oddílů. V úvodním se autorka zabývá estetikou moderny a avantgardy; ve druhém se věnuje próze (např. I. S. Turgeněv a F. M. Dostojevskij jako předchůdci moderny, italská renesance v díle D. S. Merežkovského, jeho romány a zejména dramata, dotýká se díla V. J. Brjusova a A. Remizova). V této části je i studie věnovaná poetice českého humoru, a to konkrétně tvorbě J. Haška, K. Čapka a B. Hrabala. Zájem autorky o D. S. Merežkovského vyústil do překladu jeho méně

známého dramatu Pavel I., které s velkým úspěchem pod názvem *Smrt Pavla I.* uvedlo v listopadu 2007 Městské divadlo Brno.

Třetí oddíl se zabývá tvarem a slovem v moderně, konkrétně (z podnětu umělecké sbírky Sergeje Hraběte) impresionismem a secesí v obrazech a básních.

Drama a divadlo za moderny a avantgardy – to je název části čtvrté. Zde se mj. srovnává dramatika H. Ibsena a A. P. Čechova, probírá ornitologická symbolika v jejich dramatech (téma zmíněné teatrológické přednášky), rozebírají dvě podoby Lermonťovova Maškarního plesu, dramata M. Cvetajevové a ruská avantgardní groteska.

V pátém oddíle *Proměny poezie* najdeme kupř. studie o vztahu F. I. Tjutčeva a moderny, o poezii V. S. Solovjova, o hudebním principu ruské moderny, výtvarném umění v díle A. Bělého a o poetice poem M. Cvetajevové.

V závěrečné šesté části *Tvar a slovo* (Od moderny k avantgardě) se autorka zamýšlí nad tvorbou v Praze naturalizovaného malíře G. Musatova a nad vztahem mezi secesí a art deco – zajímavým estetickým fenoménem, který podle jejího názoru není dosud dostatečně zpracován.

Publikace D. Kšicové dále obsahuje anglické a ruské resumé, výběrovou bibliografii a zejména množství obrazových příloh, velmi kvalitně reprodukováných. Monografie zaujme šířím, obsažností a fundovaností zpracování jednotlivých témat. Autorčiny výzkumy potvrdily, že diferenciaci moderny a avantgardy vyvažuje příbuznost některých uměleckých postupů a jejich sepětí s předchozím literárním vývojem. Srovnání s díly současných autorů tuto kontinuitu podtrhuje a naznačuje, kde hledat odpovědi na aktuální otázky. Práci profesorky Danuše Kšicové je možno doporučit nejen odborné rusistické veřejnosti, ale i širší čtenářské obci.

J. KRYSŤYŇKOVÁ

* Brno: MU 2007. 516 s. (včetně 80 černobílých a 66 barevných obrazových příloh)

Us-Them-Me /Nous-Eux-Moi*

Výsledek několikaletého grantového projektu *Různost a jednota v kanadské literatuře* dostali čtenáři nejprve v češtině (*My. Oni. Já. Hledání identity v kanadské literatuře a filmu*, Host 2009). Francouzsko-anglické vydání s vrocením 2009 vyšlo jako další svazek Spisů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Kolektiv autorů pod vedením profesora Petra Kylouška zúročil své dlouholeté profesionální zájmy a ukázal v monografii vývoj a současnost literatury v Kanadě z aktuálního hlediska – problematiky identity, mj. „obrazu sebe a druhého, identity a alterity, integrace a exkluze, hybridizace a míšení hodnot“.

Struktura monografie jde logicky od vymezení pojmů identity a umění v rámci národní kultury přes celkový pohled na utváření kanadské identity ke konkrétním příkladům francouzsko-kanadské literatury, anglokanadské literatury a kanadského hraného filmu. Úvod a závěr monografie je dvojjazyčný, teoretická část je psána francouzsky, další kapitoly pak buď jen francouzsky nebo anglicky. Monografie osloví především početnou středoevropskou obec kanadistů, ale stejně jako v Kanadě, ne všichni mluví oběma jazyky. Čtenář tak získává zkušenost s identitou a jinakostí na vlastní kůži.

Teoretická část práce je uvedena historikofilozofickým esejem Petra Horáka, v němž autor nastiňuje základní filozofické postuláty této problematiky, jakými jsou historické definice filozofie jinakosti a jejího uznání ostatními a s tím související tolerance. Z hlediska literárního uvádí knihu studie Petra Kylouška. Zde autor vytýčuje metodologický rámec, ze kterého se práce odvíjí: literatura jako nástroj poznávání sebe sama a druhých.

Při zkoumání kanadské identity v historickém kontextu autoři Petr Kyloušek a Klára Kolínská zkoumají postupně identitární vzorec osvícenský, národně emancipační, národně obranný a postmoderní nenárodní. Kolínská přidává úvahu k postkoloniální situaci. Anglokanadská i francouzsko-kanadská kultura nabízejí podle autorů jevy jako např. „vůle po kulturní emancipaci, dohánění kulturních vzorů, projevy komplexu méněcennosti, konstituování národní literatury, nutnost reflektovat dru-

hého“: Dnešní multikulturní společnost zhodnocuje i jinakost současných přistěhovalců, znovuoobnovuje hodnoty kultury původních obyvatel a nejnověji zpochybňuje nutnost existence jednotné národní literatury.

Samotná literárněkritická část publikace nejprve nabízí zamyšlení nad problematikou literatury francouzsko-kanadské a quebecké. Tento zdánlivý paradox vyplývající z geografického a demografického srovnání obou oblastí má však své logické vysvětlení právě ve zkoumané identitární oblasti. Jak píše Petr Kyloušek: *Menšinové postavení francouzsko-kanadské kultury a literatury totiž vyhotilo procesy, které proběhly v anglokanadském prostředí později a v méně výrazné podobě.* Autor se tedy nejprve rozsáhle zamýšlí nad obrazem francouzsko-kanadské identity ve srovnání s jejími anglickými potažmo anglokanadskými sousedy a zkoumá historickou proměnu vnímání entit sebe, nás a druhého ve francouzsko-kanadské literatuře od první poloviny 19. století prakticky do konce století dvacátého.

Dalším významným konstitučním činitelem francouzsko-kanadské identity byl již od počátků vztah Frankokanaďanů k Francii, jako původní vlasti a jako k vše určující kulturní metropoli. V této kapitole Petr Kyloušek opětně nejprve mapuje historický vývoj identitárního „vymezování se“ frankokanadské společnosti a kultury vůči staré vlasti a následně jej znovu dokládá na příkladech románové tvorby zejména z druhé poloviny 20. stol.

Kapitola autorky Evy Voldřichové Beránkové si klade za úkol vymežit literární obraz dalšího souseda Frankokanaďanů – Spojených států amerických. Historický obraz fascinace amerického modelu demokracie a současné odmítání konzumní podoby jeho kultury, které se vzájemně doplňují, potvrzuje důležitost tohoto sousedství pro formování francouzsko-kanadské národní identity. Proces hledání této identity a s ním spojenou konfrontaci s „americkým mýtem“ autorka dokládá několika francouzsko-kanadskými literárními *road movies* z konce minulého století.

Nedílnou součástí kanadské multikulturality je i kultura původních obyvatel. Historie její akceptace majoritní společností je obsahem další kapitoly. Jako ilustrační příklad této poměrně složité problematiky si autor Petr Kyloušek vybral mnohovrstevnatou současnou

poezii autorů považujících se za potomky původních obyvatel.

Poslední kapitola mapující složitost identitárních vzorců frankokanadské společnosti a její kultury je pohled na literaturu „přistěhovaleckou“. Přistěhovalectví tvoří i v současnosti jeden z konstitučních prvků kanadské společnosti a tato „plurikulturalita“ se v literatuře odráží jako pohled „cizince“. Petr Kyloušek nastiňuje v této kapitole jak literární pohled Frankokanadanů na tohoto dalšího „jiného“, tak jeho vlastní pohled na frankokanadskou společnost.

Rozsáhlá kapitola o anglokanadské literatuře je zaměřena na identitu a vytváření příběhů (Klára Kolínská) a identitu a reflexi regionu a krajiny (Kateřina Prajznerová). Kolínská mj. upozorňuje na nový žánr – cyklus příběhů a na formování národní identity, v němž mají v poslední době významnou roli představitelé původních obyvatel, tzv. prvních národů. V důkladném materiálu s bohatým poznámkovým aparátem Prajznerová ukazuje na příkladech z různých kanadských regionů a generací všudypřítomné otázky ekologie a osobní zodpovědnosti.

Při analýze jinakosti a identity v kanadském filmu Tomáš Pospíšil zdůrazňuje mj. roli kanadských institucí, včetně tzv. Masseyho zprávy, která se už v roce 1951 zabývala národní kulturní identitou. Na konkrétních filmech pak Pospíšil ukazuje, proč Kanadané točí hlavně vážné a vzdělávací filmy a jak se v současné produkci projevuje multikulturní zázemí Kanady.

Závěrečná kapitola Petra Kylouška, která je příznačně zrcadlově vytištěna ve francouzském i anglickém jazyce, shrnuje zkoumanou problematiku identitárního obrazu anglo- frankokanadské literatury v konstataci, že i když z hlediska historického obě jazykové komunity vnímají identitární problematiku odlišně, vyskytují se v tomto obraze i mnohé shodné a velmi signifikantní prvky. Kanadská jazyková dvojdmost, „politický“ charakter této kultury související s problematikou státotvornosti a další identitární prvky tohoto plurí-, multi-, inter- a transkulturního společenství tak vyzývají k dalšímu studiu „těch druhých“ jakožto i nás samých.

Monografie *The Search for Identity in Canadian Literature and Film* není lehké čtení,

Úspěšný a spokojený čtenář se však bude k monografii vracet pro fakta, pochopení, inspiraci i motivaci k další četbě.

I. PRIBYLOVÁ, M. POUČOVÁ

* *The Search for Identity in Canadian Literature and Film. La quête de l'identité dans la littérature et le cinéma canadiens* Petr Kyloušek, Klára Kolínská, Kateřina Prajznerová, Tomáš Pospíšil, Eva Voldřichová Beránková, Petr Horák. Masarykova univerzita 2009. Spisy FF MU č. 387. 284 s.

Jiřina Malá: Stilistische Textanalyse: Grundlagen und Methoden*

Jazykový styl (sloh) a stylistika se těší zájmu vědců již několik století. Vycházejíc z antické rétoriky byla nauka o „správném“ stylu vždy součástí vzdělání. Ovšem teorie, jak styl popsat, se různily a dodnes vlastně neexistuje jednotný konsensus o tom, co vlastně všechno do předmětu stylistiky patří.

K publikacím, které si kladou za cíl syntetizovat to nejdůležitější z teorie i praxe stylistického výzkumu němčiny, se řadí monografie dr. Jiřiny Malé z Ústavu germanistiky nordisticky a skandinavistiky Filozofické fakulty naší univerzity.

Knížka čítající necelých sto padesát stran přináší nebyvale svěží a střízlivý pohled na problematiku uchopení a popisu stylu. Je rozdělena do čtyř na sebe logicky navazujících oddílů (1. základní pojmy a stručný přehled historie, 2. popis makro- a mikrostylistických prvků, 3. možnosti popisu stylu jednotlivých druhů textů a 4. rozdělení a popis textů jednotlivých komunikačních situací), které jsou navzájem dokonale provázány odkazy. Co se tedy koheze a koherence textu týká, platí zde jednoznačně: „*exempla docent*“.

Kompaktní náplň jednotlivých kapitol nabízí také exkurze do hlubších sfér popisované i související látky (např. do textové lingvistiky, textové analýzy, metaforiky i jinam), a odkazuje tak nejen na šíři vztahů stylistiky, ale také

ne přímo vybízí k dalšímu studiu a průzkumu těchto styčných bodů.

V kapitolách jsou odborné termíny vysvětlovány jednoznačně a některé dosud vágně používané jsou uvedeny na pravou míru, např. pojem „obraznosti“ (Bildlichkeit) a „názorosti“ (Bildhaftigkeit) ve stylistice.

Jednoznačně kladně působí na čtenáře příklady všude tam, kde to jde, přičemž však neodvádějí pozornost od vlastní materie: např. problematika kompozice textu (kapitola 2.2.3) je znázorněna a odlehčena vtipným článkem o „homosexuálních“ tučňácích v jedné německé zoo.

Texty k analýze i jiné příklady autorka vybrala především z německého časopisu „Der Spiegel“. Tento fakt je naprosto logický ze dvou důvodů: nejčastěji se v současnosti étou texty tzv. publicistického stylu (při vší komplikovanosti tohoto pojmu) a vliv žurnalistických textů na jazyk komunity je zřejmý (platí to mimořádně i pro češtinu a jiné jazyky). „Der Spiegel“ je tímto „stylotvorným“ činitelem pro současnou němčinu tak jako české časopisy Reflex nebo Respekt pro češtinu.

Jak se dočteme v úvodu, obrací se J. Malá svou publikací především na studenty germa-

nistiky, jimž předkládá to nejnovější ze stylistiky a textové lingvistiky. Nutno dodat, že se jedná o zdařilou syntézu poznatků, jež mají přesah i za rámec obou zmíněných disciplín: Protože je celá jedna podkapitola věnována metaforice, především metaforice frází a idiomů a jejich vlivu na styl textu, je tato publikace přínosná i pro frazeology. Vzhledem k volbě textů a jejich rozboru se může kniha uplatnit i jako impulz žurnalistický.

Za zmínku stojí i seznam literatury, v němž z moderní německé stylistiky nechybí opravdu žádná důležitá publikace.

Stilistische Textanalyse: Grundlagen und Methoden je německy psaným dílem komentujícím poznatky o jazykovém stylu a popisujícím metody jeho výzkumu. Všechny čtenáře jistě potěší i jednoznačný, trefný, přitom velice čtivý styl publikace. O něj tu ostatně jde.

T. KANA

* Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, číslo 385. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 145 stran.

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 64

Inkluzivní vzdělávání v podmínkách současné české školy, Miroslava Bartoňová, Marie Vítková et al. Masarykova univerzita Brno, 2010

Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruského jazyka na ZŠ a SŠ (2010-2012) v DVPP pro JMK. **Aktuální otázky vyučování ruštině**. Příručka 1. Texty a CD. Masarykova univerzita Brno, 2010

Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruského jazyka na ZŠ a SŠ (2010-2012) v DVPP pro JMK. **Ruská kultura a umění – antologie**. Příručka 2. Texty a CD. Masarykova univerzita Brno, 2010

Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruského jazyka na ZŠ a SŠ (2010-2012) v DVPP pro JMK. **Ruský jazyk v podnikání a společenském životě**. Příručka 3. Texty a CD. Masarykova univerzita Brno, 2010

Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruského jazyka na ZŠ a SŠ (2010-2012) v DVPP pro JMK. **Nové metody v jazykovém vzdělávání**. Příručka 4. Texty a CD. Masarykova univerzita Brno, 2010

Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruského jazyka na ZŠ a SŠ (2010-2012) v DVPP pro JMK. **Model nové maturity**. Příručka 5. Texty a CD. Masarykova univerzita Brno, 2010

Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruského jazyka na ZŠ a SŠ (2010-2012) v DVPP pro JMK. **Okno do praktické ruštiny**. Příručka 6. Texty a CD. Masarykova univerzita Brno, 2010

International Workshop **Advances in Molecular and Cancer Biology**. Masarykova univerzita Brno, 2010

pokračování na str. 79 →

Člověk míní, aby bylo co měnit: ZKUŠENOSTÍ NIKDY DOSTI

Brněnské výstaviště v Pisárkách, uchováající ve vší účtě jádro výstavních budov z roku 1928, čas od času opatrně rozšiřované o další stavby, pro ten který účel žádoucí, bylo tu či tam v padesátých letech vzpomenu-to jako památník na dobu, kdy brněnské výstavní trhy, BVT, proslavily zdejší výstaviště tak, že o něm věděli nejen v zahraničí, ale dokonce až v Praze. – Blízkost svratecké Riviéry vedla úvahy tehdy kompetentních činitelů k náročné a nákladné vidině proměnit výstavní areál v park kultury a oddechu – zařízení, které znali ze SSSR a hodlali se tímto vzorem řídit, když samo prostředí bylo dosti vhodné: bylo tu i divadlo, kde před válkou hráli při svých pravidelných zájezdech Voskovec a Werich (mimo jiné tu vznikl Ježkův Tmavomodrý svět s jejich textem), měly se tu konat umělecké výstavy, festivaly, dokonce snad sem měl být umístěn sportovní stadion. Program dalekosáhlý a zajisté nikoliv levný. Realita let 1949 a 1950 přinesla obnovené Brněnské výstavní trhy, ale potom se výstaviště odmlčelo; nebylo to ve světě zrovna klidné období. A počátkem roku 1954 byl skutečně zřízen Park kultury a oddechu, kterému kromě úkolů bylo do vínku dáno tak málo peněz, že se téměř vyčerpaly už na odstranění válečného nátěru z prosklené výstavištní věže.

Ale obrat byl již za dveřmi: komise Československé obchodní komory shledala brněnský areál vhodný pro obchodní výstavy, a tak došlo v pětadesátém roce k první Výstavě čs. strojírenství. A byl to dobrý začátek. – Na té druhé a zejména třetí strojírenské výstavě, obchodně i návštěvnický velmi úspěšné, jsem brigádničil v oddělení propagace. V roce 1957 bylo v Brně mj. poprvé veřejně viditelné televizní vysílání přímo z výstaviště na několika přijímačích, rozmístěných porůznu v dosahu vysílače. Dotyčné vysílání vedl technikou okouzlený nadšenec Ota Blažek, kterému jsem byl k ruce. Vzpomínám si, jak nás při své návštěvě ředitel ostravské televize Mokoš učil, jak má vypadat správně koncipovaná zpráva – to obližátní pořadí jsem nezapomněl dodnes: Kdo, kde, kdy, jak, co, proč. Cožkoliv nad to jest, od zlého jest. (Vzpomněl jsem si na to po několika letech při čtení textu Uhdeho satiry Král Vávra, kde tyto otázky ozřejmil jakožto otázky životní.)

Celkem vzato jsem si z této práce televizní odnesl poněkud ošidný pocit, že se od rozhlasové moc neliší, s tím rozdílem, že v televizi je žádoucí, aby mluvčí byla pohledná – což Otova paní Ela Blažková byla (zatímco já bych byl asi jako hlasatel neprošel) – a že se tu mimoto nesmí pokud možno chybovat, protože tehdy se všechno vysílalo pouze živě; než přišel

telerecording čili TRC, nějaký čásek uběhl. – Od těch, kdo ono mluvené slovo psali, byla žádána v podstatě jen pohotovost a schopnost stylizace, což mi připadlo jako cvičná střelba naostro. Dělal jsem to rád.

Ale přes veškerou snahu nepůsobit teď zdáním falešné skromnosti mám dojem, že jsem tím ani sobě, ani rozmachu televize v žádném směru nepřispěl.

Další rok strojírenská výstava nebyla – schylovalo se k prvnímu veletrhu, mezinárodnímu a strojírenskému, poprvé mimo Prahu, kde měly vzorové veletrhy tradici už z časů první republiky. Brněnské výstaviště, kterému k rozvoji velmi pomohly předešlé strojírenské výstavy, rozkvetlo do krásy, volnější světová situace pozvedla mezinárodní zvědavost, co kdo umí a co která výroba dokáže nového, lepšího či objevnějšího, a samozřejmě i snahu o rozšíření zahraničního obchodu průnikem na nové trhy.

Počátkem září 1959 výstaviště přivítalo první mezinárodní veletrh – byla to událost velice významná a málokdo si ji nechal jen tak ujt. Tím méně parta, sdružující se kolem záměru otevřít v Brně kabaretní scénu, což se nakonec, nesporně i díky veletrhu, podařilo. Původně zamýšlený název SEF – scéna estrádních forem – se nikdy neuchytil, protože samotné publikum ji pojmenovalo „Večerní Brno“ podle názvu prvního kabaretu, humorně i satiricky suplujícího neexistující brněnský večerník, když Pražané měli svou Večerní Prahu. O tom později, protože obšírněji. Obojí premiéra dopadla dobře, veletrh dokonce na výbornou – v šedesátém roce vznikl Podnik zahraničního obchodu BVV (Brněnské veletrhy a výstavy), který se výstaviště ujal, a o rok později byl brněnský veletrh přijat do UFI (Union des Foires Internationales), Unie mezinárodních veletrhů se sídlem v Paříži.

• • •

Jenomže to už zase předbílám událostem, které – jak napsal Miroslav Skála – „mají ve zvyku kupiti se“. Večerní Brno právě chystalo svoji druhou premiéru, nazvanou „Anděl na střeše“, když jeden z hlavních autorů Tom Pantůček mě překvapil sdělením, že nás dva s doprovodnou rytmikou vysílá Rozhlas účinkovat na výstavu „15 let obnovené ČSR“ do Moskvy. Máme si spíchnout nějaké pásmo písniček, na místě bude přeloženo do ruštiny, „což zajisté v předstihu zvládneme“. Oproti celkem klidné službě v hlasatelně to byla nečekaná a dost prudká změna, moc času nebylo. Hudby se ujal Bohuslav Sedláček, texty byly na nás: vyšli jsme ponejvíce z jednotlivých komentářů k mezinárodním událostem, dělaných na způsob „Písni národů“ V+W, které nám byly po stránce faktury dávným a velice přitažlivým vzorem. (Je dnes nad moje síly odhadnout, kolik z těch našich „songů nařklivých“ by z hlediska historie obstálo, ale semtam něco možná ano.)

Vyzbrojeni služebními pasy Ministerstva zahraničního obchodu, nazeleňale bleděmodrými dvouřadovými obleky a přišernou, nesmyslně špičatou černou obuví jsme v poslední dubnové dekádě přiletěli v pořádku do Moskvy. Tedy až na klaviristu Jana Těšíka, který letěl později a jehož letadlo řídil zřejmě bývalý válečný pilot, který přistával systémem překvapivého náletu na nepřítel, takže nepřivykly hudebník v důsledku vpáčených bubínků tři dny neslyšel vůbec a proslýchal se k normálu až do května. Naše texty dostal k překladu Boris Samoilovič, kumštýř renomovaný a spolehlivý, překladatel básníků, mj. i Nezvala, jenže ho postihl infarkt, ač ne fatální, takže uděláno nebylo téměř nic. Předstih se změnil v dostih a naše bytí v nezasloužené čekárnu, zostřenou ještě faktem, že jsme bydleli v mrakodrapu typu „chrám svatého Alexeje Čepičky“ na Kotelnickém nábřeží, zatímco všichni ostatní účinkující (Krautgartnerovci s R. Roklem, Simonová+Chladil, L. Bezubka s Jiřím Verbergrem, Černé divadlo atd. včetně vedení) byli ubytováni v hotelu Moskva.

Překlad nicméně počátkem května byl tak daleko, že jsme naznali, že to bude stačit. Jednu píseň jsme nechali v češtině (a vůbec to nevadilo). Jenže došlo na slova Tomova: „Já se domluvíím s každým, ale musí umět česky.“ Jeho odolnost vůči bratrskému jazyku ruskému byla obdivuhodně nezlomná, takže nezbylo nic jiného než přepsat texty velkým písmem do latinky, každý list podlepit těžkou překližkou (vystoupení se konala v parku Sokolniki pod širým nebem a bral nám to vítr) a dát možnost jeho paměti, aby si slova zafixoval postupně, i po slabikách. Vyšlo to, neudělal v ničem chybu po celou dobu vystoupení, vycházejících na naši skupinu několikrát za den. Celý tento oddíl výstavy se jmenoval „Veselice“ a byl na poměrně malém prostoru, kam se vešla velká scéna pro orchestr a tanečnice, Černé divadlo, artisté, stělnice i malé pódium pro nás. (Když bral telefon v kanceláři Ivan Vyskočil, hlásil se: „Veselice, cheche!“) – Praxe nás postupně obrousila až k jakési základní jistotě, takže jsme se už nemuseli tajně bát, „jak to tentokrát vyjde“, a mohli jsme pomyslnou cedulku „V ZÁBĚHU“ odmontovat a zahodit. Což ovšem neplatilo o naší schopnosti přizpůsobit svůj životní rytmus tomu zdejšímu.

Hned od počátku jsem se nedokázal vyznat ve zdejší stravě. Všecko bylo pro mě příliš tučné a hutné, i když to třeba bylo kuře. Bylo mi z jídla těžko a psal jsem domů o karlovarskou sůl, kterou jsem v těchto případech měl v záloze jako neselhávající pomoc. Zásilka dvou krabiček přišla kupodivu dost brzy, a potěšeně jsem vyrazil na hlavní poštu. Radost vyprchala v okamžiku, kdy mi bylo sděleno, že zásilka tohoto medikamentu podléhá celnímu poplatku – jeho výši už nevím, ale kdybych dejme tomu bral diety sto rublů denně, vyšly by ty dvě krabičky asi na 85 rublů, čili už bych měl postaráno i o zdravotní půst. Marně jsem vysvětloval, že nejde o lékárnický artikl na předpis, ale o běžnou zaživací sůl, kterou mají u nás za pár korun v každé drogerii – poštačka byla nepřístupná a pravila, že u nich je to medikament a hotovo. S těžkým srdcem jsem odmítl zasilku

přijmout a šel jsem psát patřičné vysvětlení pro svou ženu, aby nezapochybovala o mé přítelovosti. Ale konec svízele byl už v dohledu: v „restoráně“ jsem si povšiml subtilní dívčiny, která do sebe obrátila sklenici – čili STAKAN – nikoli vody, leč vodky, jak se ukázalo při jejím typickém výdechu. A pak se dala důstojně do oběda. Nad dobrý příklad nebylo na světě zatím vynalezeno nic (leda někdy příklad špatný) a tak jsem to zkusil též. A hle – nebylo mi nic, ani těžko, ani zle, v žaludku jako v pokojíčku. Tak jsem se smířil s ruskou stravou, časem jsem si místo obyčejné vodky dal „starou“, zvanou „STARKA“, vonící i chutnající po starém sudu. Ale právě proto, že měla svoje aroma, nedalo se jí vypít moc. To pití bylo tehdy v Rusku laciné k nevíře, vůbec jsem se nedivil, že je tam tolik nepřítelů. Milicionáři se k nim chovali různě, v parku jsem nejednou viděl, že je spící starostlivě přikrývali na lavičkách kabátem.

Jinou věc jsem viděl v jídelně, nadepsané „Stolovaja“. Než jsem si – hladový jak náleží – dal jejich „bitóčky“, požádal jsem o vodu. A nedostal ji. Tak něco jiného. Máme koňak, pravila prodavačka. Dal jsem si ho, byl o třetinu dražší a byl to arménský Ararat. Hle: vodu jako levnou, a tedy důvodně podezřelou, že by si ji okamžitě dal kdekdo a opil se, neprodávali, dražší koňak vydali bez problémů. V tom podniku jsem zblízka viděl jejich pití piva: barvou povědomá tekutina vykazovala pěnu podobné struktury, jako když dobrá slivovice „řefázkuje“. Host uchopil solničku, nasypl do sklenice a chlorovými ionty uvolněný oxid uhličitý vyrazil na hladinu, kde byl urychleně vychytán. Podotýkám, že jsem tuto metodu nikdy nezkusil, víceméně ze základní úcty k pivu. Taky jsem vlastně neměl k takovému konání důvod – snad jenom jednou, když jsem si dal pivo v londýnském Soho: výčepní přede mne postrčil sklenici vykazující pěnu zmíněného řefázkového typu se slovy: Takové pivo u vás na kontinentě nemáte! Upil jsem trochu a doznal: To tedy nemáme. Indýd! A porozuměl jsem Britům, kteří se v cizině s takovou radostí dovedou zpanákovat, jak zákon káže.

Jak vidno, je někdy z Moskvy do Londýna jenom krok – a učiníme jej teď zpětně. – Poměrně záhy došlo k tomu, že jsme se mohli přestěhovat za ostatními do hotelu Moskva, takže jsme konečně všechno věděli z první ruky jako ostatní. Mělo to ještě jednu, podotýkám, že OBROVSKOU výhodu: v apartmá, které obývali trumpetisté Jiří Jelínek a Richard Kubernát, spontánně vznikla nejlepší česká hospoda v Moskvě. Jiří se brzy zmocnil výživových možností, které by více (a levněji) konvenovaly zúčastněným – trochu již zapadajícím – vlastencům. Odmontovav velkou skleněnou ampuli z lustru, zadělal v ní na nefalšované houskové knedlíky. Jako kuchař byl Jiří Jelínek nejméně tak dobrý jako trumpetista a zpěvák. Suroviny si obstarával ve velkém a záhy slyšel. Měl jsem to štěstí, že jsem mu mohl poskytnout ingredienci, kterou nebylo lze sehnat: dal jsem mu svoji lahvičku polévkového koření a byl jsem přijat za strážníka s poctami. Podnik byl vyhledávaný i návštěvami, kdo přijel, zašel k Jelenovi: Jiří Trnka, Ger-

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 74

- Lucie Jarkovská, Kateřina Lišková, Iva Šmídová a kol. *S genderem na trh. Rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých. Sociologické nakladatelství SLON ve spolupráci s Masarykovou univerzitou, Praha-Brno 2010*
- Thomas Krzenck.** Martin Luther aneb německý mnich proměňuje Evropu. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Masarykova univerzita. **Celoživotní vzdělávání.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Masaryk-Universität. **Die Senioren-Universität.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Mapa Staré Germánie ve vydání Guiljelma Blaeua (1662).** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Mefanet report 03** Medical teaching with the use of advanced technology. Editors: Daniel Schwarz, Martin Komenda, Stanislav Štípek, Vladimír Mihál, Ladislav Dušek. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Jiří Nykodým, Jan Cacek, Pavel Grasgruber, Hana Bubníková, Pavel Korvas: **Kondiční příprava v ledním hokeji.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Otruba Ivar, **Krásy francouzských zahrad.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Karel Punčocha (ed.) **Životní dráha jedince v inkluzivním prostředí.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Silvia Pokrivčáková et al. **Modernization of Teaching Foreign Languages: CLIL, Inclusive and Intercultural Education.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- Regenerační a sportovní masáž.** Spolupracovali: Nykodým, Hansgut, Kapounková, Bubníková. Masarykova univerzita Brno, 2010 DVD+R
- Rozhovory a mladými vědci.** Přírodovědecká fakulta. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Sborník referátů z mezinárodního semináře. **Talent a nadání ve vzdělávání.** Oldřich Šimoník (ed.). Masarykova univerzita Brno, 2010. CD
- Setkání učitelů matematiky III. **Geometrie na základní škole.** Irena Budínová (ed.) Masarykova univerzita Brno, 2010
- Josef Smolík, Tomáš Šmíd a kol.: **Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století.** Masarykova univerzita Brno, 2010
- VII. Studentská konference s biologickou, ekologickou a geologickou tematikou.** Ročník 2009/2010. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Středoevropský areál ve vnitřních souvislostech (česko-slovensko-maďarské reflexe).** Editoři Ivo Pospíšil – Josef Šaur. Masarykova univerzita Brno, 2010
- School and Health. Papers on Health Education.** Evžen Řehulka (ed.) Masarykova univerzita Brno, 2010
- School and Health. Health Education: Contexts and Inspiration.** Evžen Řehulka (ed.) Masarykova univerzita Brno, 2010
- Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference **Ekonomika a management organizací.** Výzkum, výuka a praxe. Masarykova univerzita Brno, 2010 CD
- School and Talented Pupil** Oldřich Šimoník (ed.). Masaryk University Brno 2010
- Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého semináře pořádaného Katedrou veřejné ekonomie **Bílá místa teorie a černé díry reformem ve veřejném sektoru III.** Masarykova univerzita Brno, 2011
- Sborník příspěvků z 11. semináře **Hodnocení kvality vysokých škol.** Současné trendy v hodnocení kvality. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Strategic plan 2011-2015.** Masaryk University Brno, 2010
- Symposium **Říční dno VII.** Sborník abstraktů a příspěvků. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Symposium Noninvasive Methods in Kardiology 2010.** Edited by: Halberg F., Kelner T., Fišer B., Siegelová J. Masarykova univerzita Brno, 2010
- Škola a výzkum III.** David Kroča (ed.) Masarykova univerzita Brno, 2010
- The Multimedia Technologies Applications in Music Education.** Edited by Marek Sedláček. Masarykova univerzita Brno, 2010

ry Scottová, narodnyj artist Livanov, který si mezi pobytem zde odskočil zahrát Bratry Karamazovy; škoda, že jsem si to nepsal. Zde se též konaly seance muzikantských velekněží, Velebným Karlem počínaje a mladým Rudolfem Roklem zdaleka nekonče. S jistotou vím, že tyto chvíle patří k tomu nejhezčímu, co jsem v Moskvě zažil. A ne jeden mladý ruský hudebník si mohl s našimi jazzmany zahrát přímo na výstavě, když bylo volno.

• • •

Nebyli jsme ve srovnání s ostatními účinkujícími nic, co by zvláště přitahovalo návštěvníky, aby se s námi dávali do řeči. Přesto se jich řádka našla a na dva bych tu rád vzpomněl. První byl mladý černovlasý chlap s knírkem a poněkud tvrdší ruskou výslovností. Odhadl jsem ho na Kavkazana, a byl to Gruzínek. „Vy jste z Prahy?“ – Ne, z Brna, ukázal jsem na informační ceduli. „A co je Brno?“ – Stolica Moravy, pravím. – „I Morava – eto što?“ – A teď jsem pochybil: To je země, teda byl to stát, nejstarší u nás, Velká Morava... „A teď u vás mají vládu Češi, pravda?“ No ano... „Prekrasno znám!“; skočil mi do řeči a s úsměvem odcházel, jako ten, kdo se dobral historických jistot, které mu byly podvědomě jasné předem.

Druhý – a stálý – návštěvník byl studující filmové režie Leonid Fajncimer, syn nositele státní ceny (tehdy Stalinské) za filmovou režii, zřejmě jdoucí v otcových stopách. Natočil o celé výstavě dokument, který hodlal ozřejmit tím, že průvodní slovo říkal jako vypravěč Rus a o zbytek jsem se děлил já s Milenou Zahrynowskou, muzikálovou herečkou, zaskakující v našem pořadu jako obraz Republiky v jakési alegorii v závěru (pan režisér Lipský se zřejmě polekal optického dojmu, který jsme vyvolávali my dva skřehotaví jarmarečníci a chtěl tam dát pro publikum něco pěkného aspoň na konec). A tak se stalo, že jediným filmem, který jsem v životě ozvučil, byl (a zůstal) onen Ljoňův dokument o moskevské výstavě „ČSR roku 1960“, a to v jazyce ruském, protože šlo o to, aby slovo vyznělo příslušně neruský.

• • •

Pokud jsem se v tomto oddílu dopustil nepřesností, zvláště časových, je to proto, že jsem po těch letech nenašel ani stopu po zcela zmizelých zápisnících. A jak by se mi byly hodily!

Původně to mělo být vyprávění o tom, kterak jsem se ocitl na brněnském výstavišti, ale snad se k tomu dostanu alespoň v příštím pokračování.

— • —